

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BELYÓ PÁL, ÉLTETŐ ÖDÖN, DR. HARCSA ISTVÁN,
DR. HUNYADI LÁSZLÓ (főszerkesztő), DR. HÜTTL ANTÓNIA, DR. KÖRÖSI GÁBOR,
DR. MÁTYÁS LÁSZLÓ, DR. MELLÁR TAMÁS (a Szerkesztőbizottság elnöke), NYITRAI FERENCNÉ DR.,
OROS IVÁN, DR. RAPPAI GÁBOR, DR. SIPOS BÉLA, DR. SZILÁGYI GYÖRGY,
TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, DR. VITA LÁSZLÓ, DR. VUKOVICH GABRIELLA

79. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

2001. MÁRCIUS

E SZÁM SZERZŐI:

Dr. Bagó Eszter kandidátus, a KSH elnökhelyettese; *Dr. Hunyadi László* kandidátus, a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem tanára, a *Statisztikai Szemle* főszerkesztője; *Dr. Jeney Andrásné*, a KSH Levéltár igazgatója; *Dr. Kepecs József*, a KSH ny. fősztályvezető-helyettese; *Kovács László* szociológus, Ph.D-hallgató; *Dr. Kozma Ferenc*, a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem ny. egyetemi tanára; *Dr. Lakatos Miklós*, a KSH fősztályvezető-helyettese; *Mészáros Geyza*, a KSH szakfőtanácsosa; *Sánta József*, statisztikai főtanácsadó, a KSH osztályvezetője.

*

Árgyelán Erzsébet, könyvtáros; *Balogh András* kandidátus, a KSH főtanácsosa; *Nádudvari Zoltán*, a KSH főtanácsosa; *Szász Kálmán* kandidátus, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat tudományos kutatója.

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: dr. Hunyadi László
Osztályvezető: Dobokayné Szabó Orsolya
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Mellár Tamás
3105 – Akadémiai Nyomda
Martonvásár, 2001
Felelős vezető: Reisenleitner Lajos

Szerkesztők: Dr. Domokos Attila, Polyák Andrea, Szűcsné Bruckner Mariann, Visi Lakatos Mária
Tördelőszerkesztők: Bálinthné Bartha Éva, Simonné Káli Ágnes

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51.
Telefon: 487-4341, 487-4343 Telefax: 487-4344

Internet: www.ksh.hu/statszml
E-mail: statszemle@ksh.gov.hu

Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.
Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6000

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető bármely hírlapképesítő postahivatalnál és a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóság Hírlapelőfizetési Irodájánál (Budapest VIII., Orczy tér 1., Telefax: 303-3440) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással Postabank Rt. 219-98636, 021-42795 pénzforgalmi jelzőszámra.
Előfizetési díj: fél évre 3000 Ft, egy évre 5400 Ft

Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Keleti Károly u. 10. Telefon: 212-4348

TARTALOM

STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

A globalizáció hatása a külkereskedelmi termékforgalom statisztikájára. – <i>Bagó Eszter</i>	225
Civil szerveződések a környezetvédelemben. – <i>Mészáros Geyza</i>	234

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK

Stratégiaaválasztás egyszerű modell segítségével. – <i>Dr. Kozma Ferenc</i>	249
A regiszterek felhasználása a svéd népszámlálásban. – <i>Dr. Lakatos Miklós – Sánta József</i>	263

SZEMLE

Dányi Dezső (1921–2000). – <i>Dr. Jeney Andrásné</i>	277
A statisztikatudomány akadémikusai. – <i>Hunyadi László</i>	279
Magyar szakirodalom	
Emberi viszonyok – Cseh-Szombathy László tiszteletére. (<i>Kovács László</i>)	284
Népszámlálás az ezredfordulón. (<i>Kepecs József</i>)	287

STATISZTIKAI HÍRADÓ

Személyi hírek	290
Szervezeti hírek – Közlemények	290

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom

Lal, K.: A kanadai nemzeti számlák kialakításának folyamata és tanulságai. (<i>Nádudvari Zoltán</i>)	292
Lukas, Z.: A kelet-európai országok mezőgazdasága 1999-ben. (<i>Balogh András</i>)	294

Sorrentino, C: Nemzetközi munkanélküliségi ráták. (Szász Kálmán)	296
Hečko, I: A termékenység a Szlovák Köztársaságban. (Árgyelán Erzsébet)	298
Bibliográfia.....	299

*A Statisztikai Szemlében megjelenő tanulmányok
kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe
a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.*

Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével!

A GLOBALIZÁCIÓ HATÁSA A KÜLKERESKEDELMI TERMÉKFORGALOM STATISZTIKÁJÁRA*

BAGÓ ESZTER

A tanulmány a globalizációnak a külkereskedelmi termékforgalom mérésére, illetve elemzésére gyakorolt hatásait tekinti át. Bevezetőül bemutatja a gazdasági nyitottság mérésére szolgáló hagyományos mutatóknak, az export/GDP aránynak a változását. A nemzetközi vállalatok növekvő részvétele a hazai külkereskedelemben több statisztikai mérési problémát okoz (a vámszabad területek megfigyelése, az árak alakulása, a relációs szerkezet változása). Végül azt tárgyalja, hogy az EU belső piaci termékforgalmának számbavétele, amelynek rendszerét a hazai statisztikának is ki kell építenie, milyen fejlesztési feladatok megoldását igényli.

A tanulmány megállapítja, hogy a nemzetközi munkamegosztás folyamatainak elemzésénél már nem az áruforgalmi statisztika játssza a fő szerepet. A külkereskedelmi termékforgalomra vonatkozó adatok csak a nemzetközi tőkeáramlásra, a technológiatranszferre, a szolgáltatások külkereskedelmére vonatkozó adatokkal együtt elemezve adnak teljes képet a nemzetgazdaság integráltságának valós helyzetéről.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy csökkent volna a felhasználói igény az országok közötti külkereskedelmi termékforgalomra vonatkozó statisztikák iránt. Ezeknek a változatlanul igen részletes, pontos és gyors statisztikai adatokra vonatkozó igényeknek a kielégítése azonban számos új kihívást jelent a hazai külkereskedelmi statisztika számára, amelyek közül talán a két legnagyobb az EU-hoz való csatlakozás időpontjában már működőképes INTRASTAT-rendszer kiépítése és a nemzetközi vállalatokon belüli forgalom számbavételére való hazai felkészülés.

TÁRGYSZÓ: Külkereskedelmi statisztika. Globalizáció.

Az elmúlt tíz év során a statisztika által regisztrált külkereskedelmi termékforgalom igen jelentős növekedést és alapvető szerkezeti változásokat mutat. 1990 és 1999 között az export dollárban mért értéke két és félszeresére növekedett. Alapvető termékszerkezeti változások következtek be. A korábbi struktúrával szemben, amelyet az alapanyag-igényes, illetve élelmiszertermékek túlsúlya jellemezett, jelenleg a magas feldolgozottságú termékek és a világszínvonalú technológiát megtestesítő termékek arányának folyamatos növekedése figyelhető meg. Az export relációs szerkezete gyökeresen átalakult, a fejlett országok, illetve ezen belül az Európai Unió országaiba irányuló kereskedelem már több

* A tanulmány a Magyar Statisztikai Társaság Gazdaságstatisztikai Szakosztálya és a Gazdaságmodellezési Társaság közös, „Statisztika és gazdaságmodellezés” c. konferenciáján (2000. november 15–17.) elhangzott előadás alapján készült.

éve meghatározó arányt foglal el a magyar exportstruktúrában. A külkereskedelmi tevékenység alanyi joggá vált, ennek következtében jelentősen bővült a külkereskedelmet folytató szervezetek száma, és a forgalomban egyre nagyobb aránnyal részesednek a nemzetközi vállalatok hazai telephelyű egységei.

A rendszerváltás a külkereskedelem és a tőkebeáramlás liberalizációja, illetve a privatizáció révén utat nyitott a hazai gazdaságban a globalizációs folyamatoknak. A külkereskedelmi termékforgalom alakulása, változása e folyamat egy szeletét tükrözi.

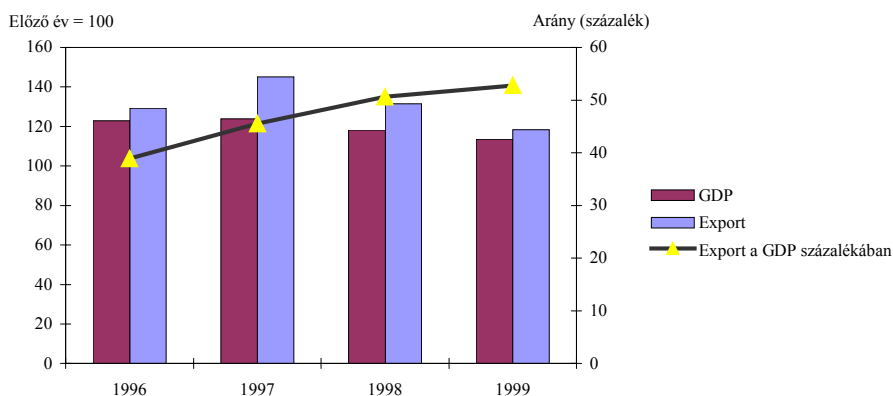
A következőkben a globalizációnak a külkereskedelmi termékforgalom mérésére, illetve elemzésére gyakorolt hatásait három szempontból tekintem át:

- a globalizáció a termékforgalom bővülését eredményezi; hogyan értelmezzük az export/GDP arány hagyományos mutatójával mért gazdasági nyitottság növekedését?
- milyen mérési problémákat okoz a nemzetközi vállalatok növekvő részvétele a külkereskedelemben?
- milyen kihívásokat jelent a külkereskedelmi statisztika számára a globalizációs folyamat részét képező integrációs folyamat, az integráción belüli termékforgalom számbavétele?

A gazdaság növekvő nyitottságának értelmezése

A gazdaság nyitottságának jellemzésére hagyományosan használt mutató az exportot a bruttó hazai termékhez viszonyítja. A magyar gazdaságban ez az arány a kilencvenes évek közepétől erőteljesen növekszik. Míg 1995-ben folyó áron számítva 37 százalékot ért el, négy év alatt, 1999-re 16 százalékponttal, 53 százalékra emelkedett. (Lásd az 1. ábrát.) Ez a mutató jól jelzi, hogy a magyar gazdaságban megtermelt hozzáadott érték egyre jelentősebb része a külkereskedelem révén realizálódik, azaz a gazdaság nyitottsága nő.

1. ábra. A GDP és az export alakulása (folyó áron)

A magyar export elmúlt években megfigyelhető, nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedően gyors növekedése a magyar gazdaságnak a világgazdaságba való integrálódását, a globalizációs folyamatokba való erőteljes bekapcsolódását jelzi.

Az export és a GDP egymáshoz viszonyított arányának számításakor egy bruttó és egy nettó mutatót viszonyítunk egymáshoz. Így a gazdaság nyitottságának e mutatóval történő mérésekor természetesen nem tudunk pontos választ adni arra, hogy a hazai ex

portcélú termelés milyen mértékben járult hozzá a GDP termeléséhez, illetve ez az arány hogyan változott.

A hazai export növekedésének legfontosabb mozgatóerői a külföldi tulajdonú vegyes vállalatok voltak, melyeknek forgalmi súlya az exportban az 1996. évi 67 százalékról 1999-re 78 százalékra emelkedett. A hazai export növekedése elsősorban a nemzetközi vállalatok hazai telephelyein folyó termelőtevékenységből származik.

A nemzetközi vállalatoknak a hazai külkereskedelmi termékforgalomban játszott szerepe jól érzékeltethető a vámszabad területi társaságok forgalmi adataival. Mivel a hazánkban megtelepedett multinacionális cégek jelentős része ebben a sajátos szabályozású rendszerben működik, és a vámszabad területi társaságok forgalmát külön megfigyeljük, a hazai külkereskedelmi statisztikából jól kimutatható e társaságoknak az export, illetve az import alakulásában játszott szerepe. (Lásd a táblát.)

A külkereskedelmi termékforgalom* alakulása

Megnevezés	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.
	évben				
Export (volumenindex, 1995. évi áron, előző év=100)	100	108,4	133,5	122,5	116,0
Ebből:					
vámszabad területen kívüli	100	101,3	118,1	109,2	102,2
vámszabad területi	100	152,6	196,3	155,2	139,9
Import (volumenindex, 1995. évi áron, előző év=100)	100	107,6	127,9	125,9	114,4
Ebből:					
vámszabad területen kívüli	100	102,5	117,6	120,4	106,8
vámszabad területi	100	150,9	187,6	145,9	137,1
Egyenleg (folyó áron, millió forint)	-196 633	-286 162	-251 558	-422 113	-519 009
Ebből:					
vámszabad területen kívüli	-228 734	-340 069	-417 849	-825 878	-1 115 063
vámszabad területi	32 101	53 907	166 291	403 765	596 054

* GDP szemléletű, kiigazított termékforgalom.

Az adatok szerint a vámszabad területi társaságok termékforgalmának növekedése mind az exportban, mind az importban kiemelkedő ütemű volt. A vámszabad területi külkereskedelmi forgalom alakulására vonatkozó export és import adatok, ezek nagysága és „együttmozgása” jól szemlélteti, hogy az import növekedése mind erőteljesebben „exportvezérelt” vált, azaz egyre nagyobb helyet foglalnak el az importban az exportcélú termeléshez szükséges termékek. Ezekre a vállalkozásokra általában jellemző, hogy a végtermék gyártásnak csak egy, illetve bizonyos fázisait telepítették Magyarországra, ezért termelésük importigényes és a magyar telephelyen csak egy-egy termelési fázis hozzáadottérték-tartalma „rakódik rájuk”.

Mindez a hazai külkereskedelem példáján mutatja, hogy a globalizációs folyamat legfőbb hordozói, a nemzetközi vállalathálózatok hatalmas árutömeget mozgatnak különböző érdekeltségeik között az országhatárokon keresztül. Ez a nagyvállalatokon belüli új munkamegosztási rendszer a korábbiakhoz képest megsokszorozza a külkereskedelmi termékforgalmat, miközben megosztja a termékekben megtestesülő hozzáadott érték előállítását a különböző országok területén termelő, a hálózatba kapcsolt vállalatok között.

A külkereskedelmi forgalom terjedelmének növekedése azonban csak egyik szintje, eleme a világgazdaságban zajló globalizációs folyamatnak. A világkereskedelem növekedésében a nemzetközi vállalathálózatok tevékenysége játssza a legfontosabb szerepet, ezáltal a nemzetközi áruforgalom növekedése szorosan összefügg a nemzetközi tőkeáramlás, valamint a nemzetközi technológiatranszfer folyamatával. Az egyes nemzetgazdaságok nyitottságának, a globalizációs folyamatban való részvételének értékeléséhez a külkereskedelmi termékforgalom alakulásának elemzése önmagában nem ad elegendő információt. A szolgáltatás-külkereskedelem alakulása, a tőkeáramlás mértéke és iránya (a működőtőke exportja és importja, a tőkebefektetésekhez kapcsolódó jövedelmi folyamatok), valamint a technológiatranszfer intenzitása és iránya csak együttesen adhat pontos képet, elemzési háttérrel a nemzetgazdaságok világgazdaságban elfoglalt szerepéről, az egyes országok nemzetközi munkamegosztásban való részvételének intenzitásáról és jellegéről.

Mindez arra hívja fel a figyelmet, hogy miközben a termékexportra vonatkozó forgalmi statisztika a gazdaság bruttó kibocsátásának egyre nagyobb részét fogja át, tehát egyre kiemeltebb szerepet kap a gazdaság bruttó teljesítményének számbavétele szempontjából (és konjunktúramutatóként is), ugyanakkor ma már elvesztette korábbi kiemelt szerepét a gazdaság nemzetközi versenyképességének, hozzáadottérték-termelő képességének hosszú távú megítélése során.

A nemzetközi vállalatok növekvő részvételének hatása

A magyar gazdaság átalakulási folyamatában talán a legfontosabb hatású változás volt, hogy hazánkban is megjelentek és tevékenységüket folyamatosan bővítik a globalizációs folyamat legfontosabb mozgatóerői, a nemzetközi vállalatok. E vállalatok tevékenysége a külkereskedelmi termékforgalom alakulásában is igen jelentős változásokat idézett elő, és a folyamatok mérésével, illetve értelmezésével kapcsolatban több új kérdést vet fel.

A magyar gazdaságban a nemzetközi vállalatok jelentős része – mint már említettem – vámszabad területi formában működik: 1999-ben a termékexport 43 százalékát a vámszabad területi társaságok forgalma tette ki.

A vámszabad területekkel kapcsolatban sokszor merül fel a kérdés: részei-e az itt működő társaságok a magyar gazdaságnak? A külkereskedelmi statisztika erre a kérdésre igennel válaszolt, és 1997-től a magyar külkereskedelmi termékforgalmi adatok tartalmazták is a vámszabad területek termelési adatait. Ez a statisztikai megközelítés nemcsak az EU külkereskedelmi statisztikával kapcsolatos előírásának és gyakorlatának felel meg, hanem a nemzeti számlák összeállításának és a GDP számításnak az elveivel is összhangban van. A vámszabad területek ugyanis magyar telephelyen és magyar munkaerővel folytatnak gazdasági tevékenységet, és statisztikai, számbavételi szempontból nincs jelentősége annak, hogy alapításkor, illetve a vámeljárással kapcsolatban speciális szabályok vonatkoznak rájuk. Más megközelítésben vizsgálva a kérdést, gazdaságpolitikai, elemzési szempontból azonban továbbra is jogosan lehet feltenni a kérdést, hogy mennyire integrálódtak a vámszabad területi társaságok a magyar gazdaságba, milyen termelési, fejlesztési kapcsolatokat alakítottak ki a belföldi vállalkozásokkal, illetve milyen és hogyan változik a vámterületről, illetve a vámszabad területről származó export összes exporton belüli aránya.

A külkereskedelmi statisztika a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnokságának (VPOP) adatszolgáltatására épül, azaz adatai a vámeljárási vámbizonylataiból származnak. Ennek a statisztikai rendszernek a lényegéből adódik, hogy a vámszabad területek export- és importforgalmának megfigyelése, illetve az adatok ellenőrzése „csupán” statisztikai szempontból érdemel figyelmet, azaz a vámeljárástól független rendszerben folyik. Így természetesen számolni kell a pontatlanság nagyobb veszélyével is, hiszen ezeknek a forgalmi adatoknak sem az adatszolgáltató sem az adatgyűjtő számára nincs vámfizetési konzekvenciája.

A nemzetközi vállalatok tevékenysége jelentősen befolyásolja a *külkereskedelmi árak mérését*. A nemzetközi vállalatok hálózataiban folyó termékáramlás fontos jellemzője, hogy a hálózat egységei által importált, illetve exportált termékek általában nem a „szabad” világgpiaci forgalomba kerülnek, hanem csupán vállalatcsoporton belüli termékáramlást jelentenek. Ennek következményeként az áruforgalmat nem világgpiaci árakon veszik számba, hanem az export, illetve az import értékét belső árakon tartják nyilván. A nemzetközi vállalatok magyar telephelyű egységei exportjának és importjának értéke is a vállalatok hálózata belső árán kerül számbavételre, azaz a világgpiaci árnál alacsonyabb vagy magasabb áron. Így a hazai külkereskedelmi forgalom értékadatai a vállalatok hálózataiban belüli belső árak révén burkolt jövedelemáramlást is tartalmaznak. Ennek mértékét és irányát közvetlenül, statisztikai módszerekkel nem lehet meghatározni. Erről csak a transzferárakra vonatkozó részletes közgazdasági elemzéssel lehet közelítő becslést adni, aminek általánosan elfogadott, pontos adatokat nyújtó módszere nem alakult ki.

A nemzetközi vállalatok hálózatainak növekvő részvétele a külkereskedelemben a nemzetközi munkamegosztás alapvetően új irányait alakította ki. Az ágazaton belüli kereskedelem térnyerése, a végtermékgyártás egyes fázisai szerinti munkamegosztásnak egyre általánosabbá válása a külkereskedelmi termékforgalom alapvető termékszerkezeti változásait idézte elő. A hazai külkereskedelmi termékforgalomban is kedvezően növekszik a magas feldolgozottságú, bonyolult, egymással minőségileg nehezen összehasonlítható termékek aránya. Ez a szerkezeti változás a külkereskedelmi árstatisztika számára azzal a következménnyel jár, hogy a külkereskedelmi volumen számítására hagyományosan alkalmazott és jelenleg az EUROSTAT által még elfogadott egységértékindex számítását pontosabb módszerekkel kell felváltani. Olyan új külkereskedelmi ármelegfigyelést kell kialakítani, amely a homogén termékek (elsősorban a nyersanyagok és az energia) esetében továbbra is az egységérték-számításon alapul, amit azonban a bonyolult, magas feldolgozottságú termékek esetében az egyedi ármelegfigyelési rendszer adataival kiegészítve, kombinálva kell a külkereskedelmi árindexszámításoknál alkalmazni. A külkereskedelmi árak egyedi megfigyelésének rendszere a Központi Statisztikai Hivatalban már túljutott a kísérleti fázison, és a Hivatal várhatóan 2002-től az új külkereskedelmi ármelegfigyelési rendszer szerint publikál adatokat.

A nemzetközi vállalatok tevékenysége befolyásolja a termékforgalom *relációs szerkezetének* az értelmezését. A külkereskedelmi statisztika hagyományosan méri a közvetítői kereskedelmet, azaz megkülönbözteti a termékforgalom szerződés szerinti, illetve rendeltetés és származás szerinti relációs szerkezetét. A közvetítői kereskedelem bővülése nem kis részben éppen a nemzetközi vállalatok térnyerésével függ össze. Gyakori eset, hogy az anyacéggel kötött szerződések alapján a tényleges termékáramlásra már a vállalat

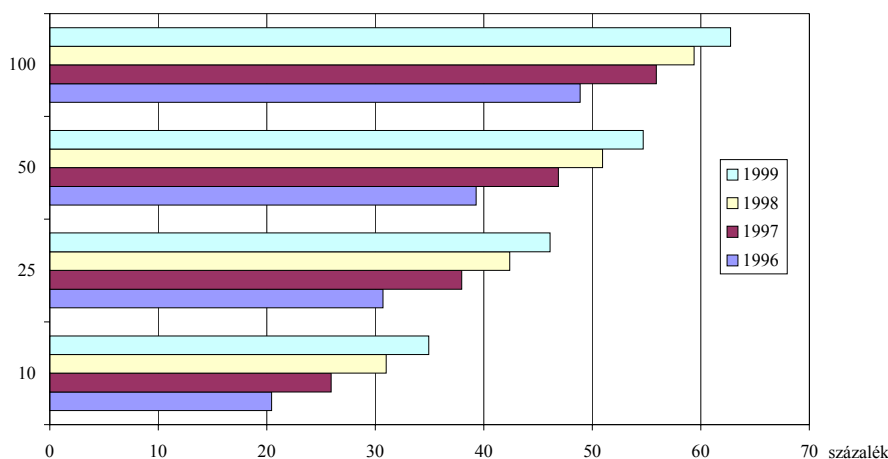
lathálózat harmadik országbeli tagjának (felhasználójának, illetve szállítójának) a bekapcsolásával kerül sor.

A hazai külkereskedelmi termékforgalomból 1999-ben az exportnak 9, az importnak 30 százalékát a közvetítői kereskedelem bonyolította le. Egyértelmű tendencia, hogy a szerződés szerinti relációs szerkezet felülértékeli a fejlett piacok arányát a magyar külkereskedelmi forgalomban: a szerződés szerinti teljes forgalom 960 milliárd forinttal haladta meg a fejlett országok rendeltetési, illetve származási hely szerinti forgalmát, ami az egész forgalomban 8 százalékos átterelődést jelent.

Az export relációs szerkezetének elemzésénél ugyanakkor figyelembe kell venni azt is, ami már statisztikailag nem követhető: a hazai telephelyről az adott vállalatcsoport másik tagjához érkező termékek és alkatrészek tényleges értékesítési helyéről, azaz a tényleges rendeltetési országról nem rendelkezünk információkkal. Csak feltételezhetjük, hogy a hazai exporttermékek továbbfeldolgozás után – vagy késztermék esetében az anyacég értékesítési hálózatába kerülve – jelentős részben nem a fogadó ország piacán, hanem harmadik országban (és nem csak a fejlett országokban) kerülnek értékesítésre. Mindezt figyelembe véve, mivel általában a hazánkban megtelepedett nemzetközi vállalatok anyacégeinek a telephelye a fejlett országokban található, a külkereskedelmi termékforgalmi statisztika a fejlett országokba irányuló exportot felülértékeli.

A nagy nemzetközi vállalatok növekvő részvétele a külkereskedelemben azt eredményezi, hogy – különösen a hazánkhoz hasonló kis országok esetében – a forgalom alakulása érzékenyen reagál az egyedi, vállalati döntésekre. A hazai export vállalati szerkezete az elmúlt években erősödő koncentrációt mutatott.

2. ábra. A 10, 25, 50 és 100 legnagyobb forgalmú vállalat részesedése az összes exportból

A hazai kivittelt mintegy 19 ezer társaság bonyolítja le. Ezen belül 1999-ben a legnagyobb 100 exportáló szállítja ki a teljes export közel kétharmadát, ezen belül 10 cég teljesíti az exportforgalom 35 százalékát. Ez a magas koncentráció az egyedi vállalati (operatív, illetve stratégiai) döntésektől függővé, érzékennyé teszi a forgalom alakulását.

Az 1998–1999-es világgazdasági dekonjunktúra, amit az orosz válság és a nemzetközi pénzügyi rendszer megingása idézett elő, a vártnál kisebb mértékben érintette a magyar gazdaságot, illetve a magyar exportteljesítményeket. Ez az időszak azt igazolta, hogy a magyar exportgazdaságnak a világgazdaságba, illetve a nemzetközi vállalathálózatokba való, korábbinál erőteljesebb integrálódása a hazai export stabilitásának, versenyképességének erősödésére vezetett.

Ennek ellenére nyilvánvaló a kialakult új, versenyképes kapacitások kihasználtságának a konjunktúrától, illetve a konkrét teljesítményeknek egy-egy nagy exportáló cég operatív döntéseitől függése. Ez utóbbira két példa. Az 1999. évi vámszabad területi exportadatokban „új típusú” negyedéves szezonális ingadozások jeleit lehetett felfedezni, ami azzal volt összefüggésben, hogy több társaságnál az anyavállalat negyedéves teljesítményösztönzést vezetett be. Másik esetben, az egyik hónapban az egyik jelentős súlyú termékcsoporthoz exportforgalma jelentősen elmaradt az előző havi, illetve előző év azonos időszaki teljesítménytől. Ennek okait keresve kiderült, hogy a szállításokat tudatosan késleltették, mert az anyacég marketing terve szerint a következő hónapban került sor a termék új modelljének világbemutatójára.

Ugyanakkor nemcsak a nagy cégek operatív, hanem stratégiai döntései is gyors és jelentős változásokat idézhetnek elő a gazdaság teljesítményének alakulásában. A nagy, nemzetközi vállalatok beruházási, telephely-változtatási döntései jelentős forgalomváltozásokat idézhetnek elő, és átrendezhetik a magyar export és import struktúráját. Jelenleg a magyar gazdaság vonzó befektetési és működési feltételeket nyújt a nemzetközi tőke számára, és ez idáig csak kivételes esetben volt tapasztalható, hogy jelentős termelő kapacitásokat telepítettek ki az országból. Az elmúlt években azt figyelhetjük meg, hogy növekedett a vámszabad területi társaságok pozitív termékforgalmi egyenlege. (Lásd a táblát.) Megjelentek a nagy exportálók első vonalbeli beszállítói is és ennek hatására (például a villamosgép- és műszergyártás ágazatban igen jelentős mértékben) a hazai ipar belföldi értékesítésének növekedése figyelhető meg, ami nyilvánvalóan importkiváltó hatású.

Az EU belső piaci kereskedelmének mérése: az INTRASTAT-rendszer

A globalizációs folyamat egyik fontos eleme a nemzetközi gazdasági integráció erősödése, melynek egyik megjelenési formája az európai integrációs folyamat.

Az Európai Unió egységes belső piacának kialakulása a nemzetgazdaságok közötti kereskedelem mérésének teljesen új problémáit veti fel.

Az EU belső piacán folyó kereskedelem hagyományos értelemben nem külkereskedelem, hiszen a vámhatárok megszűntek, a termékek szabad áramlását az országok között harmonizált követelmény- és szabályozórendszer biztosítja. Bár az országok közötti kereskedelem a vállalatoknál – lebonyolítását tekintve – már nem különbözik a belföldi értékesítéstől, mégis – érthető módon – igen erős felhasználói igény mutatkozik az országok közötti kereskedelem számbavételére.

Az EU-n belüli országok közötti forgalom ugyanakkor a külkereskedelmi statisztika hagyományos, a vámstatisztikán alapuló számbavételi módszerével nem mérhető, ezt a rendszert a harmadik országokkal folytatott kereskedelem esetében lehet fenntartani (ez az EXTRASTAT-rendszer). A termékek EU belső piaci forgalmának mérésére új rend

szert (az INTRASTAT-rendszert) alakítottak ki, amelynek fejlesztése, többéves működése ellenére, még jelenleg is napirenden van.

Az EU-országok közötti belső forgalom megfigyelése jelentős statisztikai feladat. Az INTRASTAT regisztere az adóhatóságok (a forgalmiadó-bevallások) nyilvántartásán alapul. A belső piac kialakulása által könnyebbé váló országok közötti kereskedelem tovább növelte a résztvevő szervezetek számát. A rendszerben tehát nagyon sok gazdasági szervezetet kell megfigyelni, a forgalom mérésénél ugyanis 95 százalékos lefedettséget kell elérni. A jelentős nemválaszolási arány, a teljeskörűsítés kezelése igen munkaigényes, és a statisztikai adatellenőrzések a statisztikai és az adóhatóság igen szoros együttműködését feltételezik. Az INTRASTAT-rendszer jelenleg igen nagy költséggel működik, ugyanakkor nem biztosítja a felhasználók által igényelt adatminőséget és gyorsaságot.

Az INTRASTAT-rendszer fejlesztésén jelenleg nemzetközi szakértői csoport dolgozik. A fejlesztés irányai között felmerült a forgalmiadó-bevallásokra épülő regiszternek saját regiszterrel való felváltása, és az ún. one-flow megfigyelési rendszer alkalmazása. Ez utóbbi országonként csak egy irányban (export vagy import) regisztrálná a termékforgalmat, a másik irányú forgalom a többi ország adatából, „tükörstatisztikaként” keletkezne. Ez a megoldás azonban aránytalan terhet róna a nagy forgalmat lebonyolító országokra, és a nemzeti statisztikák számára nem biztosítja a megkövetelt pontosságot. Jelenleg tehát egyik lehetőség sem ígér lényegesen jobb minőséget biztosító, illetve lényegesen olcsóbb rendszert, azaz új megfigyelési rendszer még nem körvonalazódott. Ami már ma is valószínűnek látszik, hogy a megfigyelés (a nomenklatúra, a közölt mutatók száma) egyszerűsítésére sor kerül.

A magyar külkereskedelmi statisztika csatlakozásra való felkészülése szempontjából éppen az INTRASTAT-rendszer kiépítése jelenti a legnagyobb feladatot. A csatlakozás időpontjáig ki kell építeni azt az új adatgyűjtési, megfigyelési rendszert, amely alkalmas lesz a magyar vállalkozások EU-n belüli kereskedelmének számbavételére, az adatok kezelésére, gyors, havonkénti ellenőrzésére és összesítésére. A felkészülést nehezíti, hogy maga a rendszer is átalakulóban van, és a továbbfejlesztésével kapcsolatos döntések várhatóan közel esnek majd a rendszer hazai bevezetéséhez.

A nemzetközi vállalatok egyre erősödő szerepe a nemzetgazdaságok növekedésében, gazdasági szerkezetének változásában, versenyképességének alakulásában jelenleg már egyértelmű felhasználói igényként veti fel – mind a gazdaságpolitika formálói, mind a különböző szakmai szervezetek, mind a gazdaságelemzők részéről – a nemzetközi vállalatokon belüli áruforgalom számbavételét, statisztikai mérését. Az OECD kézikönyvet állít össze a globalizáció indikátorairól, ezen belül a nemzetközi cégek tevékenységének mérése (mind a nemzetközi tőke- és technológiaáramlással, mind a kereskedelem globalizációjával kapcsolatban) különösen nagy hangsúlyt kap.

Az EU statisztikai szervezete, az EUROSTAT 1995 óta foglalkozik a nemzetközi vállalatokon belüli forgalom mérésének kérdésével. A statisztikai számbavétel szükségessége már nem, csupán a számbavétel módszere a nyitott kérdés. A módszertani megoldásra vonatkozó döntésekhez számos tagország kísérleti felmérései szolgálhatnak tapasztalatokkal. Dönteni kell a nemzetközi vállalat, vállalatcsoport fogalmáról: úgy tűnik a mérlegek összevonása (konszolidálása) lesz a vállalatcsoport fogalmi kritériuma. Több érv szól amellett, hogy a nemzetközi vállalatokon belüli forgalom mérésé

re ne induljon külön adatgyűjtés, hanem az INTRASTAT-rendszerbe épüljön be ennek számbavétele.

*

A globalizációs folyamat a külkereskedelmi áruforgalom alakulására különösen jelentős hatást gyakorol. Ez a tény a külkereskedelmi forgalom statisztikai számbavételénél új módszertani problémákat vet fel, valamint az adatok értékelésénél több új szempont figyelembevételét igényli. A külkereskedelemben a nemzetek közötti árucserével, illetve helyett a nemzetközi vállalatokon belüli forgalom válik egyre meghatározóbbá. A nemzetközi munkamegosztás folyamatainak elemzésénél, az országok versenyképességének megítélésénél már nem az áruforgalmi statisztika játssza a fő szerepet. A külkereskedelmi termékforgalomra vonatkozó adatok csak a nemzetközi tőkeáramlásra, a technológiatranszferre, a szolgáltatások külkereskedelmére vonatkozó adatokkal együtt elemezve adnak teljes képet az országok, nemzetgazdaságok valós világgazdasági folyamatokon belüli helyzetéről.

Míndez természetesen nem jelenti azt, hogy csökkent volna a felhasználói igény az országok közötti külkereskedelmi termékforgalomra vonatkozó statisztikák iránt. Ezeknek a változatlanul igen részletes, pontos és gyors statisztikai adatokra vonatkozó igényeknek a kielégítése azonban új kihívásokat jelent a hazai külkereskedelmi statisztika számára, amelyek közül talán a két legnagyobb az EU-hoz való csatlakozás időpontjában már működőképes INTRASTAT-rendszer kiépítése és a nemzetközi vállalatokon belüli forgalom számbavételére való hazai felkészülés.

SUMMARY

The article offers an overview of the impacts that globalisation exerts on the measuring and analysing of the foreign trade turnover of commodity goods. It deals with the changes in the traditional index of the measuring of economic openness: the ratio of the exports to the GDP. The increasing participation of the international enterprises in the foreign trade causes several problems in statistical measuring (in observing duty-free areas, prices, relational structures). Finally, the author describes the tasks to be completed in order to survey the internal market turnover of commodity goods in the EU which system should be established in the statistics of Hungary as well.

The author emphasizes that it is not commodity trade statistics any more that has a primary part in the analysis of the processes in the international division of labour. The data on the foreign trade turnover of commodity goods can produce complete information about the actual situation of national economies as regards the degree of integration only if they are analysed together with the data concerning the international capital flow, the technology transfer and the foreign trade of services.

Naturally, all these do not mean that the user's demand would have decreased for the foreign trade turnover statistics of commodity goods among countries. The accomplishment of these demands for the detailed, accurate and quick statistical data produces a number of new challenges for the external trade statistics of Hungary. The two greatest ones of them are perhaps the establishment of the INTRASTAT system that will be operational at the time of Hungary's accession to the EU and the national preparation for the survey of the turnover within the international enterprises.

CIVIL SZERVEZŐDÉSEK A KÖRNYEZETVÉDELEMBEN

MÉSZÁROS GEYZA

Gyors és meglehetősen kiegyensúlyozott növekedés eredményeként a magyarországi környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek száma 1998-ra 973-ra növekedett. Ezeknek több mint fele önkéntes alapon szerveződött egyesület, a többi alapítvány. Az önkéntes nonprofit szervezetek mintegy negyede már a rendszerváltást megelőző időszakban is létezett, s fontos szerepet játszottak az 1989-es évben bekövetkezett politikai változásokban, többségük azonban 1990 után jött létre.

A környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek több mint 50 ezer taggal rendelkeznek, feladataikat közel 1600 alkalmazott és 43 ezer önkéntes segítő közreműködésével látták el. Bevételeik meghaladták az 5,6 milliárd forintot.

A környezetvédelmi szervezetek 60 százaléka természeti erőforrások védelmével, s a környezet megóvásával foglalkozott, másik 20 százalékuk pedig a környezet javítását, gondozását tűzte ki céljául. Az állatvédelemmel és állatgondozással foglalkozó szervezetek aránya 10 százalék alatti, a többi szervezet általános, többcélú környezetvédelmi tevékenységekkel foglalkozik.

TÁRGYSZÓ: Nonprofit. Környezetvédelem.

A lakható élettér kialakítása, a meglévő értékek őrzése, a technikai fejlődés mellékhatásaként keletkező károk visszaszorítása régóta foglalkoztatja a társadalom tagjait. Már a múlt század végén is működtek olyan spontán helyi szerveződések, melyek lakókörnyezetük megóvásán, csinosításán munkálkodtak (Reisz; 1988.). A természet védelmében sok más szervezet is részt vállalt, példaként említhetők a turisztikai egyesületek, ifjúsági mozgalmak, különböző rétegszervezetek, melyek fő profiljuk mellett erre a területre is kiterjesztették tevékenységüket, a természet szeretetére és megbecsülésére irányuló munkájuk azonban alapfunkciójuknak csak egy részét alkotta. Szakosodott környezetvédelmi célú szervezetek sokaságáról a XIX. század végén még nem beszélhettünk. A néhány nagy természetvédő szervezet sem kárelhárítás céljából jött létre. Például az 1882-ben Herman Ottó által alapított Magyar Állat- és Természetvédő Egyesület alapszabályában legfontosabb feladatként azt határozta meg, hogy „...az állatvédelem eszméjének terjesztésével és e védelem gyakorlati végrehajtásával az ország közgazdaságának szolgálatot tegyen és a népnevelés érdekeit az erkölcsök nemesítése útján előmozdítsa”. (Máday; 1907. 14. old.) Ezek a szervezetek, ha kis számban is, részei voltak a társadalmi önszerveződéseknek, és fontos szereplői a helyi közösségeknek.

A XX. század második felében az iparosodás gyorsulása világszerte együtt járt az ökológiai kockázatok gyarapodásával. A termelésnövekedés és az alkalmazott technológia nemcsak látványos fejlődést, hanem intenzív nyersanyag- és energiafelhasználást, környezetrombolást eredményezett. A fejlett ipari országokban már az 1970-es évek átmeneti gazdasági válsága során kiderült, hogy a környezeti problémák hátráltatják a gazdasági fejlődést. Növekedett a társadalmi elégedetlenség: megmozdulások, ökológiai mozgalmak is szerveződtek. A Magyarországon akkor fennálló politikai rendszer hosszú ideig megkísérelte távol tartani az országot ezektől a folyamatoktól. A globális környezeti problémákkal kapcsolatos nemzetközi híreket elsőként főleg tudósok, az ökológiai kérdések szaktekintélyei, különböző nemzetközi konferenciákon részt vevő értelmiségiek hozták Magyarországra. Ezek az állami környezetvédelem kiépítésében érdekelt szakemberek informális eszközökkel tették egyértelművé a politikai hatalom számára, hogy szükség van a környezetvédelem intézményrendszerének kialakítására, aminek létrehozásában végül is szerepet játszott a nyugaton tapasztalható ökológiai mozgalmak tömeges hazai elterjedésétől való félelem is. Ezek az intézkedések mérsékeltek ugyan a zöld mozgalmak gyors fejlődését, meggátolni azonban nem tudták.

A magyarországi környezetvédő mozgalom fejlődése céljait, módszereit, működését és szerveztségét tekintve három, jól elkülöníthető szakaszra osztható. Az első szakasz az 1970-es évek elején kezdődött, amikor természetszerető emberek, közöttük sok pedagógus, elérkezettnek látták az időt arra, hogy újra felfedezzék a természetet. Ekkor kezdtek táborokat, természetmegfigyelő túrákat szervezni, iskolai klubokat, köröket működtetni. Ezekben az években alakult néhány nagy szervezet, elsősorban kutatási, természetvédelmi céllal. A második szakasz az 1980-as évek elején kezdődött, vége a rendszerváltás idejére tehető. Ezt az időszakot két fő mozgalom jellemezte: egyrészt a Duna-mozgalom, mely a tervezett Bős–Nagymaros-i vízlépcső elleni tiltakozás fórumaként egy meghatározott ügyre szerveződött, másrészt a környezet- és természetvédelmi problémák helyi megoldására törekvő csoportok megalakulása. A nyolcvanas évek végén, a rendszerváltozással egy időben, újabb szakasz kezdődött, a környezetvédelmi mozgalom már demokratikus keretek között fejthette ki tevékenységét, formálhatta módszereit, eszköztárát. Az egyesülési törvény adta lehetőséggel élve környezetvédő szervezetek is alakulhattak, bizonyítva azt, hogy „...a társadalmi szervezetek és az állampolgárok közreműködése hazai környezetvédelmünknek is alapvető tétele” (Sólyom; 1985. 1. old.).

A civil szervezetek 1990 utáni fejlődése; szerkezet és szervezeti jellemzők

A kilencvenes évek elejétől kezdve a nonprofit szervezetek (egyesületek, közalapítványok, alapítványok) száma több mint másfélszeresére nőtt. Az egyesületek 47 százalékos gyarapodása mellett az alapítványok száma több mint kétszeresére emelkedett. Ennek hatására mérséklődött a korábban még jellemző egyesületi túlsúly, amely azért alakult ki, mert alapítványt 1987-ig egyáltalán nem lehetett hivatalosan létrehozni. A nonprofit szektor egészében tapasztalható szervezetalapítási felfutás nem terjedt ki a környezetvédelmi szervezetekre, számuk szerényen de egyenletesen gyarapodott, az 1992 és 1998 közötti években a nonprofit szféra szervezeteinek mindössze 2 százaléka tartozott e körbe.

A környezetvédő egyesületek legnépesebb csoportját – mintegy negyedét – továbbra is az 1990 előtt alapított szervezetek alkotják, míg az alapítványok közel hatvan százaléka

1991 és 1994 között jött létre. Úgy tűnik, hogy ez az időszak az alapítványok létrehozásának kedvezett, hiszen ezekben az években az egyesületek száma csupán negyedével növekedett. Napjainkra lényegében stabilizálódott az alapítványok 40 százalékot valamelyest meghaladó aránya.

1. tábla

*A környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek számának alakulása
1992 és 1998 között*

Év	Alapítvány, közalapítvány	Társas nonprofit szervezet	Összesen
1992	195	388	583
1993	270	453	723
1994	348	519	867
1995	377	542	919
1996	405	579	984
1997	417	595	1 012
1998	402	571	973

Forrás: Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

1998-ban a települések egyhatodában nem volt semmilyen társadalmi önszerveződés. A nonprofit szervezeteknek otthont adó 2637 település több mint 85 százalékának egyáltalán nem volt környezetvédelmi célú nonprofit szervezete. Egytizedük egyetlen ilyen alapítványnak vagy egyesületnek adott otthont, s mindössze 4 százalékukban működött egynél több szervezet. Az alapítványok a fővárosban, a közalapítványok a városokban, míg az egyesületek a községekben fordultak elő a legnagyobb arányban. A közhasznú társaságok több mint kétharmada közel azonos megoszlásban a fővárosban és a megyeszékhelyeken tevékenykedett. Az alapítványok erős fővárosi koncentrációját egyértelműen a magánalapítványok idézték elő, amelyeknek 37 százaléka Budapesten működött. A közalapítványok több mint felét a nem megyeszékhely városok és a községek önkormányzatai hozták létre. A közhasznú társaságok 68 százalékának alapítói a fővárosban és a megyeszékhelyeken voltak találhatóak. Az egyesületi formában működő nonprofit szervezetek jelenléte a kisebb településekre volt jellemző, egyharmaduknak a községek adtak otthont.

Az alapítók között kiemelkedő helyet foglaltak el a magánszemélyek, ők jegyeztették be a környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek 64 százalékát. Az alapítók második legnagyobb csoportját a helyi önkormányzatok, harmadikat a belföldi vállalatok, míg a negyediket maguk a nonprofit szervezetek alkották. Alapítóként a kormány és az országgyűlés, de a minisztériumok, főhatóságok, valamint a külföldiek is ritkán fordultak elő.

Az alapítók a szervezetek kétharmadánál a vezetőségben is szerepet vállaltak, de csak 20 százalékuknál sajátították ki maguknak ezt a szerepet. Kizárólag a környezetvédelmi szakma képviselői (tudósok, kutatók, országosan ismert és neves helyi szakemberek) vezették a szervezetek 5 százalékát. Számottevő arányban voltak jelen a vezetőségekben az országos és helyi gazdasági és politikai elit képviselői is, de önállóan csak a szervezetek csekély hányadának irányításában vettek részt.

A környezetvédelmi egyesületek tagjainak kétharmada a természeti környezetet védő szervezetekhez kötődött. Az állatvédő egyesületek voltak a legnagyobbak, egy szervezetre jutó taglétszámuk az átlag másfélszeresét is meghaladta.

2. tábla

A környezetvédelmi célú nonprofit egyesületek magánszemély tagjainak száma, megoszlása, átlagos taglétszáma tevékenységcsoportok szerint, 1998

Tevékenységcsoport	Egyesületek száma	Magánszemély tagok		Átlagos taglétszám (fő)
		száma (fő)	megoszlása (százalék)	
Természeti környezetet védők	328	33 333	66,0	101,6
Épített környezetet védők	162	11 343	22,4	70,0
Állatvédők	27	4 047	8,0	149,9
Többcélú környezetvédők	23	1 818	3,6	79,0
<i>Összesen</i>	<i>540</i>	<i>50 541</i>	<i>100,0</i>	<i>93,6</i>

Forrás: Itt, az 1. és a 2. ábránál, valamint a 3. és 4. táblánál Mészáros (2000): Környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 90 old.

A közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény értelmében a környezetvédelmi célú nonprofit szervezeteknek is lehetőségük nyílt arra, hogy a komoly adókedvezményekkel járó közhasznú vagy kiemelkedően közhasznú státusért folyamodjanak. Az erre vonatkozó kérelmet 1999 nyaráig a bejegyzett környezetvédelmi célú szervezetek 41 százaléka nyújtotta be a bíróságokhoz. (Ugyanez az arány a többi nonprofit szervezetnél jóval alacsonyabb, 32 százalék volt.) A kérelmezők közül 216-an a közhasznú, 88-an pedig a kiemelkedően közhasznú besorolást már megszerezték. A közhasznú, illetve kiemelkedően közhasznú szervezetek 88 százaléka a városokban volt található, közel 60 százaléka a természeti környezet védelme érdekében tevékenykedett.

Bevételek és gazdálkodás

A környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek összes bevételei 1993 óta folyó áron közel hatszorosukra emelkedtek. Növekedési ütemük az átlagost messze meghaladta, arányuk a szektor összes bevételén belül 0,8 százalékról 1,9 százalékra nőtt. Bevételeik – melynek összege 1998-ban 5,7 milliárd forintot tett ki – mind a szervezetek méretei, mind településtípus szerint erős, bár a szektor egészére jellemzőnél alacsonyabb koncentrációt mutatott. Az 5 millió forintnál nagyobb összeggel gazdálkodó alig több mint száz szervezet mondhatta magáénak a bevételek 89 százalékát.

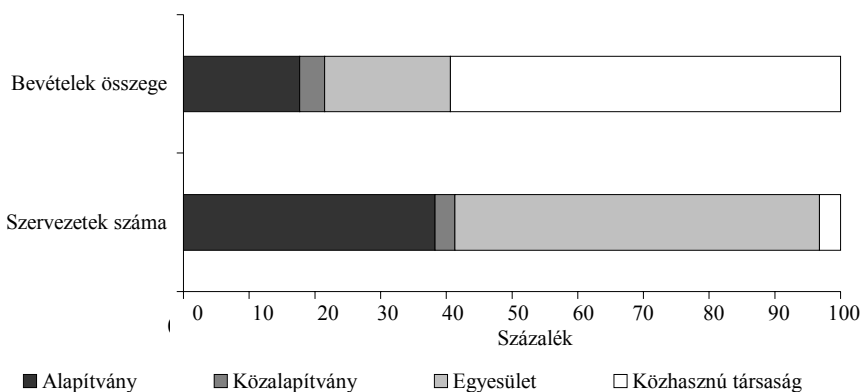
Bár a szervezetek településtípusok szerinti megoszlása kiegyensúlyozottnak tűnik, mégis a fővárosban koncentrálódott az 1998. évi bevétel 42 százaléka. (Ugyanez az arány a más területen működő nonprofit szervezetek esetében 65,1 százalék volt.)

A különböző formájú szervezetek bevételeinek nagyságcsoportjaiban is eltérés mutatkozott. Míg az alapítványok 55, az egyesületek 63 százaléka félmillió forint alatti bevételből gazdálkodott, a közalapítványok közel 45 százaléka 500 ezer és ötmillió forint közötti bevétellel rendelkezett. A közhasznú társaságok közel hatvan százalékának éves

bevétele meghaladta az ötmillió forintot is. Településtípusok szerint vizsgálva a legalacsonyabb – 50 ezer forint alatti – bevételi kategóriába tartozott a községi szervezetek 42 százaléka, és nem érte el a félmillió forintot a kisebb városokban működő szervezetek kétharmada. A fővárosiak több mint felének és a megyeszékhelyeken tevékenykedők majdnem kétharmadának már ezt meghaladó bevétele volt.

Számukhoz képest feltűnően alacsony arányban részesedtek a bevételekből az egyesületek és a magánalapítványok. Kiugróan magas összegekkel gazdálkodtak ugyanakkor a közhasznú társaságok. Bár csak a szervezetek alig több, mint 3 százaléka tartozott e körbe, mégis ez a csekély számú szervezet dönthetett a környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek számára rendelkezésére álló összegek közel 60 százalékának a felhasználásáról.

1. ábra. A környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek számának és bevételeinek megoszlása szervezeti forma szerint, 1998

A környezetvédelmi alapítványok és egyesületek bevételi struktúrája számottevően különbözött a többi nonprofit szervezetétől. A legnagyobb eltérés a *gazdálkodási tevékenységgel* összefüggő, s ezen belül is a vállalkezési bevételek arányában mutatkozott. A környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek bevételeik 26 százalékát vállalkezési tevékenységből szereztek. Ugyanez az arány a szektor egyéb területein csak 14 százalékos volt. A vállalkezésekből származó bevételek viszonylag nagy súlyát a közhasznú társaságok termelő- vagy szolgáltatótevékenysége magyarázza, esetükben ez a bevételi forrás biztosította összes bevételeik 45 százalékát. Az *állami támogatottság* összességében hasonló szintet mutatott, mint a többi ágazatban, de még így sem érte el a teljes bevétel egy-negyedét. A szervezetek – tevékenységük jellegéből adódóan – nem részesültek sem központi, sem önkormányzati normatív költségvetési támogatásban. Viszonylag kisebb jelentőséggel bírtak a bevétel egyéb elemei. Az *alaptevékenységből* származó bevételek közel 10 százalékkal alacsonyabbak voltak, mint a szektor egyéb résztvevőinél. Csekély arányban részesedtek a környezetvédelmi szervezetek a tagdíjbevételekből. A külföldi támogatások magasabb arányát a környezetvédelmi célok PHARE-programban, valamint több nemzetközi támogatási célprogramban való megjelenése magyarázza.

A környezetvédelmi célú nonprofit szervezeteket összességükben a többszörös finanszírozás jellemezte, ami azonban az egyes szereplők szempontjából nem feltétlenül

jelentett kiegyensúlyozott bevételi szerkezetet. A szervezetek fele összes jövedelmének több mint kétharmadát egyetlen forrásból szerezte meg, egyharmaduknak nem volt domináns bevétele, több mint tizedük pedig 1998-ban semmilyen bevételre nem tett szert. A leggyakrabban említett bevételek a kamatok és az értékpapírhozamok voltak, ezek összesen 594 környezetvédelmi célú nonprofit szervezet tevékenységének finanszírozásában játszottak szerepet, de csak 9 százalékuk bevételeinek származott több mint kétharmada ebből a forrásból. A hozzáférhetőség szempontjából a tagdíjak jelentették a második legfontosabb forrást. 37 százalékuknak volt ilyen jövedelme, azonban viszonylag kevés (mintegy 8 százalék) élt elsősorban ebből a támogatásból. A szervezeteknek alig több mint 4 százaléka függött a személyi jövedelemadó 1 százalékából származó bevételektől, s csupán közel harminc százalékuk részesült a felajánlásokból.

Pályázatok, szerződések

A környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek pályázási törekvése nagymértékben eltért a szektor egészétől. Míg a környezetvédelmi szervezetek több mint 40 százaléka nyújtott be – több mint négyötödrészen sikeres – pályázati kérelmet, addig a nonprofit szféra többi résztvevőjének alig egyötöde élt ezzel a forrásbővítési lehetőséggel.

3. tábla

A környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek pályázati aktivitása, az elnyert összeg és a kért támogatás aránya, 1998

Megnevezés	A szervezetek	
	száma	megoszlása (százalék)
A szervezet nem nyújtott be pályázatot	565	58,1
A szervezet indult valamilyen pályázaton, de nem nyert	62	6,4
A szervezet sikeres pályázatot nyújtott be	346	35,5
<i>Összesen</i>	<i>973</i>	<i>100,0</i>
A sikeres pályázatot benyújtók közül a kért összeg elnyert százaléka		
1–25	62	17,9
26–50	140	40,5
51–75	65	18,8
76–99	27	7,8
100	52	15,0
<i>Összesen</i>	<i>346</i>	<i>100,0</i>

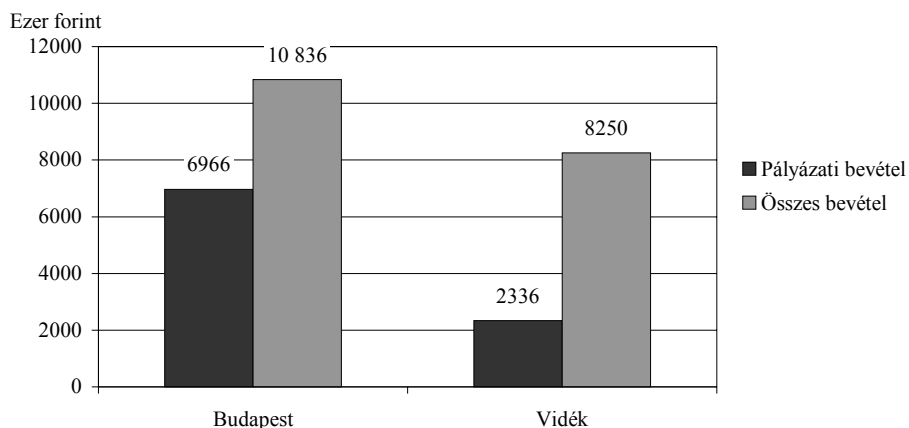
Szervezeti formánként vizsgálva megállapítható, hogy a pályázó szervezetek aránya az alapítványok között az egyharmadot sem érte el, a többi szervezettípusban megközelítette az 50 százalékot. Hasonló eltérés tapasztalható a településtípusok közötti megoszlásban is. Míg a megyeszékhelyeken tevékenykedő szervezetek közül minden második nyújtott be pályázatot, addig a községi szervezetek esetében ezt már csak 30 százalékuk tette meg. A legszerényebb pályázási szándékot az épített környezet-, illetve az állatvédő szervezetek esetében tapasztaltuk, alig egyharmaduk élt ezzel a bevételnövelő lehetőséggel, legbátrabban a többcélú szervezetek kísérelték meg ilyen módon is kiegészíteni forrá-

saikat. A beadott közel háromezer kérelem mintegy felét az országgyűléshez, a minisztériumokhoz – elsősorban a szakminisztériumhoz –, illetve az elkülönített központi pénzalapokhoz nyújtották be. A különböző társadalmi szervezetekhez címezték a pályázatok 31 százalékát, a helyi önkormányzatokhoz alig több mint egytizedét. A sikeres pályázatok aránya 56 százalék volt. A nyertes pályázóknak azonban alig több mint egyhatede jutott hozzá az általa igényelt teljes összeghez, közel hatvan százalékuk még a felét sem kapta meg annak a támogatásnak, amelyre szüksége lett volna. (Lásd a 3. táblát.)

A pályázatok útján szerzett támogatások a szervezetek bevételeinek több mint egyötödét (a szektor 5,2 százalékos átlagának többszörösét) tették ki. Közel 60 százalékuk állami támogatásból, főleg az elkülönített állami alapokból, közel egyharmada külföldről (PHARE-forrás, nemzetközi környezetvédelmi szervezetek) származott.

A pályázati rendszer működtetése a környezetvédelmi szférában nem tompította az esélyegyenlőtlenségeket. Míg az egy vidéki szervezetre jutó összes bevételnek alig több mint egynegyede, addig a fővárosi szervezetek átlagos bevételének közel kétharmada származott pályázati forrásból.

2. ábra. A pályázati úton nyert támogatás és az összes bevétel egy szervezetre jutó összege, 1998

Minisztériumokkal vagy önkormányzatokkal a szervezetek egyhatoda kötött együttműködési szerződést. A legtöbb ilyen szerződéssel a megyeszékhelyeken, a legkevesebbel a községekben működő szervezetek rendelkeztek. A közalapítványok negyede számíthatott erre a biztosnak tekinthető forrásra, míg az egyesületeknek mindössze 18 százaléka részesülhetett belőle. Nem volt gyakori az épített környezet- és az állatvédő szervezetek szerződéskötése, leggyakrabban a többcélú környezetvédők éltek ezzel a lehetőséggel.

Vállalkozások

Mint a korábbiakban utaltunk rá, a környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek összes bevételének mintegy negyede különféle vállalkozásokból származott, vállalkozási bevételre azonban a szervezeteknek csak közel hat százaléka tett szert. A vállalkozást is folytatók szervezeti forma, településtípus, valamint tevékenységcsoport szerinti megoszlása azt mu

tatta, hogy a vállalkozás mint bevételi forrás csak a környezetvédő szervezetek néhány típusára volt jellemző. Míg a közhasznú társaságok több mint fele, addig az egyesületi formában működők csak fél százalékuk rendelkezett ilyen típusú bevétellel. A vállalkozást is folytató szervezetek között meghatározó szerepet tölthettek be a közhasznú társaságok. Arányuk ugyan csak 30 százalékos volt, de náluk jelentkezett az összes vállalkozásból eredő bevétel 97 százaléka, amely esetükben a bevételnek majdnem kétharmadát adta.

A környezetvédelmi szervezetek legjellemzőbb vállalkozásainak egyharmadát a kutatás, tudományos szolgáltatás (például hatástanulmányok készítése) tette ki, további 15-15 százalékát a településgazdálkodás, illetve a kulturális cikkek (könyv, képeslap, kazetták) kereskedelme adta. A tudományos szolgáltatásokat vállalkozásként főként az egyesületek, a mezőgazdasági termelést csak a közalapítványok, a településgazdálkodást csak az alapítványok és a közhasznú társaságok végezték.

A természeti környezet védelmével foglalkozó szervezetek közül került ki a vállalkozást is folytatók közel fele. Kevésbé volt jellemző a vállalkozási tevékenység a többcélú környezetvédelem, illetve az állatvédelem területén. Az épített környezet védelmével foglalkozó szervezetek közül csupán egynek volt csekély bevételt biztosító vállalkozása is. A vállalkozó szervezetek foglalkoztatási és bérhelyzete nem különbözött a szektor egészének átlagától.

Alkalmazottak, önkéntesek, támogatások

A környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek alacsony foglalkoztatotti létszámmal látták el feladataikat. Az alkalmazás lehetőségei összefüggésben álltak a szervezeti formával, a szervezet székhelyének otthont adó település jogállásával és a pénzügyi erőforrások különbözőségével.

A szervezetek egyötöde alkalmazott fizetett munkaerőt, a közhasznú társaságok több mint 80 százalékának volt alkalmazottja, az alapítványok esetében ez az arány az átlag alatt maradt.

A megyeszékhelyeken működő szervezetek több mint egyharmadának, a fővárosban tevékenykedők egyötödének volt lehetősége fizetett munkavállalót alkalmazni, míg a községek esetében ez az arány csak hét százalékos volt.

Az alig több mint másfélezer munkavállaló szervezeti formák szerinti eloszlása nagyfokú koncentrátságot tükröz, 74 százalékuk a közhasznú társaságoknál, egyharmaduk az egyesületeknél dolgozott, a legkevesebb foglalkoztatottat a közalapítványok alkalmazták.

A környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek 70 százalékának működéséhez önkéntes segítők is hozzájárultak. A közel 43 ezer önkéntes munkát végző több mint egyötöde az egyesületek munkáját segítette, jelenlétük elenyésző volt a közhasznú társaságok, de a közalapítványok esetében is. Az önkéntes segítőkkel dolgozó szervezetek településtípusok szerinti megoszlása egyenletesnek volt mondható, ugyanakkor az önkéntesek átlagos száma a fővárosban sokkal alacsonyabb, a megyeszékhelyeken és a községekben magasabb volt az átlagosnál.

A legnagyobb arányban a természeti környezetet védő szervezetek számíthattak az önkéntesek segítségére, ezek munkájához járult hozzá az önkéntesek 77 százaléka.

Az önkéntes munkával segítők nagy száma azt is jelentette, hogy az állampolgárok közül sokan azonosultak a szervezetek által kitűzött környezetvédelmi célokkal. A mun

kában való részvétel 60 százalékban fizikai munkát jelentett. A fizikai munkával segítők aránya a közalapítványoknál volt a legmagasabb és az alapítványi formában tevékenykedőknél a legalacsonyabb. Ugyanez az arány a községi szervezetek esetében mindössze 42 százalékos volt, míg a megyeszékhelyeken megközelítette a négyötödöt. Az épített környezet óvását célul tűző szervezetek és a közhasznú társaságok esetében a fizikai munkával történő segítség meghaladta a kétharmados arányt.

Saját tagsága mellett közel 26 ezer ember segítette fizikai munkával is a szervezetek működését, közülük 85 százalék az egyesületeket támogatta. Fontosnak tartjuk annak kiemelését, hogy csupán minden második résztvevő volt egyben tagja is az adott szervezetnek, ami azt mutatja, hogy a környezetvédő szervezeteknek sikerült olyan célt felmutatniuk, amely a társadalom többi tagját is érdekeltté, közreműködővé tudta tenni. A munkában részt vevők több mint egyharmadát tették ki a nők, illetve 30 százalékát a 20 év alatti fiatalok. A segítők száma a megyeszékhelyeken volt a legmagasabb, ennek csak egyharmadát érték el a fővárosban. A fizikai munkavégzésben részt vevők háromnegyede (a nők és a fiatalok 80–80 százaléka) a természeti környezet védelmét célul kitűző szervezetek tevékenységét segítette.

A szűkös pénzügyi lehetőségek mintegy felértékelték a működéshez kapott természetbeni támogatásokat. Ezek sokszor a szó szoros értelmében létfontosságúnak számítottak, mivel a környezetvédelmi nonprofit szervezetek infrastrukturális ellátottsága igen alacsony volt, döntő többségük saját ingatlannal és állóeszközökkel egyáltalán nem rendelkezett. Az elemi kommunikációs eszközök, technikai felszerelések, közlekedési eszközök híján a kis szervezetek képtelenek lettek volna szerepük betöltésére, ha az őket körülvevő személyek, közösségek legkülönbözőbb szereplői nem sietnek segítségükre. 1998-ban a szervezetek közel háromnegyede kapott valamilyen forrásból természetbeni támogatást. A leggyakrabban említett támogatók az egyesület saját tagjai, illetve a szervezethez más módon kapcsolódó személyek, valamint a helyi önkormányzatok voltak, de fontos támogatóknak számítottak a vállalatok, vállalkozások és a különböző nonprofit szervezetek is.

Tevékenységi szerkezet

A környezetvédelmi célú nonprofit szervezeteket legjellemzőbb tevékenységük alapján is csoportosíthatjuk. Ennek alapján megállapítható, hogy főtevékenységük leggyakrabban az oktatás, népszerűsítés, illetve a fizikai munka végzése.

Az összes bevétel megoszlása számottevően különbözött a szervezetszám szerinti megoszlástól. A fizikai munkát végző szervezeteknél összpontosult a bevételek közel fele, míg a főtevékenységként lobbizást választók a bevételek alig egy százalékával rendelkeztek.

Az alapítványokra és az egyesületekre az oktatás, népszerűsítés, a közalapítványokra a kutatás, a közhasznú társaságokra – közel azonos arányban – a fizikai munka végzése és a kutatás volt a legjellemzőbb. A szervezetek székhelyének otthont adó települések típusai alapján az állapítható meg, hogy a városokban az oktatás, környezeti nevelés, a községekben a fizikai munka végzése volt a legáltalánosabb. A természeti környezetet védők és az állatvédők elsősorban a népszerűsítést, az épített környezetet óvók, valamint a közhasznú társaságok a fizikai munka végzését részesítették előnyben.

4. tábla

A környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek száma és összes bevétele, 1998

Jellemző tevékenység	A szervezetek		Összes bevételük	
	száma	megoszlása (százalék)	millió forint	megoszlása (százalék)
Fizikai munkavégzés	227	23,3	2 732,9	48,2
Kutatás	106	10,9	1 069,7	18,9
Oktatás, népszerűsítés	385	39,6	1 446,8	25,5
Adománygyűjtés	47	4,8	71,6	1,3
Pénztámogatások nyújtása	62	6,4	281,9	5,0
Lobbizás	146	15,0	60,3	1,1
<i>Összesen</i>	<i>973</i>	<i>100,0</i>	<i>5 663,2</i>	<i>100,0</i>

A főtevékenységet az esetek igen nagy részében más típusú (főleg ismeretterjesztő, környezetszépítő) munka egészítette ki, így az egyes tevékenységekben az arra szakosodottaknál lényegesen több szervezet vett részt.

A több mint hatezer hektáron végzett táj- és területrehabilitációt, a közel 16 ezer hektáros élővízvédelmet túlnyomórészt az egyesületek végezték, a növények megóvásában is elsősorban ők jeleskedtek. E szervezetek munkája kiterjedt a lakóhelyek tisztántartására – mintegy háromezer hektárról gyűjtötték össze a háztartási hulladékokat –, az egészségre káros növények, elsősorban a parlagfű irtására, amit 980 hektáron végeztek el – és lakókörnyezetük virágosítására, szebbé tételére is. Ezekre az „akciókra” általában tavasszal került sor, sok esetben kötődtek a „Madarak és fák napja” néven ismert rendezvénysorozathoz is. Itt meghatározó szerepük volt a pedagógusoknak, hiszen a fiatalok döntő hányada a helyi általános iskolákból került ki, akik a munka társadalmi hasznossága mellett megismerhették és egyben meg is szerethették a természetet. A közhasznú társaságok növény-, víz- és állatvédelmi tevékenységének jelentős részét tette ki a fokozottan védett Hortobágyi Nemzeti Parkban található élővizek, az ott honos növénytársulások és állatpopulációk ésszerű gondozása, megóvása. Néhány erre szakosodott szervezet elsősorban az „elárvult” kutyák és macskák összegyűjtését és új gazdához juttatását végezte.

A szervezetek mintegy ötöde – a közhasznú társaságok több mint 40, a közalapítványok 35 százaléka – foglalkozott fő- vagy melléktevékenységként *kutatással*. Kutatásaik kiterjedtek előzetes hatástanulmányok készítésére, egy-egy védett állatfaj (például a denevérek, békák) életmódjának vizsgálatára, barlangok tudományos alaposságú feltárására és térképezésére, a biogazdálkodás tanulmányozására, feltételeinek kialakítására és népszerűsítésére, a felbecsülhetetlen értéket képviselő ősi magyar állatfajták génbankjának megteremtésére és fenntartására, valamint a környezetkímélő ipari technológiák kialakítására, bevezetésének elősegítésére, a környezetterhelés csökkentésére. Négyötödük több éves kutatási program alapján végezte munkáját. A kutatásokat a szervezetek közel egyharmada – a közalapítványok hetven százaléka – külső felkérésre végezte. A kutatási eredményeket a megrendelők nagy része már fel is használta, de a szervezetek többsége maga is publikálta azokat.

A környezetvédelmi célú szervezetek nagy gondot fordítottak az *ismeretterjesztésre* is. A szervezetek negyven százaléka előadásokat, tanfolyamokat tartott, környezetvédelmi

táborokat, vetélkedőket szervezett a környezeti kultúra terjesztésére, elsajátítására. Az ismeretszerzés különböző módjai több mint 300 ezer érdeklődőt vonzottak, kétharmaduk volt előadások, tanfolyamok hallgatója. Népszerűnek bizonyultak a többnapos, esetenként többhetes környezetvédelmi táborok is, közel harmincezer – nagyrészt fiatal – embert vittek közelebb a természethez. A több mint másfél ezer kiadvány (könyv, újság, hírlevél, szórólap) is jól szolgálta a környezetvédelem széles körű népszerűsítését. Az ismeretterjesztést a szervezetek nagyobb részt ingyenes szolgáltatásként végezték, csekély bevételre elsősorban a könyvek, az újságok és az elektronikus kiadványok forgalmazásából, valamint a táborok részvételi díjából tettek szert.

A szervezetek mintegy negyede gyűjtött különféle *adományokat*. Az adományok a szervezetek hetven százalékánál saját működésük biztosítását, illetve az általuk létrehozott vagy működtetett létesítmény (például állatmenhely, állatkórház) fenntartását szolgálták. Kisebb hányaduk az így megszerzett összegeket más szervezetek vagy programok – elsősorban kutatások – támogatására használta fel.

A környezetvédelmi szervezetek egy része *pénzbeni támogatások osztásában* is szerepet vállalt. A támogatások legfőbb kedvezményezettjei nem magánszemélyek, hanem intézmények – főként iskolák – és nonprofit szervezetek voltak. A több mint 900 intézmény, illetve alapítvány és egyesület támogatására 182 millió forintot biztosítottak a szervezetek. A 11 millió forintot meghaladó pénzbeni támogatásban részesülő 1300 magánszemély 60 százaléka iskoláskorú gyermek volt. A támogatott magánszemélyek fele a fővárosban élt, itt volt a legmagasabb az iskoláskorúak aránya is. A támogatást nyújtó szervezetek településtípusonkénti megoszlása egyenletesnek mutatkozott, azonban a kiosztott támogatásoknál szembevetendő volt a főváros túlsúlya, mely az itt működő tökeerősebb, illetve támogatásnyújtására szakosodott ernyőszervezetekkel magyarázható.

A támogatást nyújtó szervezetek átlagosan 1 millió forintot osztottak szét, de ebben nagyfokú szóródást tapasztalhattunk. Az adományosztók háromnegyede mindössze 26 millió forint sorsáról döntött, valóban nagy összegű támogatásokat mindössze 4 nagy, budapesti székhelyű alapítvány és egyesület utalt át. A támogatásokhoz való hozzájárulás módja szabályozottnak tűnt. A szervezetek mintegy fele igazolás vagy kérvény benyújtásához, illetve pályázathoz kötötte a pénzösszegek átutalását, a kisebb, néhány ezer forintos adományok esetében azonban a formalitások a minimálisra csökkentek. A kérelmezők kiválasztásánál a szervezetek kétharmada mérlegelés, rangsor felállítása után hozta meg döntését, melyben meghatározó szerepe volt a kuratóriumoknak, vezetőségeknek.

A környezetvédelmi nonprofit szervezetek mintegy fele a környezet megóvása érdekében érdekvégyesítő szerepre is vállalkozott. A *lobbizást* a kisebb városi vagy községi szervezetek a helyi önkormányzatoknál folytatták, részt vállaltak az élő vagy az épített környezetet érintő döntések előkészítésében, azok hatásának ellenőrzésében. A nagyobbak inkább a főhatóságoknál végezték ezt, néhány „ernyőszervezet” az országgyűlési lobbilistán is szerepelt. Az érdekvégyesítés másik módja a várható vagy bekövetkezett érdeksérelmek elleni fellépés volt. A szervezetek 122 alkalommal tartottak *demonstrációkat*, 150 esetben csatlakoztak mások felhívásához. A megmozdulásokon több mint 130 ezer állampolgár vett részt. A közös fellépések szervezésében a természeti környezetet védők szerepeltek legtöbbször. A demonstrációk egy része országos vagy nagyobb térséget érintő kérdések befolyásolását – például az elterelt Duna élővilágának megmentését, a nagyvárasi tervezett duzzasztómű felépítésének megakadályozását vagy a veszélyes hul

ladékok biztonságos elhelyezését – tűzte ki céljává, de a csak egy települést vagy annak részét képviselő, az ott élők életminőségét javítani szándékozó demonstratív fellépés is egyre gyakoribbá vált. Így került sor – többek között – az M0 környűri tervezett nyomvonalra, a környezetromboló vonalvezetésű út- és közműépítések elleni, vagy meglévő fák, parkok, építmények védelmében szervezett tiltakozásra. A konkrét érdekvédő, érdekvédelem funkciók vállalása emelte a környezetvédő szervezetek presztízsét is, hiszen azt bizonyította, hogy a környezetvédelmi nonprofit szféra nem csak valami ellen emeli fel szavát, inkább valamiért tevékenykedik.

A környezetvédelem egyéb szereplői

1997-ben – amikor utoljára szerepelt erre irányuló kérdés az éves statisztikai jelentésben – melléktevékenységként másodikként 743, harmadikként további 944 nem környezetvédelemre szakosodott nonprofit szervezet (az összes ilyen szervezet 1,6, illetve 2,0 százaléka) jelölte meg az állat- és növényvilág valamint lakókörnyezete védelmét. A településfejlesztéssel foglalkozók 13,2, a közbiztonság védelmét célul kitűzők 9,6 és a szabadidős szervezetek 9,2 százaléka nyilatkozott úgy, hogy figyelme és tevékenysége e területre is kiterjed. A többes funkció vállalása tapasztalataink szerint abból is adódik, hogy a településfejlesztési célok szorosan kapcsolódnak a már meglévő épített- illetve a település lakóinak közérzetét javító biológiai környezet megővéséhez, a közbiztonságot segítő polgárőrszervezetek védelmi munkája kiterjed a környezeti károkozások megelőzésére, de a szabadidős szervezetek – például a turisták, horgászok, vadászok – nagyobb csoportja is a természet közelében ad kapcsolódási lehetőséget tagjainak.

A melléktevékenységként környezetvédelemmel is foglalkozó szervezetek több mint 70 százaléka egyesületi, közel egyötödük alapítványi formában működött. Figyelemre méltónak tartjuk azt a tényt is, hogy az ilyen célú többes tevékenység vállalása a települési hierarchia egyre magasabb fokain mindinkább háttérbe szorul, és az egytevékenységű szervezetek válnak jellemzővé. Míg a fővárosban és a megyeszékhelyeken csak minden ötvenedik, a többi városban minden harmincadik, a községekben már minden tizenhatodik szervezet választotta főtevékenysége mellé a környezetvédelmi feladatok ellátását is. (Lásd az 5. táblát.)

A hivatalosan bejegyzett nonprofit szervezetek mellett többszáz kisebb-nagyobb helyi önszerveződés is részt vállalt a környezet védelméből. Tekintettel arra, hogy a speciális statisztikai adatfelvétel keretében vizsgálandók között ez utóbbiak nem szerepeltek, létüket, munkájukat legfeljebb csak becsülni lehetett. Ezért jelentett nagy segítséget a Környezetvédelmi Minisztérium által ez évben rendelkezésünkre bocsátott adattár – amiért ezúton is köszönetet mondunk –, amely a minisztériummal kapcsolatba került szerveződésekre vonatkozó legfontosabb információkat tartalmazta.

Az adattárba felvett közel 1700 szervezet 78 százaléka önálló jogi személyként bejegyzett, tehát a hivatalos nonprofit statisztikában is megjelenő szervezet volt. Az előzőekben bemutattuk tevékenységüket az éves statisztikai, illetve az 1988. évi szakstatisztikai felvételek adatai alapján. Rajtuk kívül (mint a 6. táblából is kitűnik) 374 olyan önszerveződést is nyilvántart a minisztérium, melyek bírósági bejegyzéssel ugyan nem rendelkeznek, azonban a környezetvédelmi célok elérését programjaikkal, tagjaik, önkénteseik közreműködésével segítik.

5. tábla

A környezetvédelmi célokat is ellátó nem bejegyzett egyesületek adatai településtípus szerint, 2000

Megnevezés	Főváros	Megye- székhely	Többi város	Község	Összesen
Szervezetek száma	88	117	99	70	374
Ebből:					
környezetvédelemmel foglalkozó	65	97	84	56	302
másodlagosan környezetvédelemmel foglalkozó	23	20	15	14	72
Tagok száma	4 363	6 414	4 447	3 230	18 454
Ebből:					
környezetvédelemmel foglalkozó	3 724	5 914	4 017	2 755	16 410
másodlagosan környezetvédelemmel foglalkozó	639	500	430	475	2 044
Önkénteseik száma	90	122	109	173	494
Ebből:					
környezetvédelemmel foglalkozó	90	92	109	168	459
másodlagosan környezetvédelemmel foglalkozó	.	30	.	5	35

Forrás: Környezetvédelmi Minisztérium adataira.

E szervezetek négyötöde főtevékenységként, a többi másodlagos célként határozta meg a környezet védelmét. Tagjaik száma meghaladta a 18 000 főt, önkéntes segítőké megközelítette a félezret. A szervezetek 30 százalékát a megyeszékhelyeken, közel azonos arányban a fővárosban és a többi városban találhattuk, a községek közel egyötödüknek adtak otthont. A legkülönbözőbb önszerveződések találhatók köztük, az oktatási intézményekben létrehozott környezetvédelmi klubok, szakkörök, szakrajok mellett az országos csúciszervezetek – például a Magyar Madártani Egyesület, a MTESZ – helyi csoportjai, szakosztályai vagy tagozatai, kisebb környezetvédelmi oktatóközpontok és a mellettük szerveződő, munkájukat segítő egyesületek, de szép számmal településszépítő egyletek, baráti körök, cserkészcsapatok is.

6. tábla

A környezetvédelmi célokat is ellátó nem bejegyzett egyesületek száma a szervezet jellege szerint, településtípusonként, 1998

Településtípus	Tanintézmény	Oktatóközpont	Csúciszervezet helyi csoportja	Helyi kishalmaz	Összesen
	mellett működő szervezetek				
Főváros	19	21	27	21	88
Megyeszékhely	39	20	37	21	117
Többi város	30	22	19	28	99
Község	28	3	16	23	70
<i>Összesen</i>	<i>116</i>	<i>66</i>	<i>99</i>	<i>93</i>	<i>374</i>

Forrás: Környezetvédelmi Minisztérium adataira.

Mint látjuk, a különféle tanintézményekben alakult a szervezetek 31 százaléka, több mint egynegyedük országos szervezet helyi – leginkább megyei – csoportja volt, közel azonos arányt képviseltek a kisebb helyi önszerveződések, míg egyhatodik oktatóköz-

pontok formájában vagy azok közelében alakult. Tagjaik száma átlagosan 50 fő, tehát a közepes létszámcsoporthoz közé volt sorolható.

A szervezetek vezetőinek mintegy kétharmadát – közel azonos megoszlásban – a pedagógusok és népművelők, illetve neves helyi szakemberek adták.

*

Összességében azt mondhatjuk, hogy a környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek korukat, intézményi formáikat, területi elhelyezkedésüket, méreteiket, alapítóikat, vezetőiket, működésük közhasznúsági fokát és gazdálkodásukat tekintve egyaránt igen sokszínűek, ami nyilvánvalóan céljaik és tevékenységeik sokrétűségével függ össze.

Ezek a szervezetek a kilencvenes évekére – mind adományozó, mind szolgáltatási teljesítményeiket tekintve – a társadalom fontos szereplőivé váltak. Nem mondtak le ugyanakkor közösségszervező, érdekvédelemértető funkciójukról sem, s ezzel tevékenyen hozzájárultak a magyarországi civil társadalom fejlődéséhez.

IRODALOM

- BOCZ J. – EMRI I.-NÉ – KUTI É. – MÉSZÁROS G. – SEBESTÉNY I. (1998): *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1996*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- BOCZ J. – EMRI I.-NÉ – KUTI É. – MÉSZÁROS G. – SEBESTÉNY I. (1999): *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1997*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- BOCZ J. – EMRI I.-NÉ – KUTI É. – MÉSZÁROS G. – SEBESTÉNY I. (2000): *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1998*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- BOCZ J. – GYULAVÁRI A. – KUTI É. – LOCHERNÉ KELÉDI I. – SEBESTÉNY I. – VAJDA Á. (1994): *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1992*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- BOCZ J. – GYULAVÁRI A. – KUTI É. – LOCHERNÉ KELÉDI I. – MÉSZÁROS G. – SEBESTÉNY I. (1995): *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1993*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- BOCZ J. – KUTI É. – LOCHERNÉ KELÉDI I. – MÉSZÁROS G. – SEBESTÉNY I. (1996): *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1994*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- BOCZ J. – KUTI É. – LOCHERNÉ KELÉDI I. – MÉSZÁROS G. – SEBESTÉNY I. (1998): *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1995*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- CSONTOS G. (1999): Tiltakozási hullám a XI. kerületi Andor utcában. In: *Környezetvédelmi civil kezdeményezések Magyarországon – Villányi úti könyvek – Politikatudományi sorozat 12*.
- DOBROVITS S. (1936): *Budapest egyesületei*. Statisztikai Közlemények, 74. köt. 3. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Egyesületek Magyarországon, 1970* (1972). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Egyesületek Magyarországon, 1982* (1984). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Egyesületek Magyarországon, 1989* (1990). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- HERCZEG I. (1999): *A közhasznú környezetvédő szervezetek nyilvántartásába vételének tapasztalatai*. Környezettudományi Központ, Budapest.
- LÁNYI G. (1998): A kormányzat környezetpolitikai teljesítménye. In: KURTÁN S. – SÁNDOR P. – VASS L. (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve, 1998*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest.
- LÁSZLÓ O. (1999): Az Etele úti lakosok tiltakozó mozgalma. In: *Környezetvédelmi civil kezdeményezések Magyarországon – Villányi úti könyvek – Politikatudományi sorozat 12*.
- KAÁN K. (1931): *Természetvédelem és a természeti emlékek*. Révai Testvérek, Budapest.
- MÁDAY I. (1907): *Az Országos Állatvédő Egyesület 25 évi működése*. Budapest.
- MÉSZÁROS G. (2000): *Környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- MUSZAI I. (1999): Levegő Munkacsoport. In: *Környezetvédelmi civil kezdeményezések Magyarországon – Villányi úti könyvek – Politikatudományi sorozat 12*.
- PESTI S. (1999): A Herman Ottó Állat- és Természetvédő Egyesület. In: *Környezetvédelmi civil kezdeményezések Magyarországon – Villányi úti könyvek – Politikatudományi sorozat 12*.
- REISZ L. (1988): Egyletek a dualizmuskori Magyarországon. *Statisztikai Szemle*, 66. évf. 10. sz. 930–946. old.
- SÓLYOM L. (1985): A társadalom részvétele a környezetvédelemben. *Medvetánc*. I. évf. 4. sz. 217–242. old.
- SCHMUCK E. (1998): A zöld mozgalom. In: *Zöld tények könyve*, Budapest.
- SZABÓ M. (1999): A zöld mozgalmak és polgári kezdeményezések Magyarországon: kutatási problémák, módszertan, elmélet. In: *Környezetvédelmi civil kezdeményezések Magyarországon – Villányi úti könyvek – Politikatudományi sorozat 12*.
- SZIRMAI V. (1991): Ökológiai társadalmi mozgalmaink. *Valóság*, XXXIV. évf. 10. sz. 34–41. old.
- TARI B. (1999): A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület. In: *Környezetvédelmi civil kezdeményezések Magyarországon – Villányi úti könyvek – Politikatudományi sorozat 12*.

SUMMARY

As a result of a rapid and relatively balanced development, the number of environmental nonprofit organizations reached the number of 973 in Hungary in 1998. More than the half of these NPOs are membership organizations (mainly voluntary associations), the rest of them are foundations. About one quarter of the voluntary associations already existed before (and played an important role in the preparation of) the political changes of 1989. The overwhelming majority of foundations has been established since 1990.

The environmental NPOs had more than 50 000 members, 43 000 volunteers and about 1600 paid employees in 1998. Their whole income exceeded 5.6 billion HUF. Service fees and unrelated business were their two most important revenue sources.

60 percent of the environmental NPOs were involved in the conservation and protection of natural resources and in pollution abatement and control. Another 20 percent dealt with environmental beautification. The share of organizations dealing with animal protection and welfare was a bit lower than 10 percent. The rest of the organizations is engaged in multipurpose environmental activities.

STRATÉGIÁVÁLASZTÁS EGYSZERŰ MODELL SEGÍTSÉGÉVEL

DR. KOZMA FERENC

A tanulmány gondolatmenetét a külgazdaság-stratégiai munkálatokkal kapcsolatos adatigény pontossági követelményeinek taglalása vezeti be. A szerző állást foglal a nagyságrendeket jelző adatok elfogadása mellett, amit intuitív megfigyelésekkel együtt lehet sikeresen alkalmazni.

A kidolgozott és ajánlott modell első lépése a nemzetgazdaság termelésitényező-szerkezetének összevetése a tényezőhatékonyságoknak a nemzetgazdasági átlag körüli szóródásával. A tanulmány a technológia- (tőke-) tényezőt két részre bontja, az információt külön tényezőként véve számításba, és ugyancsak kétfelé bontja az elevenmunka-tényezőt. A második lépés a gazdaság tevékenységszerkezetének összevetése a külgazdasági nyitottsággal és az ágazati hatékonysági szóródással. A modell 9 szektoros, amelyben az intermedier termékek termelése három szektorra van bontva. A harmadik lépés a gazdaság partnerkapcsolati-rendszer szerkezetének, összevetése az export–import cserearányokkal.

A tanulmányban a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a modell csupán az emberi agy szelekciós tevékenységének segítő eszköze, végső soron a döntéseket a szakemberek vitáira, megérzéseire és a jövőbeni tendenciák csíraállapotban való felismerésére kell alapozni.

TÁRGYSZÓ: Gazdasági növekedés. Külgazdasági kapcsolatok. Modellszámítás.

A gazdasági stratégia – a fejlesztési is és a külgazdasági is – mintegy másfél-két évtizedre előre igyekszik felvázolni a nemzetgazdaság mozgási, haladási tendenciáit, pontosabban ennek különböző, lehetséges forgatókönyveit. A forgatókönyv semmilyen értelemben sem nevezhető „terv”-nek: feladata az, hogy rendezze a gazdaságpolitikai műhelyek gondolatait olyan vonatkozásban, hogy „ha az események ilyen és ilyen irányban kanyarodnak el a múltban észlelt tendenciáktól, illetve ilyen és ilyen felgyorsulás vagy lassulás következik be, akkor a nemzetgazdaság mozgásteret így és így változik, s az optimum közelítéséhez olyan és olyan irányban kell majd befolyásolni a gazdaság fejlődésének menetét.” A gazdaságstratégia ennyi, nem több: ha több akar lenni, nagy a veszélye annak, hogy félrevezet, ahelyett, hogy a tisztánlátást növelné.

Azt is meg kell mondani, hogy még ebben a szerény és nagyon fegyelmezett megfogalmazásban is számolnunk kell súlyos információhiánnyal. Ez vonatkozik a „ma”, azaz a stratégia kiindulópontja helyzetmegítélésére is. A rendelkezésre álló adatok megszerkesztésének és közlésének alapfilozófiája a standard fejlődési és szerkezeti állapotok bemutatása: a tömegtájékoztató és a rövid távú gazdaságpolitikai döntés-előkészítés szol

gálatában áll – ami önmagában természetes is meg hasznos is –, csak éppen nem alkalmas arra, hogy hosszú távon termőre forduló döntések támpontjául szolgáljon. Nem tartjuk nyilván például az ország termelési tényezőinek mennyiségét, hatékonysági viszonyait, szerkezetét még olyan becslésszintű pontossággal sem, amely bőven elégséges támpontot adhatna a másfél-két évtizedes előregondolkodáshoz. Ugyanez a helyzet a nemzetgazdasági költségek reálértékének színvonalával és szóródásaival egy-egy gazdasági–üzleti tevékenység vonatkozásában is és a nemzetgazdaság különböző ágazatai, illetve műszaki–gazdasági körei (kulturái, clusterai) vonatkozásában is. (Az ágazatközi hatékonysági differenciákat helytel-közszel érzékelhetjük a input-output mérlegrendszerek segítségével, a valamilyen közös alapokon nyugvó termelési csoportok közöttieket azonban nem, és ugyanez a helyzet a költségszintek és rentabilitások adott ágazaton belüli szóródásaival is.) További súlyos problémát jelent az, hogy a számszerűségekre alapozó információ – természetéből adódóan – tömegszerűségénél fogva az egyedi jelenségeket, történéseket általánosítja, azaz kimondva-kimondatlanul feltételezi, hogy a gazdaság szereplői hasonlóan viselkednek a zárt térben mozgó gázmolekulákhoz: egyedileg szinte leírhatatlan pályájuk tömegükben kiszámítható tendenciákban egyesül.

Ez a XX. század végi, XXI. század elejei gazdaság esetében – annak végleges oligopolizálódottsága miatt – nem igaz. A nagy számok törvénye által rajzolt tendenciagörbék olyan széles sávban térnek el az átlagoktól, hogy az átlagok jószerével értelmüket veszítik. Ez különösen az értékmutatókra jellemző, mégpedig az aggregáció fokával fordított arányban. Végül úgyszólván semmi támpontunk nem adódik a nemzetközi piacokba való bekapcsolódásból adódó nyereségek és veszteségek érzékelésére, sem az export és az import alul- és felülértékelésére vonatkozóan (csak ezek dinamikáját tudjuk mérni a cserearány-mutatók segítségével), sem a külpia hatásra vonatkozóan a tömegtermelési nyereségtöbbletre, sem (és ez a legfájóbb) a kivitel és a behozatal szerkezetének, illetve szerkezetmódosulásainak hatására vonatkozóan, a nemzetgazdaság egészének hatékonyságára (komparatív költségek). A nemzetgazdaság világpia elhelyezkedését és pozícióját, valamint e piacnak a nemzetgazdaságra gyakorolt hatását illetően úgyszólván teljesen érzéseinkre vagyunk utalva, ami nagyon értékes, de nem ártana, ha legalább néhány fontos ponton legalább becslésszerű számításra is tudnánk támaszkodni. Mindezek következtében együtt kell élnünk azzal a kellemetlen igazsággal, hogy adataink a ténylegesen létező jelenségeknek és a végbemenő folyamatoknak csak olyan absztrahált, „lekerekített” tükörképét fejezik ki, amely a való életől annál kevesebbet árul el, minél jobban érdekelnek bennünket összefüggéseinek részletei. A stratégiai alkotómunka szerencsére nem foglalkozhat a részletekkel. Ennek ellenére a hagyományos adatrendszereket igen óvatosan kell kezelnie: a jelenségek és a tendenciák „lekerekítettsége” ugyanis magában hordozza a hibás döntések valamennyi kockázatát. Megkockáztatom azt a kijelentést, hogy a gazdaságstratégia számára a nagyságrendek és a „től-ig” sávok statisztikai módszerekkel való megközelítésének fontossága sokszorosan meghaladja a pontosságát, természetesen csak akkor, ha a stratégiai műhelyek a számszerűségek köré odaépítik tapasztalatuk, megfigyeléseik és felismeréseik bonyolult rendszerét. A stratégia a „durva adatok–finom megfigyelések” valamilyen ötvözetéből táplálkozik. Ez a gondolat bátorított arra, hogy gondolataimat papírra vessem.

Egyébként, ha rendelkezésre állnának is a múlt és a jelen részletes megítéléséhez szükséges adatok, kevesebbet tudnánk velük kezdeni, mint gondolnánk: minél konkrétabb valamely gazdasági jelenség vagy irányzat, annál rövidebb az az idő, amelyre akár milyen kifinomított extrapoláció segítségével minimális sikerességgel előrebecsülhető volna annak alakulása. Ezért tulajdonképpen nem is baj, hogy információszegények vagyunk: ez a körülmény egészségesen mérsékli determinizmus iránti hajlamunkat. Kénytelenek vagyunk tudomásul venni, hogy stratégiai időtávlatban életünknek csak a leg-alapvetőbb kérdései tekintetében dönthetünk, és azt is csak a lehetséges történések széles sávjára vonatkozóan. Nem eseményeket, hanem csak fejlődési irányzatok alternatív forgatókönyveit, és azok bekövetkeztét is csak bizonyos valószínűséggel láthatunk előre.

Ilyenformán nem sok értelme volna a kínosan pontos adatbázisra támaszkodásnak. Azoknak a számszerűséseknek, amelyek a stratégiai tervező munka kiindulópontját képezik, természetesen nem szabad légből kapottaknak lenniük: a jelen valóságot kell tükrözniük. Az elképzelt változási pályáknak sem szabad a pusztá fantázia termékeinek lenniük: a lehetséges forgatókönyvek fejlődési irányzatainak iránya és sebessége feltétlenül olyan legyen, amely a gazdaság jelenlegi (azaz indulóállapotbeli) feltételei között nem tűnik sem utópisztikusnak, sem lehetetlenül pesszimistának. Magyarán: a felépítendő modellbe nem agyrémeinket kell beépítenünk, hanem az elképzelt realitások sorozatát, még arra is ügyelve, hogy a forgatókönyv-sorozat egyes tagjai azért egymástól szignifikáns eltéréseket is tartalmazzanak a változások milyenségét és sebességét illetően. Ellenkező esetben ugyanis banalitásokat fogunk kapni: értelmetlen lesz választani a különböző forgatókönyvek között.

A következőkben olyan gondolatmenet-vázlatot írok le, amely Magyarország következő 15-20 évi világgiazi illeszkedésére vonatkozóan kísérel meg bizonyos, alapvető döntések számára támpontokat találni.

Három vizsgálati dimenziót veszek fel:

- az első az ország rendelkezésére álló termelésítőanyag-állomány szerkezetét és minőségét vizsgálja három forgatókönyv alapján;
- a második a gazdaság tevékenységi makroszerkezetének lehetséges forgatókönyveit kombinálja az export- és az importnyitottság különböző mértékeivel;
- a harmadik a külgazdasági kapcsolatrendszer partnertípusok szerinti szerkezetét kombinálja a kereskedelmi cserearányok különböző változási lehetőségeivel, ez utóbbiakat három-három variánsban vizsgálva.

A növekedési dinamizmus problémakörét itt és most nem érintem: vagyis nem vizsgálom meg egyik forgatókönyv esetében sem azt, hogy a felismerni vélt tendenciák milyen gyorsan következhetnek be. Ilyen módon az elsőnek felvázolt forgatókönyv mindig a jelenlegi helyzet alapvonásait igyekszik tükrözni: vagyis azt feltételezi, hogy a mai viszonyok – bármilyen növekedés mellett – 15-20 év távlatában lényegüket tekintve nem változnak. A vizsgálódás kizárólag a szerkezeti tényezőkre korlátozódik. Erre az egyszerűsítésre azért van szükség, mert a növekedési ütem beépítése ebbe az illusztrációs célú példába felismerhetetlenségig bonyolította volna a modellt. De azért is mellőztem a sebességfaktort, mert az a tapasztalatom, hogy a gazdaságpolitika, ha növekedési ütemről van szó, hajlamos minden más tényezőt szem elől téveszteni és csak erre figyelni, holott a szerkezeti dimenzióknak jóval fontosabb a szerepük: azok játsszák az „ok” szerepét ebben a folyamatban, a növekedési ütem pedig az „okozatát”.

A modellből az említetteken kívül kihagytam olyan tényezőket is, amelyek egy bármily tökéletesen megszerkesztett stratégia megvalósulását hatékonyabbá vagy illuzórikussá tehetik: ilyen például a társadalom politikai struktúrája és mechanizmusai, a különböző – belső és külső – konjunkturális hatások vagy társadalmi „súrlódási együtthatók” jelentkezései, a gazdaság intézményi felépítésének és makro-, valamint mikroökonómiai szintű irányításának a feladatoknak megfelelő, avagy nem megfelelő volta és így tovább. Ezt két megfontolásból is tehettem: egyrészt azért, mert a stratégiai munkák eme területein a tapasztalat és intuíció jelentősége mellett eltörlőd az adatok ismeretének (valószínű voltának) jelentősége; másrészt pedig azért, mert a következőkben vázolt modellt nem „konyhakész” műnek szánom, hanem problémafelvetésnek, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy kedvet csináljak a statisztika igazi hivatásos művelőinek (magamat mindig az adatok szenvedélyes felhasználójának és amatőr művelőjének tekintettem) egy, a gazdaságstatisztika valamiféle „poszt-euklidészi” módszerének és rendszerének megalkotására, amelynek szükségét gazdaságpolitikusként nagyon érzem, de amelynek megalkotására nem tekintem magam felkészültnek.

*Az első dimenzió: a termelésitényező-szerkezet összevetve
a tényezőhatékonyságok átlag körüli szóródásával*

Itt nem teszek különbséget a termelési tényezők ágazati alkalmazásai tekintetében: azt kutatom, hogy milyen hatással lehet a nemzeti termelékenységre az, ha a termelési tényezők összetételében is és egymáshoz viszonyított hatékonyságaikban is (belátható jellegű) változások állnak be. A hatékonyságot a tényezőárak és a kibocsátási ár hányadosaként értelmezem, noha tudom, hogy az előbbi statisztikailag úgyszólván megfoghatatlan.

A nemzetgazdaság termelésitényező-szerkezetét az alábbi bontásban tartom célszerűnek vizsgálat tárgyává tenni:

N – az ország természeti kincseinek tulajdonítható kitermelési járadék egy évi összege, mégpedig egyen-súlyi árat feltételezve, tehát nem számolva azzal, hogy a nemzetközi piaci árhatás következtében ennek egy részét nem az ország, hanem partnere szerzi meg (mivel Magyarország természeti kincseinek oroszánrésze a mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos, indokolt a járadékkivonás feltételezése, például Szaúd-Arábia esetében az ellenkező volna a reális);

*C*₁ – a termelést közvetlenül szolgáló technológia – értékben kifejezve az üzleti szektor állótőkéje – egy évi, a realitás határain belüli maximális gyorsasággal amortizálódott értéke, természetesen nem könyv szerinti áron, hanem a számítás időszakában érvényes beszerzési áron figyelembe véve;

*C*₂ – a társadalom működőképességét lehetővé tevő, de a termelőfolyamatokban közvetlenül részt nem vevő állótőke (például lakásalap, középületek stb.) az előbbivel azonos módon figyelembe vett amortizálódott értéke;

I – a gazdaság birtokában lévő hasznos, mindenekelőtt újdonságot tartalmazó információk értéke, amelyet az alkalmazásuk által remélhető extrajövedelem kockázati tényezővel csökkentett (és természetesen a számítás időpontjára diszkontált) értékére alapozott, az előbbieken alapján számított megtérülési hányadával célszerű figyelembe venni;

*L*₁ – a szakképzett munkaerő-állomány (humántőke) adott évre számítható értéke, amely egyik megközelítésben ugyancsak egyfajta „amortizációként”, másik oldalról pedig társadalmi juttatásokkal kiegészített éves bértömegként fogható fel;

*L*₂ – a nem szakképzett (a segéd- és a betanított munkási szintet nem meghaladó munkaképességű) munkaerő-állomány értéke, az előbbivel azonos módon felfogva és számításba véve.

A tényezők faktorárösszege ($N+C_1+C_2+I+L_1+L_2$) a szélesebb értelemben vett (vagyis a humántőke értékét is magában foglaló) nemzeti vagyon egy évre jutó „megtérülési” összegét adja.

Az 1. tábla három (A, B, C) forgatókönyvet foglal magában. Mindegyik forgatókönyv két tényezőt tartalmaz: az első a termelőfaktor-szerkezet százalékos megoszlása, a másik pedig a tényezők hatékonyságainak eltérése a nemzetgazdasági átlagtól. Mint említettem, az A forgatókönyv nagyjából a jelenlegi állapotot tükrözi, vagyis, ha 15-20 év múlva is ezeket a nagyságrendeket lehet tapasztalni, akkor a nemzetgazdaság termelésitényező-helyzetében nem mentek végbe jelentős változások.

1. tábla

A három forgatókönyv szerinti termelésitényező-szerkezet és hatékonyságelterés

Tényező	A forgatókönyv szerinti		B forgatókönyv szerinti		C forgatókönyv szerinti	
	szerkezet (százalék)	hatékonyságelterés	szerkezet (százalék)	hatékonyságelterés	szerkezet (százalék)	hatékonyságelterés
Természet (N)	10	0,8	9	0,7	8	0,6
Termelő állóalapok (C_1)	18	1,2	17	1,1	18	1,0
Nem termelő állóalapok (C_2)	22	0,7	21	0,8	24	0,9
Kreativitás (I)	8	1,6	7	1,4	6	1,3
Szakképzett munkaerő (L_1)	28	1,4	26	1,4	23	1,4
Szakképzetlen munkaerő (L_2)	14	0,6	20	0,7	21	0,8
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>–</i>	<i>100</i>	<i>–</i>	<i>100</i>	<i>–</i>
Nemzeti hatékonyság*	1,054		1,020		1,012	
A forgatókönyv százalékában	100,0		96,8		96,0	

* A hatékonyságelterések szerkezeti arányokkal súlyozott átlaga. Természetesen csak itt, e végletekig leegyszerűsített, példaszéri számításban. Egy valóságos stratégiai modellben a tényezőhatékonyságot olyan törttel lehet jellemezni, amelynek a nevezőjében az adott tényező létrehozásának egységköltsége és a kibocsátás-egységértékhez tapadó felhasználásának szorzata áll, számlálójában pedig a nemzetközi főpiaci árakon számításba vett érték, amelyet export- vagy importhelyettesítési célból létrehoz. Azon tényezők, amelyeknek hatékonyságelértéke nagyobb 1-nél, komparatív költség-előnyvel, értelemszerűen az 1-nél kisebb értékűek komparatív költség-veszteséggel járnak.

Amennyiben a B forgatókönyvben jelzett irányban mennek végbe a változások, a nemzetgazdaság tényezőhatékonysága valamivel több mint 3 százalékkal csökkenni fog. A C forgatókönyv esetében ez a mérséklődés eléri a 4 százalékot. Látszólag nem nagy a különbség, de ha megnézzük, milyen folyamatok vannak a kapott adatok mögött, tényleg két eltérő forgatókönyv áll előttünk.

A három esetben foglalt változások logikája az, hogy

a) a Természet tényező mindinkább leértékelődik (mind a mezőgazdasági árólló alakulása, mind a barnaszén mint energiaforrás gazdaságtalansága révén): az A -ban a Természet tényező hatékonysága 0,8-szerese az átlagnak, a B -ben már csak 0,7-szerese, a C -ben pedig 0,6-szerese; a Természet tényező súlya a szerkezeten belül a B -ben már csak 0,7-szerese, és a C -ben is csökken az A -hoz képest, azaz a Természet szerepe a nemzetgazdasági összhatékonyság kialakulásában minden esetben mérséklődik;

b) a C_1 – vagyis a termelő technológia – hatékonysága az átlaghoz képest úgyszintén mérséklődik: az A 1,2-jével szemben 1,1-re, illetve 1,0-re, súlya azonban csak a B változatban csökken;

c) a C_2 – azaz a nem termelő állóalapok – hatékonyságának elmaradása a nemzetgazdasági átlagtól forgatókönyvről forgatókönyvre haladva mérséklődik, súlya a B -ben szerényebb, mint az A -ban, a C -ben viszont úgyszintén megnő;

d) a kreativitás mértékét jelző *I* tényező hatékonysága is közeledik az átlaghoz, nemzetgazdasági szerepe pedig mérséklődik;

e) a magasabb fokokon képzett – azaz minőségi, bonyolult munka végzésére alkalmas – munkaerő (L_1) hatékonyságának viszonya a nemzetgazdasági átlaghoz képest változatlan marad, súlya azonban drámaian csökken a *B* és *C* forgatókönyvben;

f) a primitívebb munkát végző munkaerő hatékonysága (L_2) – hasonlóan C_2 -éhez – közeledik a nemzetgazdasági átlaghoz, részesedésének egyidejű drámai mértékű növekedésével; ennek, valamint a C_2 -nek együttes hatása okozza azt, hogy az összesített tényezőhatás – ami nem más, mint az átlagtól való eltéréseknek a szerkezeti arányokkal súlyozott átlaga – a *C* forgatókönyvben nem zuhan erőteljesen a *B*-hez viszonyítva.

A *B* és a *C* tendenciamódosulást tartalmazó két forgatókönyv tulajdonképpen a nyugati világgazdaságba való besorolásunkkal együtt bekövetkező változások tendenciáit fejezi ki, a *B* enyhébb, a *C* sarkosabb módon. Ha a C_1 tényező számításba vételekor a külföldi döntéstől függő, valamint a külföldi befektetők számára kivihető hasznot hozó állóalapot is figyelembe vesszük, valószínű, hogy hatékonyságuk a nemzetgazdasági átlaghoz képest nemhogy csökkenne, hanem még nőne is. Ám a magyar nemzetgazdaság működési hatáskörének meghatározásakor csak azok az állóalapot vehetők figyelembe, amelyek a magyar nemzetgazdaság számára hoznak hozadékot. A modellben a C_1 ebben az értelemben szerepel. A C_2 arányának és hatékonyságának javulása a harmadik szektor előretörését jelzi, mégpedig abban a Perifériát jellemző gazdaságokra vonatkozó értelemben, hogy tényerése csak igen mérsékelt hatást gyakorolhat a többi tényező hatékonyságára. Ez a periferezálódás kap kifejezést az *I* és az L_1 tényezők térvesztésében, a *C* forgatókönyvben karakterisztikusabb mértékben. Ez a bérmunkatípusú termelőfolyamatok térhódítását jelzi. A prognózisok forgatókönyvei tehát nem foglalnak magukban olyan fejlődési változást, amelyik a magyar nemzetgazdaságnak a Centrumhoz való közeledését mutatja. Ez – a jelenleg már érzékelhető tendenciák tudatában – nem volna reális feltételezés. Az *A* forgatókönyv azt a lehetőséget példázza, hogy periferezálódásunk nem fog erősödni, a *B* pedig azt, hogy ez a folyamat lassabban halad előre, mint a *C* esetben.

Hangsúlyozom, elvileg lehet ezeknél optimistább modellváltozatokat is alkotni – kedvezőbb szerkezetekkel és hatékonyságszóródási koefficiensekkel –, ám ahhoz, hogy ezek a lehetőségek birodalmába tartoznak-e, először tisztázni kell, van-e lehetőségünk *a)* a mezőgazdasági természeti tényező külpiazi leértékelődési folyamatának megállítására; *b)* a hazai tehetségkincs hozamainak a külpiazi kapcsolatokon keresztül, a jelenleginél nagyobb mértékű hatékony érvényesítésére; *c)* ugyanerre a magasán képzett kivitelező munkaerő tekintetében. Amennyiben az olajválságok idején megindult és az 1990-es évek első felében felgyorsult minden oldalú visszaesési tendenciák visszafordítására a világgazdasági, illetve -piazi helyzet, valamint a magyar gazdaságpolitika nem ad lehetőséget, csak a tényezők hatáskörének lassabb vagy gyorsabb csökkenését szabad beépíteni a stratégiába (azért, hogy fékezni lehessen a csökkenést mindaddig, amíg nincs módunkban az irányzatot megfordítani).

Ismétlem: az 1. táblában szereplő mennyiségek nem hiteles mérések termékei, hanem az 1980-as évek elején végzett, becslésszerű számítások ugyancsak becslésekkel „továbbpörgetett” eredményei, és a számítások akármennyire igyekeznek a valós helyzetet tükrözni, ezen igyekezet eredménye mindenképpen erősen vitás. Döntéshozatalra tehát a tábla adatai nem alkalmasak, csak illusztrálásra szolgálnak. Egyfelől annak illusztrálására, milyen logika alapján lehetne nemzeti forrásainkat számba venni és azok alapján ter

vezni, másfelől pedig annak illusztrálására, mennyire nincs felkészülve adatszolgáltatási és -feldolgozási apparátusunk egy ilyen típusú elemzés–mérlegelés–döntéselőkészítés kiszolgálására.

*A második dimenzió: a tevékenységszerkezet összevetve
a külgazdasági nyitottsággal*

A gazdaság tevékenységszerkezetét olyan mélységű bontásban lehet vizsgálni, amilyenre a statisztikai adatok lehetőséget adnak. A nagy ÁKM több mint százszektoros bontást tesz lehetővé. Óvok a maximalizmustól. Igaznak tartom azt a szólásmondást, miszerint „aki mindent akar tudni, az semmit sem fog megtudni”. Tekintettel a stratégiai műhelymunka vázolt jellegzetességére, inkább azt tanácsolom, hogy olyan kevés szektorral dolgozzunk, amilyennel csak lehet. Természetesen a „Tóké”-ből ismert kétszektoros modell sem lehet követendő példa, ez a gyakorlati célú stratégiai munkához túlságosan nagy aggregációt jelentene. Ehelyett a nemzetgazdaságot kilenc szektorra bontottam, olyan tevékenységekre igyekeztem a szerkezetet szétbontani, amelyeknek stratégiai szerepe egymástól jelentősen különbözik.

1. *A beruházási javak létrehozása*, vagyis az ember természet adta munkavégző képességét megsokszorozó termékek (gépek, műszerek, termelési ingatlanok stb.) termelése, amely termékek hordozzák az adott társadalom termelékenységét és műszaki fejlődését, legalábbis ami az anyagi oldalt illeti, elképzelhető olyan bontás is, amelyik a humántőke létrehozásának és fenntartásának tevékenységeit (oktatás, nevelés, egészségvédelem) szintén ebbe a szektorba helyezi, ez esetben a szektor magában foglalja a nemzetgazdaság reprodukcióját biztosító teljes tevékenységi kört.

2. *Energiahordozók és alapanyagok kitermelése, valamint elsődleges feldolgozása*: ez a szektor mindenekelőtt a nemzetgazdaság természettel fenntartott kapcsolatát, az értéktermelő és -újraelosztó folyamatban pedig a kitermelési járadékok hordozóját tárja a stratégia elé.

3. *Intermedier I.*: olyan intermedier termékeket előállító szektor, amelyeknek termelése nem követel nagy tömegű, magasan képzett munkaerőt, viszont fajlagos beruházás- (tőkelekötés-) igénye magas, rentabilitása pedig még akkor is szerény, ha a termelőegységek elérik a belépő tőke nagyságrendjét.

4. *Intermedier II.*: olyan intermedier termékek termelése, amelyeknek fajlagos beruházásigénye alacsony, ugyanakkor nem követelnek nagy tömegben szakképzett munkaerőt; ezek az „igénytelen bolygóipar” vállalatait jellemző tevékenységek.

5. *Intermedier III.*: olyan intermedier termékek termelése, amelyek nem követelnek magas, fajlagos tőkelekötést, ezzel szemben magas a K+F-igényük, valamint, a kivitelezés során a magasan képzett szakmunka igényük; a beruházási javakkal egyetemben ez a szektor a technikai fejlődés másik hordozója.

6. *Fogyasztási cikkek I.*: olyan fogyasztói végfelhasználási célú termékek, amelyek termelése nem követel nagy mennyiségű magasan képzett munkaerőt, a rentabilitást mindenekelőtt a tömegtermelési hozadék biztosítja; ez a szektor jelentős bázisa az L_2 -vel jelölt termelési tényező foglalkoztatásának csakúgy, mint a 4. pontban jelölt Intermedier II. szektor.

7. *Fogyasztási cikkek II.*: olyan magas minőségű és általában nem tömegtermelési keretek között termelt, fogyasztási célú termékek, amelyeknek K+F-igénye mérsékelt, de jelentős tömegű, magasan képezett kivitelező munkaerőt kötnek le.

8. *Élelemtermelés*, beleértve a mezőgazdaságot, a tartósító tevékenységet, de még az étellel kapcsolatos logisztikai szolgáltatásokat is; vagyis az a komplexum, amely a kitermeléstől kezdve a fogyasztóig eljuttatja a napi betevő falatot. Ez a társadalom fizikai létét biztosítja, jelentős hatással van a humántőke reprodukciójára. Meggondolandó, hogy magasan fejlett társadalmak esetében szükséges-e különválasztani e szektort a 2–7. szektoroktól; a periférikus és a félperiférikus társadalmak esetében azonban az étellel mint „humán energiahordozónak” akkora a stratégiai jelentősége, hogy ez indokolja az élelemtermelés külön alapszektorkénti kezelését.

9. Utolsónak a *szolgáltatási tevékenységek* elkülönítése látszik célszerűnek, mindenekelőtt a nemzetgazdasági tevékenységeket koordináló szolgáltatások (államigazgatás, tőzsde, bankok, biztosítás stb.) különleges szerepe miatt. Minél fejlettebb egy társadalom, annál kevesebb L_1 és L_2 termelési tényezőt köt le a szűkebb értelemben vett termelés, és annál több emberre – munkaerőre – van szükség a bonyolult társadalmi munkamegosztás zavartalan működésének biztosítására. Amennyiben a humántőke létrehozását és fenntartását biztosító szolgáltatásokat nem sikerül elkülöníteni és az *I.* szektorhoz csatolni, ez a szektor meglehetősen vegyes arculatú lesz, és együtt kezelése csak azt fogja mutatni, mekkora a hányada azoknak a termelőtevékenységeknek, amelyeket a termelésben szükséges felhasználni, és ez nem stratégiai szempont. A lakossági személyes szolgáltatásokat vagy a 6. és 7. szektorba lehet besorolni, vagy „szennyeződésként” bennmaradnak a „társadalom-koordináló” szolgáltatásokban.

Valószínű, hogy e kilences szektorbontást csak becslésekkel tudjuk megközelíteni. Azt hiszem, a legrészletesebb bontású ÁKM-et éppen erre lehet kiválóan használni.

2. tábla

A három forgatókönyv szektor szerinti ágazati volumenszerkezete
($\sum T = \sum F = 1000$)

Szektor	A forgatókönyv szerint				B forgatókönyv szerint				C forgatókönyv szerint			
	T	e	i	F	T	e	i	F	T	e	i	F
1. Beruházási javak	130	70	70	130	80	8	28	100	30	-	60	90
2. Energia, anyag	50	-	40	90	100	30	10	80	100	40	80	140
3. Intermedier I.	50	10	50	90	120	60	60	120	300	225	65	140
4. Intermedier II.	70	65	65	70	60	16	18	62	40	-	25	65
5. Intermedier III.	80	65	35	50	20	-	18	38	-	-	25	25
6. Fogyasztási cikk I.	100	50	60	110	180	72	42	150	200	100	70	170
7. Fogyasztási cikk II.	120	70	50	100	-	-	90	90	-	-	90	90
8. Élelemtermelés	100	30	10	80	140	80	10	70	180	110	-	70
9. Szolgáltatási tevékenységek	300	40	20	280	300	34	24	290	150	30	90	210
<i>Összesen</i>	<i>1000</i>	<i>400</i>	<i>400</i>	<i>1000</i>	<i>1000</i>	<i>300</i>	<i>300</i>	<i>1000</i>	<i>1000</i>	<i>505</i>	<i>505</i>	<i>1000</i>

3. tábla

A három forgatókönyv szektor szerinti hatékonyságszóródása és szerkezeti nyitottsága

Szektor	A	B	C	forgatókönyv szerinti					
	hatékonyságszóródás (nemzetgazdasági átlag=1)			szerkezeti nyitottság*					
	e'	i'		e'	i'	e'	i'	e'	i'
1. Beruházási javak	1,47	1,47	1,31	54	54	10	28	-	67
2. Energia, anyag	0,41	0,78	0,75	-	44	30	13	40	57
3. Intermedier I.	0,49	0,68	0,84	20	56	50	50	75	46
4. Intermedier II.	1,20	1,25	1,68	93	93	27	29	-	38
5. Intermedier III.	1,36	1,30	-	81	70	-	47	-	100
6. Fogyasztási cikk I.	1,09	0,80	0,94	50	55	40	28	50	41
7. Fogyasztási cikk II.	1,06	-	-	58	50	-	100	-	100
8. Élelemtermelés	0,65	0,78	0,94	30	13	57	14	61	-
9. Szolgáltatási tevékenységek	0,90	1,17	1,40	13	7	11	8	20	43
<i>Összesen</i>	-	-	-	<i>40</i>	<i>40</i>	<i>30</i>	<i>30</i>	<i>51</i>	<i>51</i>

* Az export és a termelés, illetve az import és a felhasználás hányadosa.

Az elemzés alapjául az ágazatok mind a négy alapadata szolgál: a termelés (T), az export (e), az import (i) és az ezekből adódó ($T+i-e$) felhasználás (F). (Lásd a 2. táblát.) Ötödik tényezőként beiktattam az ágazati relatív hatékonyságot, azaz az ágazati (nemzetközi piaci árakon mért) rentabilitásoknak a nemzetgazdasági rentabilitás körüli szóródását. (Lásd a 3. táblát.) Ez utóbbi tényező bekapcsolása a vizsgálatot ez esetben is a ricardoi komparatív költség-elemzés gondolatvilágához közelíti. A modell felépítése a következőn alapszik: amennyiben a termelés és a felhasználás között adott export- és importvolumenek helyezkednek el (a négy tényező zárt rendszert alkotva), és komparatív költség-szintjük adott, akkor az ágazati szerkezet jellege fogja meghatározni a nemzetgazdasági szerkezet egészének haszonhozamát.

A 2. és a 3. táblában is hasonló forgatókönyv-sorrendet követek, mint az első dimenzió esetében: az A a mai állapotok körülbelüli fennmaradásával, a B erőteljesebb degradációval a hatékonysági szóródások viszonylatában, a C a centrumok uralta nemzetközi piaci hálózathoz „szerencsés” alkalmazkodással számol. Ennek megfelelően tolódnak el az ágazati arányok az „intelligensebb” és „kevésbé intelligens” ágazatok, valamint a magas fajlagos beruházásigényes és a magas fajlagos elevenmunka-igényes ágazatok között, továbbá ennek függvényében közelítenek a hatékony ágazatok a nemzetgazdasági átlaghoz, amely – a súlyozott átlag törvénye értelmében – inkább követi a 2., a 3., a 4., a 6., és a 8. szektor mozgásait, semmint a magas, fajlagos hatékonyságot mutató tevékenységeket. A nemzetgazdaság szerkezeti nyitottsága 40, 30 és 51 százalékos e' -értékei azt fejezik ki, hogy a mai állapotoknak megfelelő illeszkedéshez képest a B forgatókönyv a nemzetközi munkamegosztásból való kiszorulás tendenciáját mutatja, a C pedig ugyanezt, de sajátos – „bolygóipari” jellegű – mélyebb betagozódással, vagyis a nemzetgazdaság növekedésének meglehetősen passzívnak ígérkező függésével.

A modellkészítés egészére elhatározott önkorlátozást – tudniillik azt, hogy szigorúan eltekintek a növekedés mértékének figyelembevételétől – itt is betartom: a GDP (termelés) volumene nem különbözik: a három forgatókönyv esetében változatlan. Továbbá attól is eltekintettem, hogy a külkereskedelmi mérleg egyenlege aktív vagy passzív lesz-e. Ismeretes, hogy a magyar gazdaság természeténél fogva import-rugalmasabb, mint amilyen export-rugalmas, vagyis hajlamos az eladósodásra: ezt azonban nem okként kezelem, hanem következményként. Ennek az egyszerűsített modellbe való bekapcsolása ugyanúgy zavaró, bonyolító tényezőként hatott volna, mint a növekedési rátáé. Ennek a modelldimenzióknak a valódi értékét ugyanis igen erősen befolyásolja az a körülmény, hogy a négy fő elem mennyire van a nemzetközi piacokon fel-, illetve leértékelve. Azt az állapotot, amikor az egymással szembenálló két áru cseréje sem fel-, sem alulértékelést nem tartalmaz – vagyis a csere érdekegyensúlyt tükröz –, abban az esetben látom, amikor a hazai költségekből és a nemzetközi árakból kialakuló haszon (mindazoknál, akik a szokványos technológiával állítják elő termékeiket) olyan jövedelmezőséget biztosít, amely lehetővé teszi számukra, hogy a nemzetközi piacon tartani tudják pozíciójukat.¹

¹ Ezt a rentabilitást „elvárt haszonnak” nevezem. Amennyiben a termelő (exportáló) hosszabb ideig, konzekvensen nem tud akkora hasznot elérni, amely biztosítja számára az adott üzletágban a lépéstartást mind a növekedés, mind a műszaki fejlesztés, mind pedig a piaci jelenlét területén, elvész üzleti mozgásának értelme az adott piacon és az adott szakterületen. Az egyenlő csere feltétele, hogy biztosítsa az „elvárt hasznot” mindkét félnek – abban az esetben, ha költségeik nem térnek el attól a szinttől, amelyet a nemzetközi piac elismer – vagyis versenyképesek. Ez nem feltétlenül ugyanaz a rentabilitás mindkét fél esetében: ha az egyik talpon tud maradni 3 százalékos haszon mellett, a másiknak ugyanehhez 30 százalékos hasznot kell elérnie, akkor az egyenlő csere az egyik félnél 3, a másiknál 30 százalékos haszon keletkezését feltételezi.

Ellenkező esetben nemzetközi jövedelemtranszfer indul meg a relatíve alulértékelt árut szállító féltől a relatíve túlértékelt árut szállító félhez.

A jelenlegi körülmények között, tehát a két olajárrobbanást kísérő nemzetközi piaci árrendszeri változások stabilizálódása óta világszerte erősen alul van értékelve az élelem, valamint minden, kevésbé magas színvonalú feldolgozóipari termék, viszont az átlagosnál K+F-igényesebb, erősen monopolizált termelésű és forgalmazású termékek, illetve szolgáltatások jelentősen túlértékelődtek. Ezt a körülményt a modelldimenzióban az ágazatcsoportok súlya elismeri. Azt ismét kihagytam a gondolatmenetből, hogy milyen hatással lehetnek akár a szerkezetre, akár a nemzetgazdasági hatékonysági szóródásokra azok az értékelésbeli eltolódások, amelyek az előttünk álló 15-20 évben bekövetkezhetnek. Ezek ugyanis rendszerint nem „kúszó” folyamatok, amelyekben a tendenciák némi bizonytalansággal előrebecsülhetők, hanem „robbanások”, „vulkánkitörések”, amelyeknek sem időpontját, konkrét kitörési pontjait, mértékét, sem pedig az általuk okozott változások élettartamát nem lehet előrelátni, még csak sejteni sem. Ha tehát – álmodozunk egy kicsit – mondjuk, az elkövetkező évtizedekben megszűnne az agrárrollónak a XX. század első harmada óta makacs következetességgel megfigyelhető további kinyílása, az élelemtermelés szektor aránya megnövekednék a forgatókönyvekben szereplőkkel szemben, és az átlaghatékonysághoz viszonyított eltérése is kedvezően változnék, amennyiben ilyen irányú változásra a nemzetközi piacok elemzése csírányi, de figyelemreméltó jelzésekkel szolgálna, akkor a modellváltozatok közé feltétlenül be kellene iktatni egy olyant, amelyben az agrárszektor a jelenleginél magasabb értékeléssel szerepel.

Hangsúlyozom, hogy a 2. és a 3. tábla adatai éppúgy kreáltak – ha nem is egészen légből kapottak –, mint az 1. tábláé. Végül még három megjegyzés, annak illusztrálására, hogy a modell az értelmetlen forgatókönyvek elvetésében és a reálisnak látszó forgatókönyvek alapján való elindulásban segíti a stratégiai gondolkodást, de messze nem gondolkodik helyettünk.

Az első megjegyzés: a forgatókönyvek kialakításakor nem hanyagolhatjuk el a helyettesíthetetlen importot, ezzel ugyanis azonnal kifutunk a reálisan elképzelhető változások köréből, és az utópiák birodalmában találjuk magunkat. A magyar alapanyagimport volumene, arányának, importintenzitásának stb. előrebecslésekor nem hagyhatjuk figyelmen kívül az energiafelhasználásnak felét, a fémfelhasználásnak csaknem háromnegyedét, a fenyőfűrészáru- és a gyapotfelhasználást stb.

A második megjegyzés: az ágazatok nemzetgazdasági súlyának módosulása lassan megy végbe. Bármilyen ismérv alapján is közelítsük meg a gazdaság ágazati szerkezetét, 15-20 éves távlatban sem lehet jelentősebb szerkezeti eltolódásról beszélni, hacsak az ország nincs abban a helyzetben, hogy 15-25 százalékban még nem amortizálódott nemzetivagyon-elemeket tömegével kielejtez, és rövid időn belül pótolja azokat a komparatív költségek szempontjából kedvezőbbekkel. Az emberi tudás, szakképzettség és műveltség tekintetében még nagyobb az inercia – kivéve a szakképzettség szempontjából legkevésbé értékes, tehát fajlagosan a legszerényebb GDP-termelésre alkalmas réteget. A modellben tehát józan önmérsékletet kell tanúsítani a forgatókönyvekben foglalt szerkezeti és hatékonysági változások iránt, különben áttevünk a realitások előrebecslésének birodalmából a felelőtlen álmodozás, a voluntarizmus birodalmába.

A harmadik megjegyzés: a hatékonyságszóródás növekedését és/vagy mérséklődését, részben egymásnak ellentmondó több tényező határozza meg. Amennyiben a piaci

lehetőségek kényszerítenek (vagy csábítanak) az ágazati szerkezet bővítésére, a hatékonysági szóródás valószínűleg növekedni fog. Ha ezt a bővítést sikerül úgy megoldani, hogy a súlyát növelő valamennyi ágazat a számára leghatékonyabb, leginkább versenyképes alágazatait, termékeit, netán vállalatait irányítja a keletkező piaci résekbe, a bővítés hatékonyságszóródásainak hatása enyhül vagy el is tűnik. Az erőteljesebb specializáció feltételezi a határozott „gyomlálást” az ágazati szerkezetben. Elvileg ez a nem hatékony ágazatok vagy ágazati részek kiesésével jár, azaz eltűnnek az átlagból a rontó hatású komponensek, azaz szóródásszűkítés megy végbe, mégpedig hatékonyságnövelő irányban (a ricardoi elvnek ez is az értelme). Igen ám, de ha az importhoz szükséges deviza megszerzésének kényszere a ricardoi elvekkel ellentétes szerkezetmódosítást tesz elkerülhetetlenné (vagyis a nemzetközi illeszkedés a „komparatív veszteségek” irányába fordul), akkor a hatékonyságszóródás a specializáció ellenére növekedni fog, hacsak a szerkezeti bővítés nem jár együtt a hatékony ágazatok egyidejű, gyors leépülésével (ez esetben a kiegyenlítődés az alacsonyabb hatékonysági tartomány irányába megy végbe).

A 4. táblában bemutatott, végletekig leegyszerűsített modellben végül is az *A* forgatókönyv bizonyul a legszerencsésebbnek. Például ha az általa biztosított exporthatékonysági szintet 1-nek vesszük, akkor a *B* forgatókönyv 0,56 értéket mutat, a *C* forgatókönyv pedig az *A* forgatókönyvvel egyenértékű nemzetgazdasági szintű exporthatékonysággal jár. Természetesen egyáltalán nem biztos, hogy a *C* az *A*-val minden szempontból egyenértékű megoldást jelent. Ha az ágazati hatékonysági mutatókat tényezőhatékonyságaikra bontjuk, vagyis minden ágazatot a hat termelési tényező adott kombinációjaként fogunk fel, kiderülhet, hogy a *C* forgatókönyv szerinti fejlődés jóval kevesebb kreativitást (*I*) és magasan képzett munkaerőt (*L*₁) köt le, illetve használ föl értékképző tényezőként, mint az *A*. Ez a lakossági életviszonyokra kedvezőtlen hatást gyakorol. Ha ráadásul a magasabb fajlagos technológiagényt (*C*₁) a nemzetgazdaság csak működtetőke-importhból tudja kielégíteni, az exporthaszon állóeszköz-arányos hányada nem is a nemzetgazdaság gyarapodását fogja szolgálni.

4. tábla

A szektorok exporthatékonysága* a három forgatókönyv szerint

Szektor	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>
	forgatókönyv		
1. Beruházási javak	102,9	11,8	–
2. Energia, anyag	–	23,4	30,0
3. Intermedier I.	4,9	40,8	189,0
4. Intermedier II.	78,0	20,0	–
5. Intermedier III.	88,4	–	–
6. Fogyasztási cikk I.	54,5	57,6	94,0
7. Fogyasztási cikk II.	74,2	–	–
8. Élelemtermelés	19,5	62,4	103,4
9. Szolgáltatási tevékenységek	36,0	39,8	42,0
<i>Összesen</i>	<i>458,4</i>	<i>255,8</i>	<i>458,4</i>

* Az export szorozva a hatékonyságszóródással. (Lásd a 3. táblát.)

A jelen stratégiai időszakban mutatkozó egyenértékűség az eljövendő stratégia szempontjából már nem áll fenn, az igen előrelátó gazdaságpolitika tehát mégis előnyben fogja részesíteni – ha módjában áll – az *A* forgatókönyvet a *B*-vel szemben.

A harmadik dimenzió: partnerválasztási módosulások a cserearányok függvényében

A nemzetgazdaság külkapcsolati rendszere egészében – absztrakció. A kapcsolatok ugyanis nem a „világpiaccal” épülnek ki, hanem a különböző partnerekkel. Ezek a partnerkapcsolatok egymáshoz viszonyítva különböző hatékonyságúak mind az export–import szerkezetek eltérő volta miatt (komparatív-költség-hatás), mind a különböző piacokon kialakult fajlagos export- és importárak s az ezek révén elérhető rentabilitások miatt (cserearányhatás). A viszonylati szerkezeti módosulások forgatókönyveit célszerű mindkét független változó tekintetében megírni. Ehelyütt csak a cserearányhatás példáját hozom fel: a magyar külkereskedelem nemzetgazdaságra gyakorolt hatásának előregondolásakor ugyanis az export és az import felül- vagy alulértékelttségének sajnos nagyobb szerep jut, mint a komparatív költségeknek. Ennek egyik oka a magyar import nagy helyettesíthetlenségi hányada, a másik pedig az exportáru-választékunk gyenge nemzetközi piaci versenyképessége. Ez a kettős meghatározottság olyan mértékű, hogy még 15-20 év távlatában is nagyobbban látszik a magyar gazdaság szabadságfoka a cserearány-lehetőségek közötti választásra, mint az ágazati szerkezet számunkra optimális irányban való elmozdítására (noha erre is vannak reális lehetőségek, csak nem olyan korlátlanok, mint amilyeneknek hajlamosak vagyunk hinni azokat).

A 5. táblában bemutatott modell rendkívül vázlatos, az előzőknél is vázlatosabb.

5. tábla

A három forgatókönyv három változata szerinti cserearányok partnercsoportonként

Partner	A forgatókönyv szerinti				B forgatókönyv szerinti				C forgatókönyv szerinti			
	szerkezeti (százalék)	a	b	c	szerkezeti (százalék)	a	b	c	szerkezeti (százalék)	a	b	c
	változat											
X csoport	50	1,1	1,2	1,3	75	0,8	0,9	1,0	60	0,8	0,9	1,1
Y csoport	40	0,8	0,9	1,0	17	0,9	1,0	1,1	25	0,9	1,1	1,2
Z csoport	10	0,9	1,0	1,1	8	0,8	0,8	0,9	15	0,8	0,9	1,0
Összesen	100	0,96	1,06	1,16	100	0,82	0,91	1,01	100	0,83	0,95	1,11

Megjegyzés: az 1-nél kisebb értékek jövedelemkiáramlást, az 1-nél nagyobbak jövedelembeáramlást jeleznek.

Az 5. táblában a cserearányokat „digitalizáltam”, az erős jövedelembeáramlással járó partnerkapcsolatokat 1,3-del, az érzékelhetővel járókat 1,2-del, az alig érzékelhetőket 1,1-del jelezve. Az 1,0 koefficiens a nagyjából egyenértékű (mindkét partner számára elvárt hasznot biztosító) cserét jelez. A 0,9-des koefficiens már némi jövedelemkiáramlást, a 0,8-des már érzékelhető, a 0,7-des pedig erős cserearány-veszteséget mutat. Hangsúlyozom, hogy a cserearány fogalmán itt és most nem a szokványos dp_{ex}/dp_{im} hányadost, vagyis a bázisidőszakhoz viszonyított elmozdulást értem, hanem a statikus értelemben vett felül- és alulértékelttséget, vagyis azt, hogy a külkereskedelemben elért árszintek köl-

csönösen lehetővé teszik-e a cserében részt vevők számára az elvárt haszonszint elérését. Ha egy áru (például mint az élelmiszerek) a nemzetközi piacon alulértékelt, az azt eredményezi, hogy az élelmiszer-exportőrök haszna nem elegendő az adott ágazat piaci pozícióinak megtartásához, a szükséges bővített újratermelés fenntartásához: az ágazat vagy támogatásokból él, vagy sorvad. Ha egy áru (például mint a csúcstechnika) felülértékelt, az azt jelenti, hogy exportálói akkor is expanzióképességhez elegendő jövedelemhez jutnak, ha fejlesztési erőfeszítéseik nem haladják meg az ágazatra jellemző átlagot. Ha egy ország exportjában az alulértékelt áruk hányada nagyobb, mint importjában a felülértékelt áruké, az ország egészének nemzetközi piaci helytállási esélyei romlanak (akkor is, ha termelésének szerkezete egyébként helyesen tükrözi termelésitényező-adottságait). A statikus cserearány fogalma tehát arról tájékoztat, hogy „én zsebelek-e ki másokat, vagy mások zsebelnek ki engem”.

A nemzetközi kapcsolatszövevényt is egyszerűsítettem. Összesen három partnercsoportot tüntetek fel: az *X* csoport a Centrumot reprezentálja (esetünkben Nyugat-Európát vagy méginkább az EU-t), az *Y* csoport a félperiferikus partnereket (esetünkben leginkább a közép-európai országokat és a szovjet utódállamokat) jelenti, a *Z* csoport a perifériát (az ún. „harmadik világot”, ami esetünkben csaknem egyenlő a Földközi-tenger keleti medencéje közelében elhelyezkedő országokkal és némileg Kínával) foglalja magában.

Mindhárom forgatókönyv *a*, *b*, és *c* változatra bomlik: ezek a cserearány-viszonyok tekintetében térnek el egymástól. A legkevésbé kedvező mindegyik forgatókönyv esetében az *a*, a legkedvezőbb a *c* változat. A viszonylati megoszlási szerkezet merev, nem tudja követni a cserearány-változásokat. Ez is a nemzetközi piactól passzív módon függő nemzetgazdaság sajátosságai közé tartozik.

A cserearánycsoportoknak a partnermódosítás iránti érdekeltségét a viszonylati szerkezet megoszlási adataival súlyozott átlagainak 1,2-től 0,8-ig felírható sorrendje adja.

6. tábla

A forgatókönyv-változatok a preferencia-sorrendben

Cserearány	Erős	Érzékelhető	Alig érzékelhető	Egyenértékű	Némi	Érzékelhető	Erős
	cserearány-javulás				cserearány-javulás		
1,16–1,20	<i>Ac</i>	<i>Cc</i>	<i>Ab</i>	<i>Bc</i>	<i>Aa, Cb</i>	<i>Bb</i>	<i>Ca, Ba</i>
1,11–1,15							
1,05–1,10							
1,00–1,05							
0,96–0,99							
0,91–0,95							
0,86–0,90							
0,80–0,85							

Érdekes, hogy az *A* forgatókönyv *b* változata – tehát a romlás irányában megindult cserearányhelyzet – a preferencia-sorrendnek elég előkelő helyére került, a *B* forgatókönyv legjobb helyzete elé, az *A* forgatókönyv legrosszabb változata (*Aa*) pedig meg egyezik a *C* forgatókönyv közepes változatával. A szerencsés partnerválasztás tehát bizonyos körülmények között ellensúlyozhatja a cserearányok kedvezőtlenségét.

A három forgatókönyv egyébként igyekszik hasonlítani a valóságban is létrejehető három helyzethez. Az *A* forgatókönyv esetében a Centrum (*X*) a forgalom felével részesedik, a vele való kereskedés cserearányai tűrhetőek és javulnak; a Félperiféria súlya is meghatározó, bár a cserearányok gyengébbek, mint az előbbi esetben, de úgyszintén javulnak. A *Z* csoport kis súllyal és elég kedvezőtlen cserearányokkal vesz részt a viszonylati szerkezetben. A *B* forgatókönyv esetében a Centrum nyomasztó túlsúllyal szerepel az ország forgalmában, a cserearányok is kedvezőtlenek (noha az *a-b-c* változatsor lehetővé teszi a semleges helyzet felé való elmozdulást is). Az *Y* csoport az *A* forgatókönyv szerintihez képest töredékére sorvadt, a *Z* csoport súlya csak némileg csökkent, lehetőségei a csereviszonyok javítása tekintetében is elég korlátozottak. A *C* forgatókönyv valamit enyhít az *X* csoporttól való függésen, egyenletesen átcsoportosítva a forgalmat a Félperifériára is és a Perifériára is, amit a cserearányviszonyok is indokolnak. A *B* forgatókönyv leginkább az utóbbi tíz évben kialakult helyzethez hasonlít, az *A* az 1970-es évek valóságát tükrözi a mai realitás felé elmozduló valamelyes változtatással, a *C* pedig azt a helyzetet mutatja, amelyik a nemzetgazdaság számára némileg növekvő játéktér kialakítását indokolná. Ezt a *Cc* eset előkelő helyezése is alátámasztja, ám cserearányromlás esetén ez az irányzat súlyos veszélybe kerülhet (lásd: *Cb*, *Ca*). A Centrum vonzásterébe való egyoldalú besodródás (*B*) csak a legkedvezőbb (*c*) esetben nem jelent jövedelemkivonást, egyébként a modell kedvezőtlennek mutatja. Az erősen *Y* központú *A* forgatókönyv látszik a legstabilabban kedvezőnek, igaz, csak akkor, ha a cserearányok az exportáló gazdaság javára alakulnak.

*

Félreértés ne essék: noha a háromdimenziós modell legalább az *A* forgatókönyvek tekintetében igyekezett valamennyire hasonlítani a magyar nemzetgazdaság viszonyaihoz, végeredményben ebben a főként metodológiai indíttatású eszmefuttatásban önkényes paraméterekkel dolgozik. A levont következtetések tehát nem feltétlenül a magyar gazdaság stratégiájának változásait mutatják, de – lelkiismeretes adatgyűjtő és -kezelő munka, valamint a modellkritériumok kijelölését célzó, széles körű szakmai eszmecsere, vita és megegyezés esetén – mutathatják a lehetséges főirányokat is és a lehetséges stratégiai elkötelezettségek veszélyeit is. Tulajdonképpen nem volna költséges a modell néhány változatának lejátszása. Természetesen mivel a három dimenzió sugallatainak szintéziséig kell eljutni, az ehhez szükséges számítástechnikai előkészítő munka időt is és némi pénzt is megkövetel. Valószínű, hogy megérné.

SUMMARY

The paper presents a simple model which is based on rough data and qualitative considerations. The author argues that such simple setting is suitable to assess the main consequences of the different long-run shifts in the conditions of the economy.

The first element of the model is the combination of the structure and the variation around the economy-wide average of the factors of production. In the second block, containing a 9 sector breakdown, the structure of activities and the sectoral indicators of openness and variation of efficiency are pooled, while the third block combines the structure of productive factors with the terms of trade.

The results reveal some feasible strategies in the development of the Hungarian economy, but the author stresses that these simple calculations can only be the base and the frame of further detailed policy debates on the long-run perspectives.

A REGISZTEREK FELHASZNÁLÁSA A SVÉD NÉPSZÁMLÁLÁSBAN*

DR. LAKATOS MIKLÓS – SÁNTA JÓZSEF

A 250 éves Svéd Statisztikai Hivatal rendszerében alapvető szerepet kapnak a nyilvántartások, melyek négy alappillér köré csoportosulnak: népesség-nyilvántartás, foglalkozások és iskolai végzettségek stb. nyilvántartása, valamint a gazdasági szervezetek és telepeik, illetve ingatlanok nyilvántartása. A négy alapnyilvántartás között személyazonosítók, szervezetek és telepek azonosítói, térinformatikai azonosítók (beleértve a földrajzi koordinátákat is), valamint az ingatlan azonosítók biztosítják a kölcsönös kapcsolatokat.

A nyilvántartások segítségül szolgálnak az adatgyűjtések végrehajtásához, de egyre növekvő mértékben közvetlenül is alkalmasak statisztikák előállítására, például a munkaügyi statisztikában.

Svédországban a népszámlálások végrehajtásában a személyazonosító bevezetése óta (1947) fontos szerepe van a népesség-nyilvántartásnak, de fokozatosan egyre több népszámlálási adatot kombináltak nyilvántartásból származó adatokkal az elmúlt népszámlálások során, 2005-ben pedig kormányzati döntés alapján kizárólag regiszter adatokat fognak felhasználni. Ennek biztosításához a hátralévő évek fejlesztései nyújtanak alapot.

TÁRGYSZÓ: Népszámlálás. Regiszterek. Nemzetközi statisztika.

A skandináv országok közül mind népességre, mind pedig nagyságra nézve Svédország a legnagyobb: 448 000 négyzetkilométer területén közel 9 millió ember él. Sok útleírás úgy jellemzi Svédországot, mint „ösi alapokon nyugvó demokráciát”, „a szabad ég alatti élet földjét”, a „középút országát”. Természetesen Svédország lakossága sem homogén, az utóbbi egy-két évtizedben körülbelül egymillió bevándorlóval gyarapodott, mely a mindennapi élet számos területén érezteti hatását.

A városközpontokba lépten-nyomon találkozhatni európai ízlésvilág szerint öltözött, színes bőrű emberekkel, olyan párokkal, akiknek bőre színe fehér és fekete, gyermekük pedig sötét bőrű. A buszsofőrök, taxisok, szállodai alkalmazottak között feltűnően sok a színes bőrű ember, akik szemmel láthatóan jól eligazodnak a svéd mindennapokban.

A svédek 1814 óta sikerrel elkerülték a háborút, s így minden energiájukat és tehetségüket az ország erőforrásainak fejlesztésére összpontosíthatták. Ennek ellenére nekik is voltak nehéz korszakaik, például az előző századfordulón és az azt megelőző években Svédország lakosságának az ötöde kivándorolt Amerikába. Volt olyan idő, amikor a svédek hetenként

* A szerzők 2000 júniusában, Svédországban tett munkalátogatásuk tapasztalatait foglalják össze.

ezrével vettek vándorbotot a kezükbe, a svéd szótárakban és lexikonokban még ma is szerepel az „amerikaláz” címszó. E nagy tömegű kivándorlás eredménye, hogy számos rokonsági kapcsolat fennmaradt a távoli Amerikában élő leszármazottakkal és valószínű, hogy ez is hozzájárult ahhoz, hogy a svéd emberek többsége – iskolai végzettségtől függetlenül – kiválóan beszél angolul. E nagy kivándorlás következtében, amikor Svédország léte forgott kockán, tenni kellett valamit, hogy megjavuljanak az életkörülmények. Innen eredeztethető, hogy Svédország végül a szociális, jóléti állam „mintaországa” lett.

Az emberélet megbecsülésének hagyományát nagymértékben elősegítette, hogy egész Skandináviában a halálbüntetést már vagy száz évvel ezelőtt eltörölték. A hagyomány szerint a második világháború idején, a csaknem száz évig élvezett béke után a dán és a norvég katonák kezdetben szinte képtelenek voltak fegyvert emelni a német betolakodókra. A közelmúltban is sokkolta a svéd közvéleményt miniszterelnöküknek, Olaf Palménak erőszakos halála.

Szembetűnő az a gondosság is, mely a fogyatékossgal élő embereket körülveszi. A járdák, a közlekedési eszközök, a középületek úgy vannak kialakítva, hogy a mozgássérültek is személyesen tudjanak közlekedni, az emberek igen segítőkészek és szemmel láthatóan a kormányzat is hatékonyan segíti ezt a folyamatot, például (a pozitív diszkrimináció szép példajaként) előírta, hogy az állami alkalmazottak bizonyos százalékát, a fogyatékos emberek közül kell kiválasztani. A statisztikai hivatalban is több testi fogyatékos emberrel lehetett találkozni.

Nagyon valószínű, hogy az együtt érző gondoskodás, ugyanakkor a más életébe való be nem avatkozás attitűdje többek között az oka annak, hogy személyes adataikat viszonylag könnyen kiadják, mert feltételezik, hogy ezzel sem az állam, sem polgártársaik nem élnek vissza. A svéd társadalom szocializációja, történelmi tapasztalatai, az országnak a fő hadiutakat elkerülő földrajzi fekvése és alapvetően zord éghajlati viszonyai okozzák azt, hogy a svéd embereknek az államhoz, így az állam által működtetett statisztikai rendszerhez más a viszonyuk, mint a kelet és nyugat szorításában vergődő közép-európai lakosságnak.

Mindezen észrevételeket azért tartottuk szükségesnek közölni, hogy jobban megértsük a svéd hivatalos statisztikai rendszer működésének főbb elemeit és azt az alapvető irányát, mely az adminisztratív nyilvántartások felhasználását helyezi előtérbe.

Mielőtt azonban rátérnénk a svéd statisztikai modell ismertetésére, szólnunk kell a közigazgatási nyilvántartások és a statisztikai célú összeírások – főleg a népszámlálások – közötti különbségről.

A kétfajta rendszer között az alapvető különbség az adatok begyűjtésének céljában van. A hagyományos népszámlálások (és általában a lakossági felvételek) kizárólag statisztikai felhasználás céljából gyűjtik az adatokat. Alapvető módszerük nemcsak azért alapul bevalláson, mert korábban még nem voltak elég fejlettek a nyilvántartási rendszerek, hanem azért is, mert az a vélemény, hogy így az adatszolgáltatók nagyobbik része talán hajlamosabb a valós helyzetet feltárni, és minthogy az összeírók nem kérnek dokumentumokat, inkább feltételezhető, hogy az adatokat más célra nem használják fel. Természetesen ebben az esetben is történnek szándékos, illetve ismeretek hiányából eredő téves bevallások és lehetnek olyan kérdések, amelyekre az adatszolgáltató nem tud szakszerű választ adni. (Ilyen lehet foglalkozásának, iskolai végzettségi szintjének és szakirányának pontos, a statisztikai nomenklatúráknak megfelelő megnevezése stb.)

A közigazgatási nyilvántartások részére az adatok gyűjtése azonban elsődlegesen nem statisztikai célból történik. Ezeknek az adatgyűjtéseknek fő feladatuk a polgárok adatainak név szerinti felvétele abból a célból, hogy valamilyen jogosultságot vagy annak hiányát igazolják, azaz jogviszonyt teremtsenek. Az adatok szolgáltatásának ezen szempontjai viszont felvetik azt a kérdést, hogy az információk mennyiben tükrözik a valós helyzetet, hiszen a polgároknak lehetnek olyan érdekei (például a lakásbejelentésnél, vagyoni helyzetre utaló kérdésnél), amelyek nem ösztönzik őket egyes tények bevallására. További probléma, hogy a nyilvántartások naprakésszé tételében nagy szerepe van a polgárok aktivitásának és a technikai felkészültség olyan fokának, amely lehetővé teszi a változások azonnali beépítését az adott nyilvántartási rendszerbe. Ebben az összefüggésben felmerül az a kérdés, hogy mi tenné pontosná a nyilvántartásokat. Egyes vélemények és tapasztalatok szerint az élethez minél közelállóbb funkciót tölt be az adott nyilvántartás, annál pontosabb. Ezt úgy is meg lehet fogalmazni, hogy minél többfajta célra használják fel, minél több embert tesznek érdekeltté a nyilvántartások összeállításában, továbbvezetésében, annál nagyobb remény van arra, hogy a nyilvántartás a valós helyzetet tükrözi.

A közigazgatási nyilvántartások minősége attól is függ, hogy a nyilvántartásban levő adat mennyire „állandó”, milyen időközönként kell a változásokat átvezetni, azaz milyen mértékű állampolgári aktivitásra van szükség. Azok a nyilvántartott adatfélések a legpontosabbak, amelyek egy ember életében nem vagy csak kevéssé változnak. (Ezt, mint majd látni fogjuk, a svéd tapasztalatok is alátámasztják.) A népszámlálási tematika alapján ilyen például a születési év, a nem, a nemzetiség, a már megszületett gyermek, az iskolai végzettség. Általában a már megépült lakások nagysága, beosztása is keveset változik. Népszámlálási célra elsődlegesen tehát az ilyen típusú közigazgatási nyilvántartásokat lehet leghatékonyabban felhasználni.

A SVÉD STATISZTIKA ALAPJA: A KÖZIGAZGATÁSI NYILVÁNTARTÁS

A svéd statisztikai rendszer egyre inkább a közigazgatási nyilvántartásokban található információkra épül. A közigazgatási nyilvántartások fő funkciói:

- alapját képezik a hagyományos adatgyűjtések mintavételének;
- kiegészítik a hagyományos felmérések során begyűjtött információkat;
- egyes statisztikai adatok kizárólag nyilvántartásokból szerzett információk alapján állíthatók össze;
- több nyilvántartásból új statisztikai célú nyilvántartás állítható össze, mely másodlagos, származtatott adatforrásnak tekinthető.

A közigazgatási nyilvántartások statisztikai célú felhasználásának vannak hagyományai Svédországban. Különösen az ún. népességregisztert (népesség-nyilvántartást) használták fel statisztikai célokra. Sokáig ezeket a közigazgatási nyilvántartásokat nem tekintették a statisztikai rendszer részeként, hanem külön-külön kezelve, a módszertani összhangot nélkülözve, használták. A svéd statisztikusok 1996-ban elhatározták, hogy szakítanak ezzel a szemlélettel és kimondták, hogy a Svéd Statisztikai Hivatal különböző közigazgatási forrásokra épül, nyilvántartásait jól működő nyilvántartási rendszerrel kell fejleszteni. A rendszer különböző részeit egyértelműen kell meghatározni és az egyre széle

sedő együttműködéssel emelni kell a rendszer hatékonyságát, hogy új integrált nyilvántartásokat lehessen létrehozni, az új felhasználói követelmények teljesítése céljából. A nyilvántartás statisztikai területén folytatott módszertani munkának a figyelem homlokterébe kell kerülnie, és úgy kell azt továbbfejleszteni, hogy a nyilvántartás-statisztika minősége leírható és fejleszthető legyen.

Ugyanakkor a nyilatkozat azt is tartalmazza, hogy a hagyományos felméréseken alapuló statisztikára is szükség van, e két rendszert együttesen kell alkalmazni, kihasználva mindkét statisztikai módszer előnyeit. A Svéd Statisztikai Hivatal szervezeti felépítése, működési szabályai is igazodnak ezekhez az elvekhez.

A Svéd Statisztikai Hivatalt 1749-ben alapították. 1976-ban még 2560 alkalmazottja volt, ez a szám 1999-re 1280-ra csökkent. A Svéd Statisztikai Hivatalban ugyan nincsenek megyei igazgatóságok, de a hivatal egyes egységei sem Stockholmban (a fővárosban), hanem Örebroban találhatók. Figyelemre méltó a svédek tudatossága a közigazgatás decentralizálása terén. A kormányzat tudatosan széttelepíti a központi közigazgatás szerveit az országban. (Vannak minisztériumok, amelyek nem Stockholmban székelnek.) A cél az, hogy „vidéken” is olyan értelmiségi centrumok jöjjenek létre, amelyek felpezsdítik az adott terület közéletét, kulturális és egyéb vonatkozásban is. (Ennek természetesen részét képezi az iskolák és a kutatóhelyek decentralizálása is.) A Svéd Statisztikai Hivatal négy nagy egységből áll, körülbelül 300-300 alkalmazottal. (Munkaerő- és foglalkozásstatisztika; Népesedés- és szociális statisztika; Gazdaságstatisztika; Környezet- és területi statisztika.) Ezekon kívül vannak közvetlenül az elnök, illetve az elnökhelyettes (egy elnökhelyettes van) alá rendelt egységek, például a tájékoztatás, a személyzeti ügyek, a nemzetközi ügyek. A népszámlálással foglalkozó kis létszámú egység az elnök alá tartozik, de az egyes nagy egységeknél is vannak népszámlálással foglalkozó munkatársak. (A népszámlálási időszakban ezt a létszámot felfejlesztik.) Az említett nagy egységek kezelik a statisztikai nyilvántartásokat, egyes részlegeik Stockholmban, illetve Örebroban vannak.

A Svéd Statisztikai Hivatalban az alapnyilvántartások rendszere alkotja a teljes nyilvántartási rendszer alapját (megkülönböztetik a Hivatalnak átadott közigazgatási nyilvántartásokat azoktól a nyilvántartásoktól, melyeket a Hivatalban állítanak elő). Az alapnyilvántartások az adott rendszer definiálásának, az alap- és egyes résznyilvántartások elkülönítésén, valamint a teljes lefedettségen keresztül az egész statisztikai rendszer minőségét meghatározzák. Az alapnyilvántartások leglényegesebb elemeit képezik az egyedeket azonosító változók, melyek lehetővé teszik az alap-, illetve résznyilvántartások azonosítását. Szintén fontosak azok az információk, melyek jelzik, hogy az adott nyilvántartást milyen időközönként frissítik fel. (Ez lehet 24 óránként, naptári év egy azonos időszakában, vagy évenként.)

A svéd statisztika nyilvántartási rendszerének lényege, hogy a négy nagy alapnyilvántartás aktualizálása egy időben történjék. Ez ideig még nem történt meg teljes mértékben és többek között ez az egyik oka annak, hogy a 2000. évi tervezett népszámlálást el kellett halasztani. Ugyanis a népesség-nyilvántartást 24 óránként frissítik, az ingatlan-nyilvántartás a január 1-jei állapotot tükrözi és évente egyszer frissítik. A foglalkozás és egyéb tevékenységek nyilvántartását ugyan hetenként aktualizálják, de a teljes felülvizsgálat minden év novemberében történik. A népszámlálás szempontjából tehát alapvető problémáról van szó, mivel a népszámlálás alapját képezik az egy időpontban (eszmei időpont) történő felvétel.

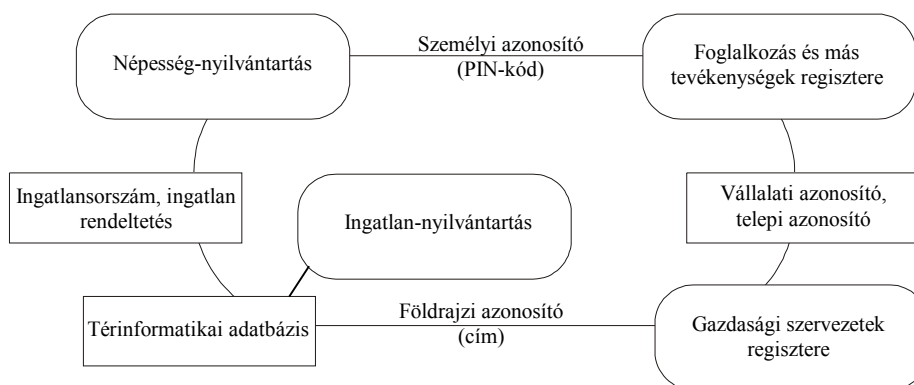
*A Svéd Statisztikai Hivatal négy alap-nyilvántartási rendszere
nyilvántartásfajták szerint*

<p>NÉPESSÉGREGISZTER</p> <p>Oktatási regiszter*</p> <p>Foglalkoztatási regiszter*</p> <p>Magánszemélyek járművei</p> <p>Bűnügyi regiszter</p> <p>Népszámlálási adatok a népességről és a lakásokról*</p> <p>Jövedelem és vagyon*</p> <p>Jelölt és megválasztott személyek</p> <p>Halálokok nyilvántartása</p> <p>Kiegészítő juttatások regisztere</p> <p>Longitudinális jövedelemregiszter*</p> <p>Második generációs regiszter</p> <p>Termékenység</p> <p>Segédregiszter (új)</p> <p>ÜZLETI REGISZTER</p> <p>Üzleti jövedelem és adó</p> <p>Vállalkozók demográfiája</p> <p>Standardizált számlák</p> <p>Adóvisszatérítés</p> <p>Feldolgozóipar</p> <p>Iskolaregiszter*</p> <p>VAT-regiszter (áfa-kör)</p> <p>Külkereskedelmi regiszter</p> <p>Cégek tulajdonában levő járművek</p> <p>Farmregiszter*</p>	<p>FOGLALKOZÁS ÉS MÁS TEVÉKENYSÉGEK</p> <p>Jövedelemigazolás*</p> <p>Oktatás-, munkapiac regiszter</p> <p>Bevándorlók*</p> <p>Felnőttoktatás*</p> <p>Felsőbb középiskola*</p> <p>Tanár regiszter*</p> <p>Felsőfokúoktatás-regiszter*</p> <p>A „rendszeres” oktatásba beiratkozott személyek</p> <p>Foglalkozási regiszter*</p> <p>Alkalmazott*</p> <ul style="list-style-type: none"> – magánszférában* – megyei önkormányzatnál* – egyházi területen* – helyi önkormányzatnál* – köztisztviselő* <p>INGATLAN REGISZTER</p> <p>Térinformatikai adatbázis*</p> <p>Ingatlanárak regisztere</p> <p>Felújítások</p> <p>Új építések</p> <p>Egy- vagy kétlakásos épületek*</p> <p>Többalakásos épületek*</p> <p>Ipari ingatlanok*</p> <p>Mezőgazdasági ingatlanok*</p> <p>Értékelt területek*</p>
--	--

* A 2000. évi népszámláláskor tervbe vett közigazgatási nyilvántartások.

Így a nyilvántartások statisztikai célú felhasználása szempontjából döntő jelentőségű a szóba jöhető nyilvántartások összekapcsolásának lehetősége és módszere.

1. ábra. A svéd alapnyilvántartások közötti kapcsolódások

A Népeségregiszter (népeség-nyilvántartás) és a többi természetes személyeket magukba foglaló nyilvántartások között az alapvető kapcsolatot a személyi szám biztosítja.

A svéd közigazgatás 1947-től használja a személyi azonosítót, melynek lényege, hogy minden svéd állampolgár és egyéb, a svéd törvények által meghatározott személy (például menekült) rendelkezik egy azonosító számmal. Ez az azonosító szám biztosítja a kapcsolatot a különböző regiszterekben nyilvántartott személyek között.

A jelen tanulmánynak nem feladata, hogy a személyi azonosítóval kapcsolatos magyarországi helyzetet ismertesse. Mindenesetre a jelenlegi magyarországi jogi környezet nem teszi lehetővé, hogy a személyi azonosítót (a régi személyi számot, mely szemben a közvélekedéssel, ma is létezik) általános korlátlan jelleggel felhasználjuk. Ugyanakkor technikai szempontból, az ún. kapcsolati kód segítségével, elvben lehetőség van az adóazonosító, a társadalombiztosítási azonosító és a személyi azonosító révén a természetes személyek adatait tartalmazó magyarországi regiszterek között a kapcsolat megteremtésére. A magyarországi rendszerváltozás idején a személyi szám használatát korlátozták, ami – ismerve népünk huszadik századi történelmét – nem volt teljesen indokolatlan. A totalitárius államberendezés közepette élt népeknél rossz tapasztalatok voltak a különböző nyilvántartások felhasználásáról és talán ez lehet az egyik oka annak, hogy az ilyen tapasztalatokat nem megélt országokban (például Skandináviában) elfogadják a nyilvántartások mind szélesebb körű használatát, más országokban (például Németországban) pedig nem. Ha jogállami körülmények között elérhető, hogy az állampolgárok azonosuljanak államuk politikai–társadalmi–gazdasági berendezkedésével, elégedettek legyenek működésével, akkor lehetővé válik, hogy az említett nyilvántartások – a lakosság bizalmától kísérve – mind teljesebb mértékben felhasználhatók legyenek. Magyarország lakossága már több mint tíz éve jogállami körülmények között él, joggal remélhetjük, hogy idővel az állam iránti bizalom növekszik, és hazánkban is lehetővé válik a nyilvántartások jog által ellenőrzött, technikailag biztonságos, széles körű – többek között népszámlálási célra történő – felhasználása.

A foglalkozás és más tevékenységek regiszterének (mint a későbbiekben látni fogjuk, ez a regiszterek valóságos halmazát jelenti) a gazdasági szervezetek regiszterével történő összekapcsolását a személyi azonosító és a vállalati, illetve a telepi azonosító együttes használatával érik el. Svédországban igen fejlett az ún. telepi statisztika, a munkáltatókat főleg telephely szerint tartják nyilván. A vállalati, illetve a telepi azonosító valójában egyazon szám, melynek egyik része a vállalat központját, a másik pedig az adott telepet azonosítja. Természetesen a svéd gazdasági szervezetek nagy részében is – akár Magyarországon – a vállalat központja és telepe egyetlen egységet képez.

Ahhoz, hogy a személyeket és a gazdasági szervezeteket térben is el lehessen helyezni, újabb azonosítóra, a földrajzi azonosítóra, illetve az ingatlan sorszáma és rendeltetési kódszáma is szükség van. A svéd statisztikusoknak ezzel az azonosítóval van a legtöbb problémájuk. Ki kell alakítaniuk az egész országot lefedő térinformatikai rendszert. Ehhez be kell vezetni az egységes címszabványt, az ingatlanok azonosítását (körülbelül a mi helyrajzi számunknak felel meg) a teljes közigazgatási, ingatlan-nyilvántartási rendszeren át kell vezetni. Természetesen Svédországban is vannak könnyebben definiálható területek (például kisvárosok) és vannak nehezebben azonosítható területek (például nagyvárosok, illetve olyan lakott területek, távoli ingatlanok, amelyek a mi tanyáinknak felelnek meg). A térbeli azonosításban rendkívül fontos szerepe van a Svéd Térképészeti Intézetnek, melynek vezetőjének magas közigazgatási besorolása van. Ez az intézet a 2005. évi svéd népszámlálás előkészítésében is fontos szerepet kap.

A személyek adatainak összedolgozásánál az első lépés, hogy az adott személyek körét először a népességregiszter, a foglalkozási és más tevékenységek regisztere, és a gazdasági szervezetek regisztere alapján határolják le. (Ehhez, mint láttuk szükség van a személyi, a vállalati és a telepi azonosítóra.) Amikor ezt a kört minden szempontból ellenőrizték, a szükséges javításokat elvégezték, akkor a földrajzi és ingatlanazonosítók felvezetésével teszik véglegessé az adatállományt. Ez a munkamenet egyszerűnek tűnik, de valójában nem az, hiszen bonyolult regiszteregyüttes működtetéséről van szó.

A regiszterek statisztikai alkalmazásakor nemcsak az aktualizálás összhangjának megteremtéséről beszélhetünk, hanem arról is, hogy a regiszterek dokumentációja pontos és megbízható legyen, hogy a minőségbiztosítást kiemelten kezeljék, hogy mind a külső mind a fogadó regiszter kiszűrje a nem azonosítható személyeket, hogy a kapcsolatba kerülő regiszterek mindegyikében az adott ismérvek és az ehhez kapcsolódó változások minősége folyamatosan értékelve legyen, hogy az egyes regiszterek között fellépő inkonzisztenciákról jelentés és értékelés készüljön, az egyes regiszterekben meglévő, az adat-szolgáltató nem reagálásából fakadó hiányokról tájékoztatók legyenek.

A svéd regiszterhalmazban vannak olyan regiszterek, amelyeket már hosszú idő óta kezelnek, használatuk már begyakorlott. Ilyen például a teljes népességet lefedő népességregiszter, a gazdasági szervezetek regisztere.

1985 óta üzemel teljes lefedettséggel az iskolai végzettségek regisztere. Tanulmányos, hogy e regiszter felállításához adatokat használtak fel az 1970 és 1990 között végrehajtott népszámlálások adatbázisaiból is. Jelenleg ezt a regisztert évenként aktualizálják. Az adatokat az összes oktatási intézmény szolgáltatja, jelentési kötelezettségük van minden valamilyen befejezett iskolai végzettséget szerzett személyről. Ebbe beleértendők az iskolai rendszeren kívül szerzett, a mi Országos Képzési Jegyzékünkben szereplőknek megfelelő szakképzettségek is.

A legmagasabb iskolai végzettséget mechanikusan választják ki, és dolgozók esetében több ilyen végzettség esetén azt az iskolai végzettséget közlik, amelyik nemzetgazdasági ágban az illető személy foglalkoztatva van. Egyébként pedig azt az iskolai végzettséget választják ki, amelyet az adott személy legutoljára szerzett meg.

A munkaerő-statisztika regiszterei bonyolult rendszert alkotnak és a teljes lefedettséget biztosító regiszterhalmaz-összehangolás még hosszú időt vesz igénybe. Bizonyos részleges eredmények azért vannak. Svédországban is működik a reprezentatív mintán alapuló lakossági kikérdezést igénybe vevő munkaerő-felvétel, melynek adatai alapján elégítik ki az EUROSTAT információigényét és ezek az információk kompatibilisek más országok, így Magyarország munkaerő-felvételeivel. Azonban ezek a felvételek csak országos, esetenként régiókénti adatszolgáltatásra alkalmasak, részletesebb területi (például településenkénti) adatokat nem tudnak biztosítani. Lehetőség van viszont arra, hogy részletes területi adatokat a munkaerővel kapcsolatos regiszterekből szolgáltatassanak.

A munkaerő-piaci regiszterek két nagy alrendszerből tevődnek össze, az egyik a népességregiszter bázisára épülő gazdasági aktivitást, a megélhetés forrását tartalmazó regiszterhalmaz, a másik pedig azokból a regiszterekből áll, melyek a munkaerőpiacon jelen levő személyek adatait tartalmazzák. A megélhetés forrását jelentő regiszterek közé tartozik például a tanulók, a szociális juttatások, a munkanélküliek regisztere. A foglalkoztatottakkal kapcsolatos információt, többek között az adóhivatal által kezelt jövedelemigazolást, illetve az adó-visszatérítést kezelő regiszterből nyerik.

Svédországban a regiszterek között nagy szerepe van az adóhivatal, továbbá a társadalombiztosítás által működtetett regisztereknek. Ezek szinte lefedik a teljes svéd társadalmat, így érthető, hogy használatuk a regisztereken alapuló népszámlálásnál is kellő hangsúlyt fog kapni. Természetesen a svéd statisztikai rendszerre is igaz az az alapvető szabály, hogy az adóhivatal által szolgáltatott adatokat bizalmasan kezelik, az adatáramlás pedig csak egyirányú lehet, a statisztikai rendszerből az adó-, de más hivatalok felé sem adhatók ki az információk.

A foglalkoztatottak adatainak feldolgozásában nagy szerepe van a gazdasági szervezetek regiszterének is, mivel nem ismerik a munkáltatók, a vállalatok működésével kapcsolatos adatokat. A nagy számú regiszter között viszont nem található olyan regiszter, amely az egyéni foglalkozásokat egységes módon, azonos módszertani elvek alapján tartalmazná (például figyelembe venné a foglalkozások egységes nemzetközi nomenklatúráját, az ISCO-88-at). Vannak ugyan regiszterek melyek nem az egyéni foglalkozást (occupation), hanem a betöltött vagy betöltendő állást (job) tartják nyilván. Mint ismert, a két fogalom nem azonos, az előbbi pontosabban írja körül ezt a tevékenységet, melyet az ember munkatevékenysége során végez, az utóbbi inkább a munkáltató oldaláról definiálja a munkavégzéssel kapcsolatos információkat.

Az egyéni foglalkozások regiszterét 1997 óta igyekeznek kialakítani. Jelenleg is dolgoznak teljessé tételén. A cél az, hogy a 2005-ben tervezett regisztereken alapuló népszámlálás során már e regiszter által nyújtott információkat is fel lehessen használni. Erőfeszítéseket tesznek arra, hogy azokat a szervezeteket, melyek adatbázisában egyéni foglalkozással kapcsolatos információk találhatóak (például adóhivatal), azonos módszer és csoportosítás szerint gyűjtsék az adatokat. 1997 óta a fő regisztereket kezelő hivatalok vállalták, hogy a regiszterekbe beépítik az egyéni foglalkozás témakörét. Például az adóbevallásnál, a társadalombiztosítási járulék befizetésénél az egyén és a munkáltató egyaránt jelenti az egyéni foglalkozást, hasonló módon vezet e témáról adatokat a munkanélküliekkel foglalkozó hivatal és a teljes közigazgatás is egységes elvek alapján gyűjti az egyéni foglalkozással kapcsolatos információkat. Magyarországra is jellemző, hogy az alkalmazott nélküli egyéni vállalkozók esetében az egyéni foglalkozás szerinti tevékenységük és az ún. munkáltatói tevékenységük lényegében egybe esik. Ezért csak az alkalmazott nélküli egyéni vállalkozók (önfoglalkoztató) foglalkozási adatait kezelik külön alregiszterben.

A foglalkozási regiszter témájával kapcsolatos feladatokat végző szakemberek kifejtették, hogy az ingatlanregiszteren kívül ez a regiszterhalmaz okozza a legnagyobb problémát. (Nem véletlen, hogy a korábbi népszámlálási tervekben mindig az szerepelt, hogy ezt a témát – a regisztereket kiegészítve – mindig a lakossági kikérdezés alapján dolgozzák fel.) Ezúttal elhatározták, hogy a jövőben lakossági kikérdezés nem lesz, viszont foglalkozási információk nélkül nem lehet népszámlálást tartani, ezért az egyéni foglalkozások regiszterét mindenképpen fel kell állítaniuk és folyamatosan, kellő minőségben kell működtetniük. A legnagyobb problémát nem is maga a regiszter felállítása okozza, hanem inkább a módszertani összhang biztosítása és a változások folyamatos továbbvezetése jelenti a legnagyobb kihívást.

Svédországban a vázolt problémák ellenére igen fejlett a regisztereken alapuló statisztikák összeállítása. Tekintettel arra, hogy e regisztereknek igen nagy előnye a teljeskörűségük, ezért a svéd statisztikusoknak a legkisebb településekre is rendelkezésre állnak olyan statisztikák, amelyeket más országokban vagy a teljes körű hagyományos

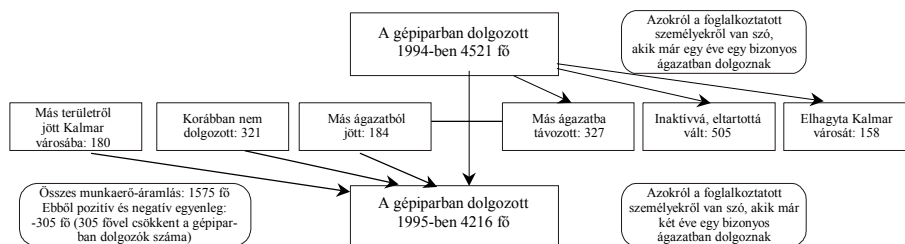
módszerrel végrehajtott népszámlálások, vagy a területileg is célzott lakossági felvételek tudnak csak nyújtani.

Egy konkrét példával mutatjuk be, hogyan működik ez a rendszer. Kiválasztottak egy viszonylag kis települést, melynek a munkaerő-piaci mozgásait figyelhettük meg. Egy Kalmar nevezetű svéd kisvárosról van szó, melynek lakossága közel 60 ezer fő. Azt kívánták bebizonyítani, hogy rendelkeznek olyan adatbázissal, mely kimutatja e kisváros munkaképes lakosságának gazdasági aktivitását.

Kalmarban a 16–64 éves lakosok száma 36 578 volt, akik közül 24 881 a foglalkoztatottak száma. Közülük 1465 fő volt korábban tanuló és 3307 azoknak a személyeknek a száma, akik egy éven át munkanélküliek voltak. A 11 697 nem foglalkoztatotton belül ki tudták mutatni a tanulók (4399), a munkanélküliek (2742) és a korengedményes nyugdíjasok (1662) számát. (Nyilvánvaló, hogy a 16 éven aluliakról és a 65 éven felüliekről is rendelkeztek adatokkal. Például voltak adataik a 65 éven felüli nyugdíjasokról is, Svédországban ugyanis 65 év a nyugdíjkorhatár.)

Még érdekesebb és pontosabb adatállományt feltételez a következő adatsor. A foglalkoztatottakon belül kiválasztották a gépiparban dolgozókat. Munkaerőmérleget készítettek arról, hogy 1994 és 1995 között hogyan változott a számuk, és arról is el tudták számolni, hogy ezen iparágzatban dolgozók „honnan jöttek és hová mentek”.

2. ábra. Munkaerőmozgás a gépiparban Kalmar városában 1994 és 1995 között

Kalmar városában lakó és a gépiparban dolgozók száma 1994 és 1995 között csökkent (a rendszer hiányossága, hogy a bejárókat ezek az adatok nem tartalmazzák). E csökkenés mögötti munkaerőmozgásokat nagy vonalakban ki tudták mutatni a regiszterekből.

A munkaerő-gazdálkodás szempontjából nagy jelentőségű statisztikáról van szó, hiszen így legalább évenként egy alkalommal elemezni lehet egy település lakosságának gazdasági aktivitását, munkaerőhelyzetét és az eredmények ismeretében az önkormányzatok megfelelő intézkedéseket hozhatnak a felmerülő problémák megoldásával kapcsolatban (például szorgalmazhatják bizonyos iparágak betelepülését, támogathatnak olyan szakmai képzéseket, melyek segítik a települések lakóit a munkaerőpiacon történő elhelyezkedésben). A gépiparban történő munkaerőmozgás követéséhez a népességnyilvántartásból származó demográfiai adatok definiálásához össze kellett kapcsolni a foglalkozás és más tevékenységek regiszterét a gazdasági szervezetek regiszterével. Ez annyit jelent, hogy a gépipari információt a gazdasági szervezetek regiszteréből kellett visszakeresni, a személyekre vonatkozó információt pedig a népességnyilvántartásból, miközben a gazdasági szervezetek regiszterén keresztül azonosították a munkáltatókat. A

regiszterek összekapcsolása révén adatokat kaphatunk a személyek demográfiai (kor, nem, születési hely, foglalkozás, legmagasabb iskolai végzettség) és munkáltatói (dolgozói létszám, működés helye, létszámváltozás, export–import, likviditási helyzet, nyereség mértéke) ismérveiről.

Magyarországon jelenleg ezt az adatsort egy bizonyos időpontra és a tíz évvel korábbi adatokkal összevetve csak a tízévenként megtartott népszámlálások tudják létrehozni. A népesség-nyilvántartásból elvileg rendelkezésre áll egy adott település lakosságának száma, azonban már a foglalkoztatottakról, ezen belül az ágazati összetételről és az ágazatok közötti munkaerőmozgásról nincsenek adatok. Van még néhány adatállomány, melyből, bár nem összehangoltan, de lehetne adatokat kapni. Ilyen lehetne például az Országos Munkaügyi és Módszertani Központ (OMMK) adatállományából leválogatott regisztrált munkanélküliek, vagy a Nyugdíjbiztosító adatállományából előállított saját jogú nyugdíjasok száma. A fő probléma ezekkel az adatbázisokkal az, hogy egymástól függetlenül működnek, nincs kapcsolatuk a népesség-nyilvántartással, többek között nem lehet pontosan tudni, hogy az adott munkanélküli vagy nyugdíjas személy valóban azon a településen él-e vagy sem. Ráadásul a különböző helyeken vezetett adatállományok összekapcsolásának a jelenlegi jogi környezet sem kedvez.

NÉPSZÁMLÁLÁSOK SVÉDORSZÁGBAN

Svédországban – akárcsak hazánkban – nagy hagyománya van a teljes körű lakossági felvételek, népszámlálások megtartásának. Az első modern értelemben vett népszámlálást Magyarországhoz képest egy évtizeddel korábban 1860-ban hajtották végre, és ezt követően tíz-, majd ötvenként megismételték. Svédországban a népesség-nyilvántartási rendszernek szintén nagy hagyománya van, már a múlt század elején is volt – önkormányzati szinten – működő népesség-nyilvántartás. Alapvető változást jelentett, hogy 1947-ben bevezették a személyi azonosítót (személyi számot), mely lehetővé tette Svédország polgárainak név és lakcím nélküli azonosítását. Amíg nem volt személyi szám, addig csak hagyományos módon, ún. természetes azonosítók (név, születési időpont, anyja neve) segítségével lehetett a polgárok személyazonosságát megállapítani. A személyi szám bevezetését követő népszámlálások során azonnal felvetődött a gondolat, hogy a népesség-nyilvántartás adatait a népszámlálás alkalmával felhasználják. A svéd népszámlálások 1950-et követően már használták ezeket az adatokat. Az adminisztratív regiszterek fokozatos kiépülésével, hatékonyságuk növekedésével egyre inkább beépültek a népszámlálási felvételekbe. Azonban az utolsó népszámlálás időpontjáig 1990-ig olyan készütségi fokot nem értek el, amely teljes egészében kiváltotta volna a lakosság közvetlen kikérdezésén alapuló módszert.

A népesség-nyilvántartás néhány alapadatát (nem, születési idő, lakcím, állampolgárság) már a személyi szám bevezetését követő első népszámlálástól, 1950-től felhasználták. Ugyanez vonatkozik az adóhivatal által biztosított jövedelmi adatokra. Ezen kívül csak 1980-tól kezdtek a különböző regiszterekből más típusú adatokat felhasználni.

Technikai szempontból a népszámlálások végrehajtása úgy történt, hogy a kérdőívre előnyomták a regiszteradatokat, ezt a számlálóbiztosok kézhez kapván, lakossági kikérdezéssel kiegészítették, és így vált teljessé a népszámlálási összeírás. Megkérdeztük, hogy a regiszteradatot az összeírók ellenőrizték-e, és mi történt, ha a lakossági bevallás és a

regiszterből származó információ eltért. Problémaként vetődhetett fel, hogy egy hatósági jellegű nyilvántartást lehet-e egyszerű lakossági bevallás alapján módosítani. Mindazonáltal a problémákat megoldották, valószínűleg hosszas egyeztetés után módosították a regiszterben található információt. (Meg kell jegyezni, hogy az 1990. évi magyar népszámlálásnál is volt olyan terv, hogy a népesség-nyilvántartás adatait a népszámlálási kérdőív tartalmazza, tartottak is ilyen próbaszámlálást, azonban az időközben felmerült lakossági és egyéb szervezetek tiltakozása nyomán ez az elképzelés nem valósult meg.)

Az adminisztratív nyilvántartások felhasználása a svéd népszámlálások rendszerében

Adattípus	1950.	1960.	1970.	1975.	1980.	1985.	1990.	2005.
	évi elmaradt terv							
Demográfiai adatok								
Nem, születési idő	R	R	R	R	R	R	R	R
Családi állapot	K	K	K	R	R	R	R	R
Anyanyelv								R
Állampolgárság	R	R	R	R	R	R	R	R
Vallás								R
Gazdasági adatok								
Gazdasági aktivitás (megélhetés forrása)		K	K	K	K	R	R	R
Foglalkozási viszony		K	K	K	K			R
Ágazat		K	K	K	K	R	R	R
Foglalkozás	K	K	K	K	K	K	K	R
Munkáltató, munkahely		K	K	K	K	R	R	R
Társadalmi–foglalkozási réteg	K	K	K		K	K	K	R
Jövedelem	R	R	R	R		R	R	R
Iskolai végzettség adatai								
Befejezett iskolai végzettség		K	K				K	R
Háztartás- és család adatok								
Háztartástípus és -nagyság		K	K	K	R	K	K	R
Családtípus és -nagyság	K	K	K	K		R	R	R
Lakás adatok								
Lakóegység mérete								R
Szobák száma		K	K	K	K	K	K	R
Komfort		K	K	K	K/R	K	K	R
Bérlési viszony		K	K	K	K	K	K	R
Épület adatok								
Építés év		K	K	K	R	K	K	R
Építés anyag					R			R
Az épület fő felhasználása		K	K	K	R	K	K	R
Lakások száma		K	K	K	R	K	K	R
Fűtési rendszer		K	K	K	R	K	K	R
Az épület koordinátái					R	R	R	R
Az épület alapterülete								R
Emeletek száma		K						R

Megjegyzés: K – kérdőíves adat;
R – regiszterből származó adat.

A legutóbbi 1990-ben végrehajtott svéd népszámlálás tehát egy vegyes (regiszterből származó és lakossági kikérdezéssel nyert adatokból álló) rendszer volt. Ezt követően főleg a kormányzat részéről egyre erőteljesebben vetődött föl, hogy a népszámlálás csak regiszterből származó adatokat tartalmazzon. Egyes kormányzati tényezők kifogásolták, hogy hiába vannak regiszteradatok, ha így vagy úgy, mégis csak fel kell keresni a lakosságot, terhelni kell őket egyéb kérdésekkel, a költségek pedig olyan magasak, mintha hagyományos módszerrel végrehajtott népszámlálásról lenne szó. Fő irányként szabták meg, hogy a népszámlálással foglalkozó szakemberek a kizárólag regiszterre építő népszámlálás megvalósíthatóságán dolgozzanak. A tervezett 1995. évi és 2000. évi népszámlálás azonban minden erőfeszítés ellenére elmaradt, noha ezeket a népszámlálásokat még vegyes rendszerben tervezték végrehajtani.

A tervezett 2000. évi népszámlálást próbaszámlálások előzték meg. Stockholm egyes kerületeiben, 1998-ban próbaszámlálást tartottak, azonban a felvétel irányítói az eredményekkel nagyon elégedetlenek voltak. Miután vegyes rendszerben tervezték a 2000. évi népszámlálást, a lakcímeiket a népesség-nyilvántartás adminisztrációja nyomtatta elő. Negatív tapasztalatként értékelték, hogy a kijelölt stockholmi címek 10-14 százaléka pontatlan volt. A próbaszámlálás önkéntes bevalláson alapult, és azt is sikertelenségnek könyvelték el, hogy körülbelül 17 százalék volt a nem válaszolók aránya. A lakosság reagálása is vegyes volt, sokan zaklatásként fogták fel a hosszadalmasnak tartott népszámlálási kérdéseket. A stockholmi lakosok nehezményezték, hogy sok olyan összeíró kereste fel őket, akik jól ismerték lakhelyüket, lakókörnyezetüket és attól tartottak, hogy ezek az összeírók környezetükben, családtagjaik körében nem kezelik kellő bizalmassággal a próbanépszámlálás során megismert adataikat. Ugyanakkor a svéd népszámlálási munkatársak szerint, nem kifogásolták azt a megoldást, hogy bár az összeírók nem keresik fel lakásaikon, de a különböző hivatalokban levő személyes adataikat összekapcsolják és a népszámlálás ezzel a módszerrel valósuljon meg. Eszerint tehát a svéd lakosság kevésbé tart attól, hogy egy „személytelen” központban, személyes adatait összekapcsolva jelentős nagyságú adathalmaz jöjjön létre, mint attól, hogy a lakásukon megjelent összeírók előtt feltárják magánéletüket.

A próbaszámlálás további tapasztalata szerint az egyes hatóságok együttműködése sem volt tökéletes. Az adóhivatal például elzárkózott attól, hogy a kezelésében levő regiszter olyan irányú fejlesztésétől, hogy a lakás tulajdonosát és bérlőjét meg tudják különböztetni, és a regiszter képes legyen a lakást és lakóit együttesen kezelni. A próbaszámlálás után a svéd országgyűlés napirendre tűzte a 2000. évi népszámlálás kérdését, amit hosszas vita után elhalasztottak. (A konzervatív oldal ellenezte, a baloldali pártok támogatták a népszámlálás megtartását.) Ugyanakkor az ezzel kapcsolatos országgyűlési határozat kimondta, hogy 2005-ben népszámlálást kell tartani oly módon, hogy csak a regisztereket használják a lakosság közvetlen kikérdezése nélkül.

2000 őszén már elkezdődött a felkészülés a 2005. évi népszámlálásra. A kormány döntésének megfelelően a szóba jöhető regisztereket elkezdték felkészíteni a népszámlálás technikai, módszertani és jogi végrehajtására. Nyilvánvaló, hogy alapvető feltétel a népszámlálási tematikák jelenléte a regiszterek állományában. Ezt azonban csak úgy lehet elérni, hogy a közigazgatás azon résztvevői, akiknek birtokukban vannak a szóba jöhető regiszterek, összehangoltan cselekszenek. A kormány létrehozott egy háromtagú bizottságot a Statisztikai Hivatal, a már korábban említett Térképészeti Intézet és a Belügyi

nisztérium vezetőjének részvételével (a bizottság elnöke a Statisztikai Hivatal vezetője). E bizottság általában kéthavonta ülésezik, áttekinti a már elvégzett és a jövőbeni feladatokat, jelentéseket hallgat meg és utasításokat fogalmaz az alacsonyabb szintű szakértői bizottságok számára, amelyek gyakrabban üléseznek. (Felfogásuk szerint csak ilyen magas szintű egyeztetéssel érvényesülhetnek a népszámlálási szempontok.)

A népszámlálás végrehajtásával kapcsolatban alapos jogi előkészítésre van szükség. Ehhez három törvényt kívánnak megalkotni. Az első, melyet 2001 júniusáig kell a parlament elé terjeszteni, a címregiszterről szól. A címregiszter alapján egységes címnylvántartást alakítanak ki, minden lakást és épületet azonosítóval látnak el. (Csak erre a munkafázisra 80 millió svéd koronát szánnak, és ennek egy részét a lakástulajdonosok kapják meg annak kompenzálására, hogy a házra szerelt azonosító táblák is pénzbe kerülnek.) A második törvény a lakásokról szól, melyet a 2003. év végéig terjesztenek a nemzetgyűlés elé. A lakástörvényben egységes nyilvántartást alakítanak ki a lakások fő jellemzőiről. Végül 2004 júniusáig kívánják megalkotni az ún. civilregiszter-törvényt (valójában a regiszteren alapuló népszámlálásról szóló törvényt), amely felhatalmazást adna arra, hogy a különböző adatállományokat népszámlálási célra is felhasználják. 2003-ban és 2004-ben próbaszámlálást fognak tartani oly módon, hogy a regiszterből nyert adatok valóságtartalmát a lakossági kikérdezés alapján ellenőrzik. Terveik szerint a 2005. évi népszámlálás adatait 2007-ig publikálják majd.

A svéd szakemberek szerint a 2005. évi népszámlálás sikere a közigazgatási szervek együttműködésének a minőségén fog múlni. Sokat kell tenni azért, hogy érvényesüljenek a Statisztikai Hivatal szempontjai a más hivatalok kezelésében levő regiszterek felhasználásában. Ezért fontos számukra, hogy a kormány következetes legyen a Statisztikai Hivatal törekvéseinek támogatásában.

KÖVETKEZTETÉSEK

Talán valamennyire sikerült érzékeltetni, hogy témánk szempontjából a legfontosabb különbség a két ország polgárainak az államhoz való viszonyában érhető tetten. A svédek bíznak államukban, elfogadják, hogy személyes adataik nagy tömegét kezelik különböző hivatalokban, összekapcsolják ezeket az adatokat és többek között statisztikai célra is felhasználják. Magyarországon és más hasonló történelmi háttérű országokban az állam polgárai ezt a bizalmat kevésbé adják meg, némi gyanakvással szemlélik államuk ilyen irányú tevékenységét, jobban kedvelik, ha személyes dolgaikról mind kevesebb információ kerül a hivatalokba. Ennek megfelelően az állam kezelésében levő adatok is kevésbé alkalmasak statisztikai tárgyú vizsgálódásokra.

Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Magyarországon is vannak demokratikus hagyományok, gondolunk itt a mindenkori megyéknek a központtól függetlenedni vágyó törekvéseire, a kiegyezés utáni jelentős gazdasági fejlődést biztosító parlamentáris államberendezkedésre, az 1945 és 1948 közötti zaklatott évekre és nem utolsósorban az 1990 óta bekövetkezett változásokra. Különösen az utóbbi körülmény ad bizakodásra okot. Feltételezhetjük, hogy minél inkább tudatosodik hazánk polgáiraiban a jogállamiság eszméje, megtapasztalják a demokratikus államberendezés működőképességét, annál inkább bizalommal tekintenek az állam birtokában levő személyes adataik kezelésének jogszerűségére.

Erre az időszakra a statisztikai szolgálatnak is fel kell készülnie. Valószínűleg nem olyan mértékben, mint Svédországban, de Magyarországon is a korábbinál erőteljesebben lehet támaszkodni az adminisztratív regiszterek statisztikai célú felhasználása által nyújtott előnyökre. Meg kell jegyezni, hogy a gazdaságstatisztika már jelenleg is számos regisztert használ statisztikai célra, gondolunk itt például az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivataltól (APEH), a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnokságától (VPOP) átvett adatállományok statisztikai szempontú feldolgozására. A népmozgalmi statisztika is használ közigazgatásból származó adatokat, például a születés és a halálozás statisztikai feldolgozása is hatósági nyilvántartáson alapul.

Az adminisztratív regiszterek totális felhasználása Svédországban is nehézségbe ütközik, nem véletlen, hogy már két alkalommal is el kellett halasztaniuk a tervezett népszámlálást. Valószínű, hogy bizonyos kérdések megválaszolására a legjobban kidolgozott regiszterek sem alkalmasak. (Példaként említhető az élettársak és az ILO fogalmi szerinti munkanélküliség meghatározásának problémája.)

Nagyon valószínű, hogy Európa országainak többségében és így Magyarországon is a kizárólag regiszteren alapuló népszámlálások megtartásának még sokáig nem lesznek meg a feltételei, így továbbra is a hagyományos módon végrehajtott népszámlálás lesz jellemző, de terjedni fog az ún. vegyes rendszer is, melyben az adminisztratív regiszterek egyes adatait a népszámlálások felhasználják. Ez utóbbi megoldás Magyarországon is elképzelhető, ezért a 2001. évi népszámlálás után a következő népszámlálásra történő felkészülésnél ezt a szempontot is figyelembe kell venni.

SUMMARY

The authors provide a short introduction to the Swedish traditions, the openness of the society and of wide acceptance of different administrative registers in the field of the society and economy.

In the system of the more than 250-year old Statistics Sweden the registers also play a basic role. They are grouped around four pillars: population register, register of occupations, education etc., as well as the register of enterprises and establishments and of properties. Among the four basic registers the following identifiers provide mutual links: personal identity number, business and establishment number, GIS (Geographic Information System) and property identification number.

The registers help in carrying out statistical surveys but also are increasingly usable for creating statistics directly, for example in labour statistics.

Since the introduction of PIN (1947) in Sweden the population register has had an important role in the fulfilment of population censuses, and more and more census data were combined with register data in the case of past censuses. According to a government decision, in the 2005 Swedish Census exclusively register data will be used. For this reason the developments of the forthcoming years provide the basis.

Közljük kedves Olvasóinkkal,
hogy a *Statisztikai Szemle* áprilisi és májusi száma
összevontan, májusban jelenik meg.

DR. DÁNYI DEZSŐ
(1921–2000)

Dányi Dezsőtől, a tudóstól és a könyvtárvezetőtől búcsúzunk.

Hosszú, eredményekben és elismerésekben gazdag, de nagy terhet is cipelő élet volt az övé. Már gyermekként szembe kellett néznie a kisebbségi lét nehézségeivel Losoncon, ahonnan a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karára került. A második világháború viszontagságait követően az időközben ismét Csehszlovákiához került Losoncon helyezkedett el. 1945-ben úgy döntött, hogy átszökik Magyarországra, és sikerült is Budapestre jutnia, ahol a Teleki Pál Tudományos Intézet utódszervezeteként létesített Kelet-Európai Tudományos Intézetben kezdett dolgozni. 1955-ben lépett a Központi Statisztikai Hivatal kötelékébe, hogy azután haláláig a Hivatalt szolgálja. Először rövid ideig a Kommunális osztályon dolgozott, majd 1956 tavaszán a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának tudományos munkatársa lett. Itt került olyan kutatói bázis közelébe, ahol megtalálta a legmegfelelőbb feltételeket tudományos ambíciójának, felkészültségének és tehetségének kibontakoztatásához. 1959-ben Dányi a Könyvtár igazgatóhelyettese lett, 1960-tól pedig igazgatójaként folytathatta tevékenységét. Nyugdíjba vonulása után, 1983-tól, mintegy másfél évtizedig, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet szakértője, majd életpályájának utolsó állomásaként, a KSH Levéltárába került.

Életműve három fő tevékenységi területre bontható: a könyvtári vezető és bibliográfus, a történeti statisztikus és ártörténész, végül pedig a demográfus.

Könyvtárigazgatóként azonnal hozzálátott, hogy az egyre bővülő információtömegben a gyorsabb tájékozódás érdekében felhasználja a számítástechnika eszközeit. Az 1960-as évek közepén ez a fejlesztés igen nagy horderejű és egyedülállóan kezdeményező jellegű volt. Többek között sikerült a „Munkabérmegkeresés 1960–1968” adatait regisztrálni és vissza-kereshetővé tenni. Hasonló jellegű volt az „Árak-

árindexek” című kiadvány is, amely 29 nemzetközi statisztikai folyóirat 1965 és 1971 között rendszeresen közölt adatait dolgozta fel. 1973-ban jelent meg a harmadik nagy feldolgozás „Mezőgazdaság és élelmiszergazdaság 1950–1985” címmel, amely csaknem száz ország illetve gazdasági csoportosulás mező- és élelmiszergazdaságának termelésére, állományára, áaira, a fogyasztásra és egyéb gazdasági jelenségeire vonatkozó adatok lelőhelyeit tartalmazta.

Ezenközben elindította a Könyvtár tájékoztató adatbázisainak kiépítését. Elsőként 1976-ban a TEXT-PAC: szabadszöveges információtároló és -visszakereső adatbázis bevezetésére került sor, és ezt követték sorban azok a fejlesztések, amelyek a Könyvtár mai munkájában immár nélkülözhetetlené váltak. A könyvtári szolgáltatás számítógéppel megtámogatott fejlesztése terén szerzett tapasztalatait és terveit „A könyvtári információs rendszer elemzése és fejlesztési koncepciója” című 1978-ban írt tanulmányában foglalta össze.

A külföldi tudományos eredmények magyarországi megismertetése céljából külön dokumentációs kiadványsorozatokat indított és rendszeresített. A „Statisztikai módszerek” címet viselő témadokumentációs sorozat a címbeli „statisztikai” megjelölésen túllépve a társadalomtudományok széles körén belül közgazdasági, szociológiai, szervezéstudományi stb. kérdések irodalmának legújabb eredményeiről nyújtott szakmai tájékoztatást, olykor monografikus részletességű feldolgozásban. A „Nemzetközi statisztikai dokumentáció” című sorozat keretében született kötetek pedig egy-egy átfogó, szélesebb témakörre (energiaügy, mezőgazdaság stb.) vonatkozóan bocsátottak az érdeklődő szakemberek részére hosszabb távra is visszatekintő és esetenként a várható jövő irányait is felvillantó, gazdag, táblázatos statisztikai adatanyagot. Az utóbbi másfél-két évtizedben ezek a dokumentációs munkálatok megrit-

kultak vagy meg is szüntek, Dányi Dezső nevéhez fűződő több más, egyebek közt történeti statisztikai kiadványsorozathoz hasonlóan.

Könyvtárvezetői munkája mellett tudományos elkötelezettsége a történeti statisztika és a történeti demográfia művelésére szólította. Az 1957-ben megjelent, s a mai napig alapműnek számító „A történeti statisztika forrásai” című, Kovacsics József által szerkesztett kötetben Dányi a bibliográfiai fejezet egyik összeállítója. 1960-ban jelent meg *Dávid Zoltánnal* közösen összeállított nagy forráskiadványa „Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787)” című munkája, amelynek mai napig ható korszakos jelentőségét az adja, hogy a legrégebb népszámlálás településenkénti adatait adták közre, felvirágoztatva ezzel a történeti statisztika és demográfia kutatását hazánkban. 1961-től rendszeresen publikált a *Demográfia* című folyóiratban, 1962-től pedig a *Statisztikai Szemlében*.

A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat keretei között Kovacsics József által megszervezett történeti statisztikai kutatást Dányi Dezső folytatta. Átvette a műhely munkájának vezetését és maga mellé gyűjtötte mindazokat a tudós elméletet, akiknek a munkájában feltétlenül megbízott vagy fantáziát talált. Elsősorban *Dávid Zoltán*, *Fügedi Erik* és *Perjés Géza* nevét kell említenünk, de itt kezdte pályafutását *Faragó Tamás* és *Benda Gyula* is. A csoport vezetője később *Tóth Tibor* lett.

Így a statisztika története és a történeti statisztika, a történeti kutatásoknak e két korábban elhanyagolt területe dinamikus fejlődésnek indult. Fontosnak tartotta, hogy a statisztikus utódok megismerjék a nagy elődök műveit, 1967-ben beindította azokat a kiadványsorozatokat, amelyekben a történeti statisztika és demográfia legjobbjai publikálhattak. A legfontosabb a „Történeti Statisztikai Évkönyv” volt, de hasonló jelentőségűvé váltak a „Történeti Statisztikai Kötetek”, valamint a „Történeti Statisztikai Füzetek” is, valamint az 1973-tól megjelenő „Számok és történelem” című sorozat. Dolgozatainak nagy része ezekben a folyóiratokban és kiadványokban jelent meg.

Az 1970-es évektől érdeklődése a történeti családdemográfiai kutatások felé fordult. A családok nagysága, struktúrája, fogyasztása, jövedelme, a bonyolult gazdasági, szociológiai és demográfiai elemzések vonzották. Hazai és nemzetközi demográfiai szemináriumok cselekvő résztvevője, a Népeség-tudományi Kutató Intézet sorozatainak (Kutatási Jelentések, Történeti Demográfiai Füzetek, MTA Demográfiai Bizottságának Közleményei) szerzője és szerkesztője volt. *Adorka Rudolf*tal szorosan együttműködve korszakos jelentőségű munkákat tett le az asztalra és sokszor emlegette, mint fogadta meg

*Adorka Rudolf*nak utolsó vele folytatott beszélgetése során, hogy a munkát továbbviszi. Meg is tette. Ezt bizonyítják félbemaradt munkái, az utolsó pillanatilag begyűjtött XVIII. század végi anyakönyvi adatok a demográfiai mozgásokról. Sajnos, a feldolgozásra és értékelésre már nem maradt ideje.

Az ártörténeti források feldolgozása is Dányi érdeme. Az 1980-as években részt vett az ilyen irányú legnagyobb hazai vállalkozásban, mert azt tartotta, hogy ezek a kutatások lemaradtak a demográfiai kutatások mellett. Kiadásra vár posztumusz műve kilenc magyarországi szabad királyi város árstatisztikájáról és piaci jelentéséről 1750 és 1850 között.

Nyomtatásban megjelent sokirányú szakirodalmi tevékenységét szervesen egészítik ki a történeti, statisztikai, közgazdasági konferenciákon, üléseken elhangzott ugyancsak nagyszámú tudományos előadásai. Ezek legtöbbje azonban sajnos még kéziratban sem maradt fenn, mert Dányi Dezső általában nem felolvasást tartott, hanem kis papírlappal a kezében, néhány kulcsszóra támaszkodva adta elő mondanóját szinte minden változtatás nélkül nyomdába adható szerkezeti, tartalmi és stílári felépítésben.

A tudomány haladását szolgálta az állandó figyelemmel kísért külföldi szakirodalom magyar nyelven is ismertetésre érdemesített eredményeinek (könyvek, tanulmányok) rendszeres szemlészésével. (A *Statisztikai Szemlében* 1947 óta 38 ilyen írása jelent meg.) Ennek az kölcsönzött különleges értéket, hogy a túlnyomórészt orosz és angol, német esetleg francia szakirodalmi termékeken kívül a szláv nyelvek családjában földrajzilag és nyelvészetiileg egyaránt központi helyet elfoglaló szlovák nyelv ismeretében a színvonalas lengyel, cseh és szlovák nyelvű munkákról is tájékoztatta a hazai szakembereket. Ez az ismeretanyag is pótolhatatlan az újabban mindinkább az angolszász szakirodalom felé fordulás időszakában. A számunkra oly fontos szláv nyelvű szomszédaink tudományos és társadalmi-gazdasági eredményeinek a figyelmen kívül hagyásából tudományos életünk sajnálatos beszűkülése következik.

Tudományos munkássága elismeréseként a FID (Fédération Internationale de Documentation), valamint az IUSSP (International Union for the Scientific Study of Population) tagja lett, hazai kiüntetései sorában pedig a nyugdíjba vonulásakor adományozott Munka Érdemrend arany fokozatával ismerték el tevékenységét. Számára azonban az az aranygyűrű volt a legkedvesebb, amellyel a Hivatal tüntette ki.

Dányi Dezső életművét nehéz minden részletében felidézni. A munkásságát méltató, 75. születésnapjára készült „Emlékkönyv”, mellyel tanítványai

és kutatóársai tisztelegtek előtte, tartalmazza művei bibliográfiáját, amely természetesen a még számára megadatott további évek termését nem sorolja fel. Van azonban még egy kutatási terület, amelyről meg kell emlékeznünk. Élete utolsó évtizedében egyre többször nyúlt vissza a határon kívülre rekedt magyarság kérdéseire, elsősorban a Felvidék kisebbségi magyarságának égető demográfiai gondjaihoz, elemezte etnikai statisztika problémáit, kiadta Erdély 1857. évi népszámlálásának kötetét, és minden lehetséges fórumon vállalta e kutatási terület fontosságának hirdetését.

A hátramaradottak számára nemcsak öröm végigtekinteni e pálya ívein, hanem vigasztalás is. Hiszen az általa megkezdett munkát folytatni kell és ez igen nagy kihívás. Sikerül-e olyan szinten megtenni, mint ahogyan eltávozott mestereink tették, vajon van-e elegendő hit, szorgalom és kitartás, tudás és elkötelezettség?

Dányi Dezső is elment. Tisztelettel hajtunk fejet emléke előtt.

Dr. Jeney Andrásné

A STATISZTIKATUDOMÁNY AKADÉMIKUSAI

A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) megalapításának 175., és az MTA Statisztikai Bizottsága létrehozásának 140. évfordulója alkalmából az MTA IX. Osztálya, valamint az MTA Statisztikai Bizottsága 2000. november 2-án „Fejezetek a magyar statisztikai tudományos gondolkodás történetéből” címmel nyilvános együttes ülést tartott, melynek keretében megemlékeztek a legkiemelkedőbb magyar statisztikus akadémikusokról.

Az ünnepi ülés levezető elnöki tisztét *Besenyei Lajos*, a közgazdaságtudomány kandidátusa, a Miskolci Egyetem rektora látta el.

Az ülészak első előadója *dr. Csahók István*, a közgazdaságtudomány kandidátusa, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat főigazgatója volt, aki „A magyar statisztikai gondolkodás fő vonalairól (1825–1945)” címmel tartott előadást. Bevezetőjében utalt arra, hogy hasonló áttekintés már több is született, a legutóbbi nyolc évvel ezelőtt, a hivatalos statisztikai szolgálat 125 éves évfordulójának alkalmából. Előadásában kitért arra is, hogy a tudomány és az intézményrendszer 1945 előtti fejlődésének találkozási pontjával foglalkozik, és azért csak erre az időszakra tér ki, mert jóllehet 1945 után is ért el kiváló eredményeket a magyar statisztika, ám ez jószerezivel csupán nemzetközi elismertséget hozott művelőinek, a hazai tudományos életben és annak központjában, a Magyar Tudományos Akadémián a statisztika képviselői nem kapták meg az őket megillető helyet.

A magyar statisztika kialakulását az előadó nemzetközi tendenciákból vezette le. A XVII–XVIII. században a fejlett országokban a statisztika két fő irányzata a leíró statisztika és a politikai aritmetika volt. Az előbbi Németországban, az utóbbi Angliában vált népszerűvé. Az első nagy szintetizáló, aki elsősorban a politikai aritmetika talaján állt, a belga

A. J. Quetelet volt, akit a későbbiekben (1858-ban) az MTA is kültagjai sorába választott. A kezdeti magyar statisztika, a német mintát követve, a leíró irányzathoz kapcsolódott. Ismert korai képviselői *Oláh Miklós*, *Bél Mátyás* és *Schwartner Márton* voltak, örökségüket *Ercsei Dániel* és *Magda Pál* vették át, akik az ország statisztikai leírása mellett a statisztika módszertanával is foglalkoztak, míg *Hatvani István*, debreceni professzor, a magyar politikai aritmetika megalapozásában játszott szerepet.

A magyar leíró statisztika kiemelkedő alakja és meghatározó személyisége volt *Fényes Elek*, aki tevékenységét a XIX. század közepén fejtette ki. Munkássága első szakaszára esett a Magyar Tudományos Akadémia megalapítása (Magyar Tudós Társaság, 1835), mely tagjai sorába is választotta, és két nagy munkájáért (melyek az ország igen alapos és hatalmas volumenű, részletes leírását adták) akadémiai nagydíjjal tüntették ki.

Az 1849 utáni abszolutizmust követő enyhülő légkörben, 1860-ban került sor az MTA Statisztikai Bizottságának megalapítására. A Bizottság kezdetől fogva a statisztikai tudomány és gyakorlat egységének letéteményese volt és tagjai felismerték: megfelelő intézményi háttér nélkül a statisztika nem tud eleget tenni a korszak kihívásainak. Ezért *Keleti Károly* az élen kezdeményezte az 1848-ban megalakított rövid életű Országos Statisztikai Hivatal újbóli megalapítását. 1867-ben megalakult az új hivatal, melynek első igazgatója Keleti Károly lett. Munkássága méltó folytatásra talált *Jekelfalussy József* tevékenységében, aki igyekezett megvalósítani a nagy előd elgondolásait, emellett megalapozta a statisztikai tájékoztatás máig is élő rendszerét.

1869-ben megalakult a Fővárosi Statisztikai Hivatal is, melynek első vezetője *Kőrösy József* lett, aki – nemzetközileg is elismert módszertani mun-

kassága mellett – a magyar városi statisztika első jelentős képviselője volt. Munkásságát e téren, Körösi 1906-ban bekövetkezett halálától, *Thirring Gusztáv* folytatta. A magyar statisztika e nagy korszakának az első világháború vetett véget.

A két világháború között működő statisztikusok közül *Buday László* és *Konkoly Thege Gyula* nevét emelte ki az előadó. Az előbbi sokoldalúságával, a művelődés kérdéseinek előtérbe állításával, valamint a háború által okozott területi, anyagi, szellemi veszteségek statisztikai felméréseivel vált híressé, míg *Konkoly Thege Gyula* a mezőgazdasági statisztikában alkotott maradandót. Ebben az időszakban jó néhány olyan tudós is feltűnt, aki nem a hivatalos statisztika művelőjeként, hanem más útról, például egyetemi pályáján át jutott el a statisztikai tudomány műveléséhez. Közülük *Hunfalvy János*, *Fellner Frigyes*, *Theiss Ede* és *Kádas Kálmán* a legismertebbek, akik főként közgazdasági problémákat állítottak vizsgálódásaik középpontjába és ezen tevékenységükkel szereztek nemzetközi, és hazai (akadémiai) elismerést.

Az előadó zárógondolatként felvetette: érdemes lenne vizsgálni annak az okát is, hogy 1945 után miért nem tudta a statisztika megőrizni tudományos pozícióit, hiszen míg korábban szinte mindig voltak elismert statisztikus tagjai a Magyar Tudományos Akadémiának, addig 1945-öt követően, immár több mint félszázada, a statisztikai tudomány egyetlen képviselője sem kapta meg ezt a legmagasabb tudományos elismerést.

A következő előadást *dr. Marton Ádám*, a közgazdaságtudomány kandidátusa, a KSH ny. osztályvezetője, statisztikai főtanácsos tartotta „Fényes Elek, a reformkor kiemelkedő statisztikusa” címmel. Összefoglalóan olyan irodalmárként, politikusként és közéleti személyiségként jellemezte Fényes Eleket, akit mély társadalmi érzékenysége vezetett a statisztika területére. A reformkor tipikus alakja volt, aki fő céljával azt tűzte ki, hogy statisztikai munkásságával a nemzet önmegismerését és felemelkedését szolgálja. Munkássága a magyar leíró statisztika legjobb hagyományaira támaszkodott és több elődjével szemben, ő már magyar nyelven igyekezett munkáit megjelentetni. Ezt követően, Fényes életrajzi adatai köré gyűjtve mondandóját, az előadó egy küzdelmes, olykor igen nehéz tudományos pályát vázolt fel.

Sikeresen indult tudományos munkássága. Az ország közállapotairól szóló munkájának első két kötete hamar népszerű lett. 1837-ben a Magyar Tudós Társaság levelező tagjai sorába választotta. Hamarosan elkészült művének folytatása (a 3., 4., 5. és 6. kötet) is, mely kötetek az ország területét, népes-

ségét, közigazgatását, településeit írták le, korábban nem ismert részletezettséggel, kitérve a gazdálkodás fontosabb adataira is. A művet részletes, mintegy 200 oldalt kitevő névjegyzék egészítette ki. A munkát az Akadémia is nagyra tartotta, és 1840-ben nagydíjjal jutalmazta. 1841-ben már a második kiadás látott napvilágot. 1842-ben megjelent Fényes Elek második nagy munkája, a „Magyarország statisztikája”, amely több statisztikai jellegű adatot tartalmazott, részletesen foglalkozott nemzetiségi és vallási statisztikával is. Ez a mű már politikai következtetésekig is eljut, hiszen kimutatja, hogy nem igazak az erőszakos magyarosító törekvésekről szóló vélekedések, emellett azt is bizonyította, hogy a magyar gazdaság nagymértékben ki van szolgáltatva Ausztriának. Ez a munka 1843-ban nyerte el az Akadémia nagydíját.

Fényes Elek az 1830-as évektől kezdve egyre kiterjedtebb publicisztikai tevékenységet is folytatott. Írásaiban fellépett a nemzeti haladásért, de közgazdaságilag nem volt elég képzett ahhoz, hogy megértse a modern pénzügyi politika jelentőségét. Egyre intenzívebben bekapcsolódott a közéletbe: különféle egyesületek tagja, vezetője lett. 1847-ben megjelenik a „Magyarország leírása” c. műve két kötetben, és 1848-ban újabb nagyszabású munkába kezd. A „Magyarország ismertetése statisztikai, földirati s történelmi szempontból” címmel, melynek azonban csak az első kötete (Dunántúli terület) készült el. Eközben ugyanis Fényes Elek fokozatosan bekapcsolódott a politikai mozgalmakba: a Nemzeti Kör, majd a Pesti Kör tagjaként egyre radikálisabb irányzatokhoz csatlakozik. 1847-től országgyűlési képviselő. 1848 áprilisában, *Szemes Bertalan* kinevezésével a Belügyminisztérium keretén belül megalakuló Országos Statisztikai Hivatal első vezetője lett osztálytanácsosi minőségben, és 12 fős apparátusával végre lehetőséget kap arra, hogy munkáját immár szervezettebb keretek között folytathassa. A szabadságharc idején vészbírósként elnökként magas politikai funkciót tölt be. 1849 után bujkálni kényszerül, és szélsőséges nézeteivel egyre inkább egyedül marad. 1851-ben megírja utolsó sikeres munkáját, a négykötetes „Magyarország geográfiai szótára” címmel, de további munkásságára egyre inkább rányomja bélyegét az elszigeteltség és a szegénység. Egy ideig egy biztosító társaságnál is dolgozik statisztikusként. Egyre több konfliktusba keveredik munkahelyi vezetőivel. 1858-ban az Akadémia rendes tagjává választja. Rendes tagságát azonban – székfoglalójának elkészítése és felolvasása híján – 1865-ben levelező tagsággá minősítik vissza. Székfoglalóját 1867-ben elkészítette ugyan, és az Akadémia felolvasatlanul el is fogadta, meg is jelentette.

Mindazonáltal 1867-ben – noha felajánlja szolgálatait – nem őt nevezik ki a megalakuló Statisztikai Hivatal, sem az 1869-ben létrehozott Fővárosi Statisztikai Hivatal élére.

Összefoglalásul az előadó megállapította, hogy Fényes Elek a magyar leíró statisztika legnagyobb alakja volt, bár módszertanilag, közgazdasági és statisztikai téren egyaránt elmaradt kora élvonalától. Személyével és munkásságával lezárult a statisztikának az a korszaka, amikor még magányosan, megalapozottabb elméleti ismeretek nélkül maradandót lehetett alkotni ezen a téren.

A délelőtti ülés harmadik, záró előadását *Nyitrai Ferencné dr.*, a közgazdaságtudomány doktora, a KSH ny. elnöke tartotta „Keleti Károly, a tudós, az alapító” címmel. Az előadó ezúttal nem a kronologikus felépítést választotta, hanem a kiegészítés korának nagy egyéniségéről, az emberről és a tudósról szolt elsődlegesen. Mondanivalóját Keleti Károly emberi és tudományos kvalitásai köré csoportosította, kiemelve több ponton azokat az aktualitásokat, amelyek a ma statisztikusai számára is fontos üzenetet hordoznak.

Keleti Károly személyes, emberi tulajdonságai közül az előadó a statisztika iránti elkötelezettségét, a szerénységgel párosuló öntudatát, az elődök tiszteletét, a tudományos közélet iránti vonzódását, vitakészségét és szigorú objektivitását emelte ki. A tudós statisztikus gyakran élt a bírálat, esetenként a kemény bírálat eszközével, de sohasem személyeket, csoportokat, hanem sokkal inkább eszméket, magatartásformákat bírált, mindig a statisztika fejlődését tartva szem előtt.

Tudományos munkássága igen sokrétű volt; az alkalmazott statisztika szinte valamennyi területére kiterjedt. Nagy társadalmi és gazdasági áttekintőkészsége folytán magas szinten foglalkozott az ipar, a mezőgazdaság és a pénzügyek statisztikájával, de emellett számottevő demográfiai munkássága is, és elsők között foglalkozott hazánkban nemzetközi összehasonlításokkal. Keleti elemezte a tőkét és szerepét a gazdaság fejlődésében, foglalkozott az infrastruktúra kérdéseivel, és felvetett olyan kérdéseket, amelyeket ma ágazati kapcsolatok problémájának neveznénk. „Hazánk és népe” (1873) c. művének egyik fontos gondolata, hogy az improduktívnak tekintett gazdaság valójában nélkülözhetetlen elem, ezért indokolatlan ez a megkülönböztetés. Ugyancsak ebben a művében vizsgálja részletesen a hazai műveltség és általában az oktatás helyzetét, rámutatva ennek fontosságára és káros elmaradottságára. Az 1889. évi párizsi világgkiállítást megjárva lehangoló összehasonlítást tett a fejlett országok és Magyarország iparáról.

Gazdaságstatisztikai munkássága mellett kiemelkedő társadalomtudós és demográfus is volt: az egészségügyi helyzet és a szegénység elemzésén túl az adatgyűjtés korszerűsítésében is fontos szerepet játszott, hiszen ő vetette fel a népesedéstatisztika olyan fontos forrásainak egységes és kötelező alkalmazását, mint az anyakönyv, a népességregiszter és a törzskönyv.

Gyakorlati – mondjuk így – alkalmazott statisztikai munkái mellett felismerte a statisztikai elmélet fontosságát, és ha e téren nem is jutott el a kor leghaladóbb elméleteiig, a statisztikáról vallott nézetei egyértelműen bizonyítják, hogy felismerte annak komplex jellegét. Arra a kérdésre, hogy tudomány-e a statisztika, természetesen igennel válaszolt, és felsorolta három – anyagi, gyakorlati és tudományos – vetületét.

Keleti Károly nemcsak elméleti és gyakorló statisztikus volt, hanem a statisztika szervezésében is maradandót alkotott, hiszen az 1867-ben alapított (újja-alapított) Országos Statisztikai Hivatal első vezetője volt, és ebben a minőségben ő kezdte el szervezni a magyar hivatalos statisztikai szolgálatot. Ez valójában azon a felismerésen nyugodott, hogy ellentétben a korábban magányosan is nagyot alkotni képes elődökkel, a statisztika ekkor már túlnötte az egyszemélyes teljesítmény kereteit, hatékony és jól működő, rendszeres statisztikai tevékenységet csak megfelelően képzett és elegendő létszámú apparátus végezhetett.

Keleti Károly mind hazájában, mind külföldön elismert tudós volt. Itthon, 1868-tól, az Akadémia levelező, 1875-től rendes tagja volt. 1869-től állandó résztvevője a nemzetközi statisztikai kongresszusoknak, és alapító tagja a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek (1887. Róma). Rendezte, közölte az International Statistical Institute (ISI) anyagait, és személyes tekintélyét vetette latba, hogy Magyarország bekapcsolódjék a nemzetközi statisztikai élet vérkeringésébe. Az ISI konferenciáin több ízben fejtette ki a hivatalos statisztika ma is érvényesnek tekinthető legfontosabb alapelveit.

Összefoglalóan, az előadó Keleti Károlyt a modern magyar statisztika egyik megteremtőjeként, a hivatalos statisztikai szolgálat alapítójaként és első vezetőjeként mutatta be, aki a statisztikának nemcsak elkötelezettje, hanem hivatott „termelője” és ihletett „fogyasztója” is volt.

A délutáni szekción ugyancsak három előadás hangzott el, melyek közül az elsőt *Kovacsics Józsefné*, az állam- és jogtudomány doktora, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Statisztika Tanszékének vezető egyetemi tanára tartotta „A millennium statisztikusa, Jekelfalussy József” címmel. Jekelfalussy József a századvég modernizáló Magyar-

országának kiemelkedő statisztikusa volt, Keleti Károly munkásságának folytatója, aki főleg kiváló szervező munkája révén vált ismertté. Felvidéki közbirtokos családból származott, iskoláit Lőcsén, Eperjesen és Nagyszombatban végezte, majd a Budapesti Tudományegyetemen szerzett jogi diplomát. Mivel további tanulmányait családja anyagilag nem tudta támogatni, köztisztviselői pályára lépett. 1872-től az Országos Statisztikai Hivatal gyakornoka lett, és kiváló képességeit Keleti Károly hamar felismerte. A Hivatalon belül egyre nagyobb feladatok elvégzését bízták rá, majd Keleti Károly halála után, 1893-tól, a Statisztikai Hivatal igazgatójának nevezték ki.

Munkásságának egyik igen jelentős területe a nagy adatfelvételek szervezése volt. 1882-től aktívan részt vett ezekben a munkákban, az 1890-es sikeres népszámlálás lebonyolításában pedig már döntő szerepe volt. Az előadó aprónak látszó, de valójában nagy horderejű módszertani változtatásokat említett annak bizonyítására, hogy Jekelfalussy milyen fontos gyakorlati feladatokat oldott meg. Például a népszámlálási kérdőívek szerkesztésénél fontosnak tartotta, hogy az adóztatástól való félelem ne vesse vissza a válaszadási hajlandóságot, vagy azt, hogy a megkérdezetteknek ne a korát, hanem a születési évét kérdezzék, elkerülendő a kerek (illetve kerekített) válaszok indokolatlanul nagy gyakoriságát. Tevékenysége fontos elemeként említette az előadó az 1893. évi cigányösszeírást, hiszen Jekelfalussy elsőként ismerte fel, hogy minél pontosabb ismeretekre van szükség a megfelelő társadalompolitikai intézkedések megalapozásához.

A pénzügystatisztika terén Jekelfalussy megalapozta a sajnos már nem működő községi háztartási statisztikát, melynek szerepe az volt, hogy az ország vezetése pontos képet kapjon a községek bevételeiről, kiadásairól, gazdálkodásáról, esetleges pénzügyi gondjairól. Ezt az adatgyűjtést ma önkormányzati statisztikának neveznénk és hiányát napjainkban is érezzük. A mezőgazdasági statisztika területén az 1895. évi első általános mezőgazdasági összeírás megszervezése és sikeres lebonyolítása fűződik a nevéhez.

Az előadó részletesen foglalkozott Jekelfalussy Józsefnek a bűnügyi statisztika kialakításában betöltött szerepével. Abból a felismerésből, hogy átfogó börtönstatisztika nélkül nem lehet jó igazságügyi politikát folytatni, erőteljesen támogatta a statisztika ezen területének fejlesztését. A felvételeknél ő kezdeményezte azt a ma is élő gyakorlatot, hogy a megfigyeléseket a másodfokú (jogerős) ítéletekre alapozzák. Az 1900. évi börtönstatisztikai reform kapcsán bevezette az egyéni lapok használatát. Fon-

tosnak tartotta az elítéltek társadalmi körülményeinek vizsgálatát, foglalkozásának és előéletének elemzését és általában a leíráson túlmenő okelemzést. Részletesen, megfelelő viszonyszámokkal elemmezte a börtönállapotokat; a börtönök műszaki helyzetét, befogadóképességét, a fogvatartottak életkörülményeit, oktatásukat, kulturális lehetőségeiket, munkavégzésüket. Az előadó megítélése szerint néhány – általa bevezetett – intézkedés ma is korszerű, megállja a helyét.

Jekelfalussy József, statisztikai munkája mellett, hivatalsszervezőként is maradandót alkotott. Nevéhez fűződik az 1897. évi XXXV. törvény a statisztikáról, amely a korabeli Európa első és példaképként elismert szabályozása volt, és amely alapelveiben ma is érvényesnek tekinthető. Ő vezette be az 1898–1941-ig létező Kormányjelentés intézményét: a törvény értelmében, a Kormányjelentést Szerkesztő Vegyes Bizottság (a Statisztikai Hivatal vezetőjének irányításával) a kormány nevében minden év végén, a költségvetési vitát megalapozandó, részletes számolót terjesztett az Országgyűlés elé a kormány működéséről és az ország állapotairól. (Sajnos ez az egyébként igen hasznos intézmény jelenleg nem működik.) Ő volt az, aki az egyre növekvő létszámú Hivatal igényeit felismerte, és felépíttette a KSH 1898-ban átadott és ma is álló Keleti Károly utcai épületét, és végül, de nem utolsósorban, kezdeményező szerepe volt a Gazdacímár elkészítésében és kiadásában. Szervező munkáját dicséri az is, hogy nagy gondot és sok energiát fordított az oktatás, ezen belül is a jogi oktatás fellendítésére.

Az előadó azzal a javaslattal zárta előadását, hogy Jekelfalussy Józsefről, életműve jelentősége alapján – más statisztikusokhoz hasonlóan – a KSH környékén utcát nevezzenek el. Javasolta, hogy a KSH elnöke kezdeményezze Budapest főpolgármesterénél, hogy a Petrezselyem utcát (ahol a Hivatal legújabb épülete is áll) Jekelfalussy Józsefről nevezzék el.

A délutáni ülésen másodikként „Körösy József, az akadémikus” címmel *dr. Vukovich György* a demográfiai tudomány kandidátusa, a KSH ny. elnöke által készített előadást távollétében *dr. Csahók István* olvasta fel. *Szántó Körösy József* pesti kereskedő családból származott. Szerény anyagi körülményei miatt, a gimnázium elvégzése után mindjárt a hivatalnoki pályára kellett lépnie, és a biztosítástatisztika területén kezdett el dolgozni. A *Pesti Napló* nemzetgazdasági rovatában megjelenő írásaival hívta fel magára a statisztikus szakemberek figyelmét: először az Országos Statisztikai Tanács tagjává választották, majd 1869-ben, 25 éves korában, az akkor megalakuló Fővárosi Statisztikai Hivatal igazga-

tója lett. Ezt a munkát nagy lelkesedéssel és hivatástudattal kezdte el, ám a feltételek igen rosszak voltak, hiszen az alacsony fizetések nem tették lehetővé megfelelő számú állandó és jól képzett munkatársak alkalmazását. Ennek ellenére rövid idő alatt megteremtette a modern városi statisztikát, ami más országokban is igen kedvező visszhangot váltott ki. Bár csak középiskolai végzettséggel rendelkezett, 1879-ben az Akadémia levelező taggá választotta. 1885-ben Keleti Károlyal együtt alapító tagja lett a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek (ISI). Később a Budapesti Tudományegyetem magántanára, majd a Kolozsvári Egyetem díszdoktora lett. 1903-ban az Akadémia rendes taggá választotta, tevékenységéért nemesi rangot kapott, és pályafutása során sok hazai és nemzetközi elismerésben, kitüntetésben részesült.

Munkássága igen sokoldalú volt: az elméleti statisztikával, a gyakorlati statisztika szervezési kérdéseivel, a statisztikával csak távoli kapcsolatban álló gyakorlati gazdaságpolitikai jellegű kérdésekkel egyaránt magas szinten foglalkozott. Felvetette egy országos takarékpénztár-hálózat tervét, járványkórház és közraktár alapításának szükségességét. Munkásságának nagy része mégis a statisztikához, azon belül is a demográfiahoz kapcsolódik. A városi népszámlálások sajátosságainak alapos ismerője és elismert szervezője volt. A városi statisztika kialakítása során szorgalmazta a központi adatgyűjtést. Intenzíven érdeklődött a halálozási statisztika iránt. E témában és az ehhez kapcsolódó egészségügyi statisztika területén elméleti téren is több újdonságot vezetett be. A halandósági vizsgálatok során kimutatta, és számításokkal alátámasztotta, hogy a halandóság jelentős mértékben függ a népesség korösszetételétől. Ez a módszer standardizálás címen ma is része az általános statisztikai módszertannak. A oltások hatásosságát vizsgálva korszerű statisztikai eszközöket vezetett be állítási igazolására, aminek eredményeképp közvetlenül is hozzájárult néhány oltásfajta elterjesztéséhez és általános alkalmazásához.

Foglalkozott a közigazgatás, a költségvetés, de még a meteorológia statisztikai vonatkozásaival is, és ez a széles körű érdeklődés vezette oda, hogy a statisztika legáltalánosabb, tudományelméleti és filozófiai kérdéseit is felvesse, és azokra választ keressen.

Nyelvtudása, tág érdeklődési köre és gazdag tudása révén ő is aktív szereplője volt a nemzetközi statisztikai életnek. Felvetette a statisztikai módszerek, osztályozások és nomenklatúrák nemzetközi egységesítésének gondolatát, és aktívan bekapcsolódott a foglalkoztatásstatisztika terén megkezdődő nemzetközi egységesítő munkába. Módszertani munkássága – a már említett standardizálás beveze-

tése mellett – a statisztikában alkalmazott más összetett viszonzszámok kialakítására és alkalmazására is kiterjedt. Elméleti munkát is végzett, hiszen foglalkozott a statisztikai kísérlet fogalmával, elméletben, de gyakorlati alkalmazások tervezésében is eljutott a matematikai statisztika egyes elemeihez, a nagy számok törvényeinek a statisztikában betöltött fontos szerepének felismeréséhez.

Összefoglalón elmondható, hogy Körösy József a statisztika hőskorában nemcsak megértette korának követelményeit, hanem azokra mind elméleti, mind gyakorlati munkájával megfelelő válaszokat is talált, így a modern magyar statisztikai gyakorlat és tudomány egyik alapítóját tisztelhetjük benne.

A szekció és egyben az ülészak utolsó előadását *dr. Mellár Tamás*, a közgazdaságtudomány kandidátusa, a KSH elnöke tartotta „Fellner Frigyes, a hazai pénzügyi statisztika alapítója” címmel. Bevezetőül az előadó elmondta, hogy szemben az eddig bemutatott statisztikusokkal *Fellner Frigyes* viszonylag szűk területtel foglalkozott, és munkássága nem kötődött szorosan a hivatalos statisztikához. *Fellner Frigyes* olyan közgazdász–statisztikus volt, aki fiatalon elkötelezte magát a pénzügyek, a banki ügyletek, az adóztatás és a nemzetgazdasági elszámolások mellett. Jól fizetett banki állását feladva először a Budapesti Kereskedelmi Akadémia, majd a Pázmány Péter Tudományegyetem Közgazdasági Karának tanára lett. 1915-től az Akadémia levelező, majd 1934-től rendes tagja. 1909-től tagja a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek (ISI), 1927-ben képviselői mandátumot is szerzett.

Munkássága elsősorban a nemzetgazdasági elszámolások témája köré csoportosult. Módszere az ún. kognitív statisztika, ami azt jelenti, hogy kemény adatok híján a különböző forrásokból származó információk összevetésével, becslésekkel, ellenőrző számításokkal kísérte meg pótolni a statisztikai adatokat. Megjegyzendő, hogy a nemzetgazdasági elszámolások bonyolultságát, sajátos világát tekintve ennek a módszernek napjainkban is van létjogosultsága.

Statisztikai jellegű tevékenységét *Fellner* a fizetési mérleg elemzésével kezdte. Az 1922-ben megjelent „Csonka-Magyarország nemzetközi fizetési mérlege és a jóvátétel problémája” c. tanulmánya elméletileg és gyakorlatilag egyaránt jelentős. A nemzetközi fizetési mérleget a külkereskedelmi egyenleg, a vándormozgalom és az idegenforgalom, a kamat, osztalék- és járadékforgalom, valamint a tőkejövödelmek egyenlegeként határozta meg. Ezek statisztikai számbavételekor sok forrás kombinált alkalmazásával és becslésekkel élt. Tanulmányának fő konklúziója, hogy a jóvátétel méltánytalan és

aránytalán mértéke lehetetlené teszi a magyar gazdaság talpra állását.

Munkásságának másik fontos eleme a nemzeti vagyon elméleti és statisztikai vizsgálata. Az elméleti kérdéseket illetően (mai szemmel nézve helytelenül) kizárja a vagyon fogalmából a szellemi értékeket. Becslését három úton tartotta lehetségesnek: alanyi módon (az egyes személyek vagyonából kiindulva, a vagyonadókra vonatkozó kimutatások felhasználásával), tárgyi módon (az egyes vagyontárgyak tételes számbavételével), valamint közvetlen, *de Foville* szellemes módszerének alkalmazásával. Ez utóbbi, mely jellegzetes példája a feltételezéseken alapuló becslésnek, abból indul ki, hogy a nem jogi személyek vagyonukat öröklik, illetve örökítik, ezért, ha jó becslést tudunk adni az átlagos élettartamra, akkor ennek a vagyonrésznek az értékét az örökösödési statisztikák alapján becsülni lehet. Tekintettel arra, hogy az elsőként és a harmadikként említett módszer csak korlátozottan (a nem jogi személyekre és csak vagyonadórendszer esetén) alkalmazható, Fellner a tárgyi módszer alkalmazását javasolja azzal a kiegészítéssel, hogy ellenőrzési céllal a másik kettő alapján is célszerű számításokat végezni.

Behatóan foglalkozott még Fellner a nemzeti jövedelem mérésével és statisztikájával. Az általa adott definíció – összhangban a vagyon fogalmával – nem foglalja magába a személyi szolgáltatásokat. A nemzeti jövedelem és a nemzeti vagyon ilyen szűkebb, smith-i érelemzéséért egyébként kortársai gyakran bírálták, ő azonban nem engedett felfogásából. A nemzeti jövedelem becslését két úton látta megvalósíthatónak. Az alanyi mód ezúttal is a jövedelmet termelők jövedelmeinek számbavétele az

adók alapján, míg a tárgyi számbavétel a jövedelem által létrehozott javak – más szóhasználattal használati értékek – tételes felmérésén alapul.

Fellner Frigyes a nemzetgazdasági számításokat nem csupán elméletileg alapozta meg, de konkrét számításokat (becsléseket) is végzett Magyarország nemzeti jövedelmére vonatkozóan. Az aggregátumok mellett fontos bontásokat és kiegészítő számításokat is készített. Vizsgálta a munka és a tőke szerepét, hozzájárulásukat a nemzeti jövedelemhez, a jövedelmek keletkezésének és felhasználásának módját, és az egy főre jutó nemzeti jövedelem terén is végzett összehasonlításokat.

Elméleti és statisztikai tevékenysége mellett részt vett a gazdaságpolitikai munkában is: foglalkozott az adópolitikával, az adóreformmal és megteremtette az adóstatisztika alapjait. Fellner nemcsak tudós, gazdaságpolitikus és oktató, hanem egy személyben a pénzügystatisztika és a napjainkban olyannyira fontos makrogazdasági elszámolások magyarországi megalapítója és egyik legkiválóbb képviselője is volt, aki a statisztikához előállítóként és felhasználóként egyaránt kötődött.

Az előadásokat követően Besenyei Lajos elnök röviden összegezte az elhangzottakat. Megemlítette, hogy hasznos volt a nagy magyar elődök munkájának összefoglaló áttekintése, mert életükből, munkájukból, eredményeikből és hibáikból egyaránt sokat lehet tanulni. Ez az emlékülés nem csupán tisztelgés volt a nagy elődök előtt, hiszen nagyon sok olyan gondolat is felszínre került, amelyek ma is aktuálisak, és élő üzenetet hordoznak a ma statisztikusai számára.

Hunyadi László

MAGYAR SZAKIRODALOM

EMBERI VISZONYOK – CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ TISZTELETÉRE

Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság. Századvég Kiadó. Budapest. 2000. 392 old.

Az Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság a Századvég Kiadóval közösen (*Spéder Zsolt és Tóth Pál Péter* szerkesztésében) megjelentetett tanulmánykötettel köszöntötte a 75 éves *Cseh-Szombathy László* akadémikust.

Társadalomkutatói életútja a Központi Statisztikai Hivatalban kezdődött, ahol először nemzetközi összehasonlításokkal foglalkozott, majd a szociális statisztikai munkák után az 1970-ben szerveződő társadalomstatisztikai kutatások egyik irányítója lett és az öngyilkosság jelenségkörével, valamint az öre-

gedés társadalmi következményeivel foglalkozott. Részt vett a nemzetközi időmérleg-vizsgálatokban, majd – immár az MTA Szociológiai Intézetének munkatársaként, majd vezetőjeként – érdeklődése a családszociológia felé fordult. A családszociológia volt az a terület, mely nemzetközileg is ismert és elismert tudóssá tette. Itthon az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen oktatott, több külföldi egyetemen vendégprofesszorként tartott előadásokat. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett, munkássága elismeréseként Széchenyi-díjat és a Magyar Köztársaság Érdemkeresztjének Középkeresztjét, valamint a KSH-ban végzett kiemelkedő tevékenységéért a KSH Aranygyűrűt kapta.

A közel négyszáz oldalas, négy részre tagolt tanulmánykötet első (Változó világ című) fejezetének „Réteghelyzet és életkori viszonyok a bánáti zsidó-keresztény házasságokban (1896–1941)” című írásában *Karády Viktor* az 1896 és 1941 között kötött zsidó-keresztény és homogén zsidó házasságokat választotta tanulmánya tárgyának. A bánáti nagyvárosok állami házassági anyakönyvi adatai alapján a vegyes házasságok foglalkozási, nemzetiségi háttérét és demográfiai szerkezetét vizsgálja. Kimutatja a korra jellemző patriarchális házassági minta dominanciáját; a vegyes házasságokban azonban ezzel ellentétes tendencia érvényesül: a nők és a férfiak többnyire egyidősek, vagy akár az is előfordulhat, hogy a házasságra lépő nők az idősebbek.

Pongrácz Tiborné és *S. Molnár Edit* tanulmányukban a „tradícióörző” és a „modernizálódó” családi értékek empirikus vizsgálatára tesznek kísérletet. Az országos reprezentatív mintán végzett vizsgálat elemzéséből kitűnik, hogy a 20–35 éves nők és a 20–40 éves férfiak negyede azonosul a hagyományostól eltérő családi magatartásokkal. Többségük tehát, – bár nem vallásos – a tradicionális családi értékek hordozója. A házasság sikerességét a bensőséges érzelmi kapcsolatok és a közös gyermek vállalása biztosítja elsősorban a megkérdezettek véleménye szerint, ugyanakkor a társadalmi meghatározottságok, a hasonló műveltség és társadalmi háttér, a politikai és vallási nézetek azonossága háttérbe szorulnak. A fiatalok elenyésző kisebbsége tartja a házasságot elavult intézménynek; a családiélet-formaválasztás fontosságát az életcélokkal, munkával egyenértékűnek vélik, csakúgy mint a gyermekvállalást, mely a házasság sikeressége szempontjából kiemelt jelentőséggel bír.

Szervesen kapcsolódik e tanulmányhoz az *S. Molnár Edit* és *Dobossy Imre* tollából származó „Tradícióörvítő és modernizálódó szemléletmód a rendszerváltás után jelentkező családi problémák érzékelésében” című írás, mely a családi értékekkel kapcsolatos szemléletmódot empirikus felmérések adatai alapján mutatja be. A szerzők fő célkitűzése azon feszültségek feltérképezése volt, amelyek a családi élet egyensúlyának megbomlásához vezetnek, az eredetileg tervezett gyermekek számának csökkentésére készítve a szülőképes korban levő párokat.

Somlai Péter „Meghatározások, avagy miről szól a család válsága?” címen adta közre tanulmányát. Konklúziója szerint – bár Európában mindenütt csökken a házassági kedv, az együttélési szabályok kevésbé törvényszerűek, a családi értékek és normák vitathatóvá váltak – mégis, életképes alternatíva hiányában, a családi kapcsolatok a bensőséges kötődé-

sek elsődleges helyszínei maradtak, helyettesíthetetlenek, bármely más intézményhez képest szocializációs hatásuk továbbra is a legtartósabb.

Két egymástól eltérő értékrendet magáénak valló nő élettörténetét dolgozza fel *Tóth Olga* „Párhuzamos életutak” című írásában. Mindkét asszony az 1920-as években született, életük az elmúlt történelmi időszak tükré: mégis egyikük sikeresnek érzi életét, másikuk viszont inkább vesztesnek, ugyanazon rendszer vesztesének mondhatja magát.

A gazdasági érdekközösségen túl a család összetartó ereje a környezet és a történelmi egyházak által közvetített kulturális értékek voltak, melyek az individuális vágyaknak határokat szabtak, önkormányozásra készítették a házastársakat. A polgári társadalmakban, a jólét terjedésével a nők egyre nagyobb arányú munkavállalása, a vallások befolyásának csökkenése a tradicionális családi kohéziót fenntartó kényszerek ellen hat, az egyéni célok kerülnek előtérbe a párválasztás, párváltás területén is. *Utasi Ágnes* két adatfelvételre alapozott „Tradicionális család individuális értékpreferenciákkal” című írásában kimutatja, hogy az 1998-as adatok szerint, akárcsak 1991-ben, a válaszolók döntő többsége helyteleníti az azonos neműek kapcsolatát, ám a helytelenítés mértéke csökken a két felvétel között. Hasonló távozás figyelhető meg a tradicionális értékektől a férj kizárólagos pénzkereső szerepével, valamint a házasság előtti szexuális kapcsolattal és az abortusszal szemben is. A tradicionális értékek választásának növekedését figyelte meg a szerző a házastársi hűség tekintetében, ugyanakkor az élettársi kapcsolatot egyre szélesebb körben elfogadhatónak tartják.

A könyv „Társadalmi szerkezet” címet viselő második részének első tanulmányában *Elekes Zsuzsanna* és *Paksi Borbála* egy nemzetközi összehasonlító kutatásról ad számot. A szerzők a családi háttér különböző jellemzőinek hatását vizsgálják középiskolások alkohol- és drogfogyasztására valamint egyéb viselkedészavaraira. A drogfogyasztás tekintetében – a család belső állapotát és a családi kapcsolatok minőségét kifejező jellemzők elemzésével – különbségeket regisztráltak a tiltott szereket és/vagy inhalánsokat kipróbálók és az absztinensek között. Mind a drogfogyasztás, mind az alkoholfogyasztás és a pszichoszociális tényezők vizsgálata egyértelmű összefüggést mutat a családi háttérrel. A mindkét vérszerinti szülővel egy háztartásban élő, ép családdal rendelkező fiatal helyzete egyértelműen előnyös, az ilyen családban nevelkedők kevésbé hajlamosak a vizsgált deviáns magatartásformákra. Hasonlóan egyértelmű, de ellenkező előjelű összefüggést mutat ki a mindkét vérszerinti szülőt nélkülöző családban nevelkedők esetén. Ambivalens a kép az újra-

strukturált és az egyszülős családoknál: egyes viselkedésformáknál (alkoholfogyasztás, gyógyszerhasználat) inkább az ép családhoz, másoknál (hangulat-zavarok előfordulása) egymáshoz állnak közelebb. A család hatását elsősorban a tiltott drogok valamint az alkoholfogyasztás szélsőséesebb formáival kapcsolatban érik tetten.

A középosztály fogalmi meghatározásait gyűjti csokorba *Lengyel György* és *Róbert Péter* „A középosztály Közép- és Kelet-Európában. Elméleti és történelmi megfontolások” című tanulmányának első része. Ezen elméleti áttekintésre alapozva a középosztály kialakulásának hosszú távú trendjeit hasonlítják össze néhány európai országban, a gazdaság társadalomszerkezetének és a felsőoktatás átalakulási folyamatának prizmáján keresztül. A tercier szektorban foglalkoztatottak és a felsőfokú oktatásban részt vevők arányának növekedése a kelet- és közép-európai országokban a kilencvenes években vált markánsná. A szerzők feltételezése szerint a szolgáltatási szféra és a felsőoktatásban részt vevők arányának további bővülése várható az elkövetkezendő időben ezekben az országokban.

A Magyarországon készült rétegződésvizsgálatok közül az Andorka Rudolf által kidolgozott modellből indul ki „A foglalkozási rétegek átértékelődése? Adalékok az átmenet utáni magyar társadalom rétegződéséhez” című tanulmányában *Spéder Zsolt*. Elemzéséhez a rendszerváltás kezdetén és a közép-évégén felvett magyar háztartáspanel adatait használja fel. Megállapítja, hogy a gazdaságilag aktívák társadalmi jól tagolható a munkajelleg-csoportok felhasználásával összeállított rétegmódelben, ugyanakkor javasolja, hogy a jövőben végzendő elemzéseknél az önfoglalkoztatókat és a másokat foglalkoztató vállalkozásokat külön kategóriába sorolják, hiszen a vizsgált jelzőszámok indokolták teszik ezen elkülönítést. Az állami és a magán valamint az ágazati megoszlás szerint számottevő különbségeket a szerző nem mutat ki. A szubjektív indikátorok tekintetében (havonta pénzzavar a háztartásgazdaságban, elégedetlenség az életszínvonallal) nem talál olyan éles határvonalat az egyes rétegek között mint az objektív jelzőszámok esetén. Okát elsősorban a rétegspecifikus és anyagi helyzet függvényében létező tudattartalmak egymásra való hatásának tulajdonítja.

A magyar társadalom szerkezetét és a mobilitási esélyeket vizsgálja „Előrejutás a ranglétrán – egy magyarátalkísérlet” című írásában *Tóth István György*, aki a szociológiai és a közgazdaságtudomány elméleti és empirikus eredményeit felhasználva újszerűen közelíti meg a kérdéskört. A TÁRKI Háztartás Monitor 1999. évi adatfelvétele alapján öt

dimenzió (jövedelem, lakás, nem ingatlan vagyoni, anyagi biztonság, szubjektív helyzetértékelés) mentén anyagi-jóléti státuspontszámokat képzett. Többváltozós elemzési technikát alkalmazva a szerző modellje szerint, a szegénységbe kerülés elsősorban az etnikai hovatartozástól és az inaktív munkaerőpiaci státustól függ, de a nagyobb gyermekszám is a szegénység esélyét növeli. Az elszegényedés ellen a magasabb iskolai végzettség, valamint az idegennyelv-tudás és a takarékoságot támogató magatartás nyújt hatékony védelmet.

A „Köztereink” című harmadik fejezet első tanulmányának szerzői a szociológusok által kevésbé kutatott területet választó *Angelusz Róbert* és *Tardos Róbert*. A szerzőpáros a megszólítási szokásokat térképezi fel három dimenzió mentén. A kilencvenes évek Magyarországon a házastársak közötti tegeződés már általánossá vált, a szülővel való érintkezésben is ez a tendencia érvényesül, ám az idősebbek körében a szülővel szemben az aszimmetrikus megszólítás a domináns. Kevésbé bizalmas ugyanakkor az apóssal, anyóssal való kommunikáció; még a fiatalabb korosztály esetében is a magázódás túlsúlyra figyelhető meg. Az informális megszólítási stílus terjedését regisztrálták a munkahelyi interakciók és a különböző szolgáltatási szituációk esetében is, a fiatalabb korosztályokban az ismeretlenek közötti tegező megszólítás is általánossá válik. A tegeződés térhódítása az idősebbeket és a magasabb társadalmi csoportokba tartozókat kevésbé érintette.

Csepeli György és *Székegyi Mária* „A kockázatvállalás geneológiája” című írásukban a kockázatvállalási hajlandóságról kívánnak képet adni egy TÁRKI-felvétel alapján. Elemzésükben áttekintik, hogy miként függ össze a kockázatvállalási kedv az iskolai végzettséggel, a vagyoni helyzettel és az életkorral.

S. Nagy Katalin „A terézvárosi Hunyadi tér három arca” című szocio-topográfiai leírásával a tér változásainak nyomon követésével járul hozzá a kötet színes tartalmához.

Neményi Mária a védőnők szemszögéből vizsgálja a deprivált családok gyermekeinek helyzetét. Vizsgálata több helyszínen zajlott: a főváros három kerületére, valamint Miskolcra, Pécsre és két-két Borsod-Abaúj-Zemplén megyei és Baranya megyei kis településre terjedt ki, ahol a védőnők minősítése szerint – az átlagnál szegényebb – magyar és cigány családok élnek. Nem talált jelentős eltérést a cigány és a nem cigány családokban nevelkedő gyermekek között sem a veleszületett vagy születéskori, sem a későbbi megbetegedések gyakorisága és súlyossága között. Ennek ellenére a védőnők – a többségi társadalom sztereotípiáira épülő romakép hatására – a ci-

gány családok felét nem tartja alkalmasnak a gyermekek nevelésére, ápolására.

A „Népesedési viszonyok” fejezetben napjaink Magyarországa számára is égető kérdést taglal *Antal Z. László* „Népesedési folyamatok és az európai kultúra jövője” című tanulmányában. Az elöregedés és a gyermekszám csökkenése általános tendencia az európai országokban és valószínűsíthetően közös okokra vezethető vissza. Ezen okok feltérképezésére tesz kísérletet a szerző. Írása első részében Andorka Rudolf és Cseh-Szombathy László következtéseit idézi, mely szerint a gyermekszám alakulása elsősorban a társadalom által elfogadott normák és értékek következménye. Hasonló következtetésre jut kutatásai alapján *Antal Z. László* is: az általános világnézetet és az értékítéletet tartja elsődleges fontosságúnak. A modern társadalmak nagyfokú bizonytalansága a normák bizonytalanságából fakad; a vallásos emberek időben és térben tág világa a vallástalankok esetén leszűkül a születéstől a halálig tartó időszakra. A deszkralizáció mellett az ipari forradalom másik hozadéka, a racionalitás is hatással volt és van a népesedési folyamatokra, az élet értelmének átértékelődésétől a fajfenntartási ösztönről való lemondásig. Az egész európai kultúrát veszélyeztető folyamatok megállítására megfogalmazott megoldási javaslatok egyike a „kapitalizmus szelleméhez” igazodik, változások akkor következnek be, ha a gyermek vállalása jó befektetéssé válik. Egy másik nézet a saját erőből megújulni képtelen európai kultúra önkéntes feladását valószínűsíti. A harmadik kategóriát azon javaslatok képezik, melyek szerint az európai kultúra képes a történelem folyamán többször is produkált szellemi megújulásra.

Gyenei Márta „Lehetne rosszabb is” című írása a közép-kelet-európai országok népesedési mutatóit ismerteti. A termékenységi arányszám szinte minden országban csökkent, a halandóság pedig növekedett a '90-es években. Magyarország – a szerző véleménye szerint – még rendelkezik tartalékokkal a népesedés tekintetében, s képes túljutni a demográfiai mélyponton.

Magyarország XX. századi népesedési viszonyait elemzi *Józan Péter*, különös tekintettel a század végén bekövetkezett változásokra. Kiemeli a népességfogyás mellett a 65 év feletti népesség arányának drasztikus növekedését valamint a halandóság kockázati tényezői közül az alkoholizmust és a dohányzást, illetve az egészségkárosító táplálkozási szokásokat. Az utóbbi két évtized dinamikus lélekszámcsökkenése és az elöregedési folyamat folytatódása mellett a kritikus demográfiai helyzet lényeges összetevőjének tekinti a családi kohézió csökkenését is, példaként idézve azt a tényt, hogy a válások

és elhalálozások következtében megszűnt házasságoknál kevesebb új házasság kötöttet.

A kötetet *Tóth Pál Péter* „Nemzetközi vándorlás és Magyarország” című elemzése zárja, mely a nemzetközi és a Magyarországot is érintő vándormozgalmakat vizsgálja. Az emberiség fejlődéstörténetének kezdetétől napjainkig végigvezetett nemzetközi és hazai migrációtörténetet Magyarországra vonatkozó statisztikai adatokkal színesíti. Írásaiból kiderül, hogy kifejezett vándorlási nyeresége Magyarországnak csak a múlt század végén volt, és kisebb mértékű nyereség regisztrálható az 1911 és 1920, valamint az 1931 és 1940 közötti időszakokban. Ezt követően azonban csak veszteséggel lehet számolni. Az elmúlt évtized vándorlási mérlegét – mivel a külföldön élő magyar állampolgárok száma ismeretlen – nem lehet elkészíteni.

A tanítványok és a kollégák e 18 tanulmányt tartalmazó művesen szép kötettel méltó módon ünneplik Cseh-Szombathy Lászlót, akit szakmai teljesítménye és emberi tartása méltán tette a demográfia és a szociológia hiteles, köztisztviselőben álló képviselőjévé.

A kötet – amely szerkezetében tükrözi az ünnepelelt átfogó munkásságát – minden társadalomtudományal foglalkozó szakember és érdeklődő számára érdekes, színvonalas és hasznos olvasmány.

Kovács László

NÉPSZÁMLÁLÁS AZ EZREDFORDULÓN

(Tanulmányok 1., 2., 3. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 208, 195, 274 old.)

A népszámlálások programját, az adatgyűjtés és az adatfeldolgozás módját a magyar statisztikai szolgálat minden időben az ország fejlettségi szintjéhez, az adott kor társadalmi-gazdasági viszonyai szabta követelményekhez mérten alakította ki. Az utóbbi évtizedek népszámlálási programjának kialakításakor a magyar sajátosságok figyelembevétele mellett a nemzetközi szervezetek – elsősorban az ENSZ – népszámlálási ajánlásaira is támaszkodtak, a hazai igényeken túl szem előtt tartva a nemzetközi adatszolgáltatási kötelezettségeket is.

A korábbi magyar népszámlálások során az 1870. évi népszámlálás alkalmával készült első ízben módszertani kiadvány. Ezt a gyakorlatot követték 1980-ban és 1990-ben is. A kiadványok általában „Az adatfelvétel és feldolgozás összefoglaló ismertetése” címen jelentek meg. 1970-ben a 31., 1980-ban 37. és 1992-ben a 28. kötet tartalmazta a módszertani tudnivalókat. Meg kell jegyezni, hogy

már 1960-ban is készült egy külön kiadvány, amit 1965-ben jelentettek meg.

A népszámlálások ún. módszertani kötetei minden esetben az adott felvétel tényszerű adatait rögzítik. Utaltak ugyan az újszerű követelményekre, de rögzíteni csak azt tudták, amelyeknek alkalmazása az adott népszámlálásnál sorra került. Egyes esetekben a *Statistikai Szemle* cikkei mutatták be az éppen esedékes népszámlálás rendszerét.

A megváltozott társadalmi–gazdasági körülmények között lebonyolításra kerülő 2001. évi magyar népszámlálásnak sajátos jelleget ad, hogy az ezredforduló körül várhatóan lezárul az átmeneti időszak, kiépül a piacgazdaság, kialakul és megszilárdul annak intézményrendszere, felgyorsul a magyar gazdaság integrálódása az Európai Közösségbe. A népszámlálás időpontjában várhatóan előrehaladott szakaszban lesznek az Európai Unióval folytatott csatlakozási tárgyalások. Ennek a népszámlálásnak az eredményeit fogják akkor és a későbbi évtizedekben összehasonlítási alapul felhasználni. Emellett a rendszerváltás adta lehetőségek és körülmények is új helyzet elé állítják a statisztikai szolgálatot. A soron következő népszámlálást tehát a korábbiaktól eltérő társadalmi–gazdasági körülmények között, új technikai, informatikai és kommunikációs eszközök igénybevételével kell megszervezni és előkészíteni.

Mindezek az indokok arra készítették a tanulmányok szerzőit és a szerkesztőt, hogy készítsenek egy olyan tanulmányköteteket, amely tárgyalja a népszámlálási kérdéseket, elemzi és vizsgálja az alkalmazási lehetőségeket és megoldásokat javasol olyan esetekben, amelyek a korábbi népszámlálások alkalmával jelentős problémát okoztak. Ez a kérdéskör tulajdonképpen a népszámlálás szinte valamennyi kérdését érinti, mégis vannak ezek között olyanok, melyeknél a felvételi, feldolgozási és a más forrásokból származó adatokkal való összehasonlítás számos nehézséget takar.

Amikor az első kötetet terveztük, már látszott, hogy egy kötet nem lesz elég, így alakult ki a második, majd a harmadik kötet összeállításának terve. Mindezek elkészülte és megjelenése után felvetődött nem kellene-e megjelentetni egy negyedik kötetet is, amely elsősorban visszacsatolásokat tartalmazna az eredeti tanulmányokhoz, jelezve azt, hogy a felvételnél milyen problémák merültek fel. (Csak egy példa: milyen volt a népesség kategóriák szerinti összeírása; milyen mértékben keletkeztek hiányok; voltak-e duplikátok stb.)

A 2000. év körüli népszámlálásra különösen jellemző, hogy az adatok iránti igények folyamatosan bővülnek. A különböző szintű döntéshozó és döntéskészítő szervezetek, a központi és a helyi köz-

igazgatás, a tudományos élet képviselői, a civil szervezetek és az üzleti szféra résztvevői mind szélesebb körben igényelnek makro- és mikroszintű társadalmi és demográfiai adatokat. A teljes körű népszámlálás az egyetlen olyan statisztikai adatforrás, amely meghatározott időpontra vonatkozóan szolgáltat a népesség nagyságára, korösszetételére, iskolázottságára, foglalkoztatottságára, a háztartások és a családok összetételére, a lakáskörülményekre országos vagy a tetszőleges legkisebb területi egységre vonatkozó, illetve bármilyen területi aggregáltágú keresztmetszetet a társadalomról.

A soron következő népszámlálás szempontjából különösen fontos az adatvédelemmel, valamint a polgárok név- és lakcímbeljelentésével kapcsolatos jogalkotás és jogalkalmazás kérdése. Erre többek között azért is megkülönböztetett figyelmet kell fordítani, mert számítani lehet arra, hogy a népszámlálások szükségességét megkérdőjelező nézetek is komoly sajtótámogatottságot kaphatnak. Az ezredforduló körüli népszámlálás előkészítésének időszakában tehát a korábbiaknál nagyobb hangsúlyt kell helyezni a népszámlálás közönségkapcsolataira, közösségi programjára, ráirányítva a figyelmet az adatvédelmi szabályok betartásának garanciáira, és a szakszerűen végrehajtott népszámlálás pótolhatatlan értékeire.

Az előzőekben vázoltakból következik, hogy ez a népszámlálás kiemelt jelentőséggel bír majd a hazai népszámlálások történetében, eredményei összehasonlítási alapul szolgálnak a későbbi évtizedekben, talán évszázadokban is. Az ilyen elvárásoknak történő megfelelés olyan átgondolt, széles körű egyeztetés keretében, az adatfelhasználók igényeinek megszemenő figyelembevételével kidolgozott programot igényel, amely túlmutat a korábbi gyakorlaton, és a jövő széles körű információszükségletének kielégítését célozza meg.

Mindezek jegyében a „Korszerű népszámlálások, mikro-cenzusok felvételi, feldolgozási rendszere, összefüggései. Magyarországi és nemzetközi gyakorlat. Világnépszámlálás 2000.” című az Országos Tudományos Kutatási Alapprogram (OTKA) 18420 számú kutatás keretében készült három kiadvány. Az első kötetben feldolgozott témakörök kiválasztásakor az volt az elsődleges szempont, hogy olyan tárgykörökben készüljenek tanulmányok, amelyek a magyar népszámlálások szempontjából mindig fontosak voltak, a jövőben szintén kiemelt fontossággal bírnak – esetenként újszerű témák megfigyelésével párosulva –, ugyanakkor a XX. század utolsó évtizedében megélt társadalmi–gazdasági átalakulás következtében felmerülő módszertani problémák megoldását igénylik. A cél az volt, hogy az egy-egy té-

makörben elkészült tanulmány az elvi, módszertani és gyakorlati kérdések tárgyalásán túl javaslatokat is tartalmaz az harmadik évezred első népszámlálásának adatgyűjtési és adatfeldolgozási programjához, mintegy vitaleapot szolgáltatva a következő népszámlálást előkészítő tárgyalásokhoz, szakmai egyeztetésekhez.

A korábbiakban vázoltakból következik, hogy a soron következő teljes körű népszámlálásnak kiemelt jelentősége lesz a hazai népszámlálások történetében, eredményei kiindulási pontként, összehasonlítási alapként szolgálnak majd a későbbi évtizedekben, és talán évszázadokban is. Az, hogy a népszámlálási adatfelvétel ezeknek az elvárásoknak megfeleljen, olyan átgondolt, széles körben egyeztetett, az adatfelhasználók igényeinek messzemenő figyelembevételével kidolgozott programot igényel, amely túlmutat a korábbi gyakorlaton, és az eljövendő időszak széles körű információszükségletének kielégítését célozza meg.

Az egyes kötetek tanulmányai a következők:

1. kötet

Czibulka Zoltán – dr. Klinger András: A népszámlálás népességszociológiai és az azzal összefüggő kérdések, a hazai és a nemzetközi gyakorlat, valamint a nemzetközi ajánlások közötti összhang megteremtésének kérdései;

Illés Sándor – Nagy Orbán: A vándorlások vizsgálatának lehetőségei a 2000 körüli népszámlálás és a kapcsolódó adatfelvételek során;

Csizmazia Károlyné – Varga Alajosné: Az iskolázottság és a szakképzettség mérése a népszámlálási program keretében;

dr. Főti János – dr. Lakatos Miklós: A népesség gazdasági aktivitási és foglalkoztatottsági összetételének vizsgálata népszámlálási módszerekkel;

dr. Klinger András – Szűcs Zoltán: A magánháztartás és a család fogalmának meghatározása, az összhang megteremtése a hazai és a nemzetközi gyakorlat között;

dr. Gorincsek Gyuláné: A korrigált népességszámok kiszámításának módszere, a népesség továbbszámítása két népszámlálás között;

Rózsa Gábor: Támpontok, kísérletek, eredmények és problémák az iskolázottsági adatok nemzetközi összehasonlításában.

2. kötet

Czibulka Zoltán: Az állampolgárság, a nemzetiség, az anyanyelv és a vallás összeírásának népszámlálási lehetőségei és problémái;

Farkas János – Kovács Marcell: Az épület- és lakásösszeírások fogalmi rendszere és gyakorlata. A lakásállomány-továbbvezetés módszere, folyamatos lakásstatistika;

Szűcs Zoltán: Az intézeti háztartások összeírása. A lakóhely és a tartózkodási hely értelmezése az intézeti háztartásokban élők körében;

Oros Iván: Mezőgazdasági kérdések a hazai lakossági cenzusokban;

dr. Lakatos Miklós: A mezőgazdasági kérdések jelentősége az 1949-et követő lakossági felvételekben;

dr. Lakatos Miklós: A lakossági nyilvántartások (regiszterek) szerepe a népszámlálási felvételekben.

3. kötet

Gratzl Ferenc: A területi előkészítés feladatai, a közelmúlt hazai gyakorlata, új módszerek a 2001. évi népszámlálás előkészítésében;

Kigyósi Attila: Helynévnyvtárak a népszámlálás kapcsán;

dr. Pálházy László: A helynévnyvtárak felhasználása a népszámlálási adatok értelmezése során;

Dömök Zsuzsanna – Pachmann Zsuzsanna: A népszámlálási adatok múltbeli és jelenkori feldolgozása;

dr. Lakatos Miklós: A adatvédelem jogi szabályozása a magyar népszámlálások történetében;

Erdei Virág – Sánta József: A statisztikai adatok védelmének nemzetközi szabályozása, módszertani kérdései;

Mihályffy László: Korszerű módszerek alkalmazása a népszámláláshoz kapcsolódó reprezentatív megfigyeléseknél;

Sánta József: Utóellenőrzés alkalmazása a népszámlálásnál;

Laczkó Sándorné: Mezőgazdasági összeírások Magyarországon, 1895–2000;

Czibulka Zoltán – Laczkó Sándorné: Az ÁMÖ 2000 és a népszámlálás adatainak együttes kezelése;

Lindnerné dr. Eperjesi Erzsébet: Foglalkoztatás, munkanélküliség a munkaügyi statisztikában a 90-es években.

A felsorolt tanulmányok közös jellemzői, hogy

– a vizsgált témakört tudományos igénnyel közelítik meg;

– a vonatkozó tárgykörben a korábbi hazai népszámlálások gyakorlata főbb jellemzőinek áttekintésével és azok tapasztalatainak felhasználásával újszerű szempontok felvetésére és azok megfelelő gyakorlati megoldását szolgáló javaslatok kifejtésére helyezik a hangsúlyt;

– felhívják a figyelmet a jogszabályi rendezést, esetleg a Központi Statisztikai Hivatalon belüli, illetve külső szervekkel történő egyeztetést igénylő problémákra;

– szem előtt tartják a magyar népszámlálások hagyományos ismérveinél a hosszabb időszakokra visszatekintő adatsorok, adatkombinációk biztosításának lehetőségét;

– figyelembe veszik a 2000 körüli világnépszámlálásról szóló, az ENSZ-nek az EGB-régióra vonatkozó ajánlásait, megteremtve ezzel a nemzetközi adatszolgáltatási kötelezettségek teljesítése során a más országok adataival való összehasonlíthatóság lehetőségét.

A megjelent három kötet mellett érdemes néhány szót szólni a tervezett 4. kötetéről. A sorozat így lesz teljes. Ennek megjelentetését a 2001. év végére tervezzük. Ez a kötet elsősorban nem új témáival vázol majd fel problémákat, hanem úgy csatlakozik az előzőkhöz, hogy azokat a kérdéseket veti fel, melyek az adatfelvételnél – esetleg az adatfeldolgozásnál – merültek fel. Ezek megoldása természetesen már a jövő népszámlálásainak feladata lesz. (A szemléltetés céljából csak egy példa: milyen volt a népességek kategóriák szerinti összeírás; milyen mértékben keletkeztek hiányok; voltak-e egy személyről kétszeres összeírások stb.)

A kötetek – részben a lektori véleményekre támaszkodva – rövid összefoglalót is adnak a tanulmányokban foglaltakról a felhasználók igényeinek minél teljesebb kielégítése érdekében.

Kepecs József

STATISZTIKAI HÍRADÓ

SZEMÉLYI HÍREK

Vezetői megbízás. *Dr. Mellár Tamás*, a KSH elnöke *Hársfai Ferencné*t 2001. január 1-jei hatállyal megbízta a Költségvetési főosztály vezetésével.

Címadományozás. *Dr. Mellár Tamás*, a KSH

elnöke *Salamon Tibornak*, a KSH Veszprém Megyei Igazgatóság igazgatóhelyettesének kiemelkedő szakmai tevékenysége elismerésül 2001. január 1-jei hatállyal *statisztikai főtanácsadói* címet adományozott.

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

A mezőgazdaság gazdaság szerkezetéről tartott munkaértekezletet az EUROSTAT 2000. december 11–12-én, Luxembourgban. Az értekezlet központi témája a 2003. évi struktúra felvétel során megfigyelendő mutatók megvitatása volt. Korábbi döntés alapján a jövőben az Unió Közös Agrárpolitikája (Common Agricultural Policy – CAP) elvei szerint kell végrehajtani a mezőgazdaságimutató-felvételt. Az AGENDA 2000 szellemében végzett struktúra felvétel többfunkciós lesz. Más, új, ún. szatellit témaköröket (2003-ban mezőgazdasági-környezetvédelmi kérdéseket) is kapcsolnak a felvételekhez. Ezért szükséges a megfigyelendő mutatók várható módosítása. A struktúra felvételek végrehajtására Svédország irányításával projektet hoznak létre, melynek célja, hogy a 2003. évi felvételt a résztvevő országok az EU előírásai szerint hajtsák végre.

Magyarország részéről a Központi Statisztikai Hivatalt *Szémán Zsuzsa*, a KSH tanácsosa, a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériumot *Kovács Gábor*, az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet munkatársa képviselte.

A Kanadai–magyar közös kutatás 4. munkaértekezletét 2000. november 21. és 28. között tartották Montrealban. A kutatás témája a nemzetközi vándorlás, melyen belül az 1. Migráció, foglalkoztatás és demográfiai helyzet Kanadában és Magyarországon; 2. Identitás, állampolgárság és pluralizmus Kanadában és Magyarországon c. kérdésköröket tárgyalták. Kanadai részről a kutatást a Montreali Egyetem Etnikai Kapcsolatok Intézetének vezetője,

Magyarország részéről pedig *Tóth Pál Péter* a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének főmunkatársa irányítja.

A közös kutatásban részt vesz *Melegh Attila*, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének munkatársa, aki előadást tartott Vándorlás és honosítás címmel.

Ott-tartózkodásuk során a résztvevők megismerkedtek Montreali Egyetem demográfiai intézetének munkájával és szakmai megbeszéléseken vettek részt kanadai demográfusokkal és szociológusokkal.

Metaadat-munkaértekezlet. Az ENSZ EGB Statisztikai metaadat munkaértekezletét 2000. november 28. és 30. között tartották Washingtonban. Az értekezlet programjában a tájékoztatási célú metaadatok kérdése, különös tekintettel a minőséget leíró metaadatokra, a metaadat-modellezés, valamint a nemzetközi szervezetek metaadat-igényének standardizálása szerepelt. Magyar részről *Györki Ildikó*, a KSH informatikai tanácsadója tartott előadást „A metaadat-modell magyar megoldása” (Hungarian solution of metaadat model) címmel.

Az értekezlet szervezésében közreműködő Bureau of Labour Statistics (az amerikai Munkaügyi Hivatal) és a Census Bureau (amerikai Népszámlálási Hivatal) a konferenciát megelőző napon tájékoztatta a résztvevőket az amerikai hivatalokban folyó munkáról és kutatásról a metaadat-tervezés és -szervezés területén.

Metaadat Európa 2000 Konferencia címmel 2000. november 29. és december 1. között az IRM UK Strategic IT Training Ltd. Londonban szervezett konferenciát, amelyen a KSH Informatikai főosztályának képviselőiben *Baracza Lajosné* és *Pap Imre* vettek részt. A konferencia résztvevői felhívták a figyelmet arra a tendenciára, hogy az információtechnológiában egyre fontosabb szerepe van az adattárháznak (data warehouse), amely a termelés, az adatfeldolgozás különböző rendszereinek eredményeit gyűjti egybe elemezhető formában. Az adattár kiépítésének elengedhetetlen feltétele a metaadatrendszer. Több előadó kiemelte a meta-adatok szerepét a szervezet „tudásbázisának” kialakításában, valamint a folyamatok vezérlésében. A konferencián elhangzottak hozzájárultak a statisztikai célú adattárház kialakításához.

A Kutatás és fejlesztés 1999 című kiadvány a kutatói–fejlesztési helyek számáról, létszámáról anyagi ráfordításokról, a kutatási témáiról és egyéb tevékenységeiről, valamint területi adatairól ad összefoglaló és részletes képet.

(Kutatás és fejlesztés, 1999. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2000. 100 old.)

A Családi költségvetés 1999. Adattár című kiadvány a háztartási költségvetési (HKF) adatait tartalmazza, de a módszertani változtatások miatt magában foglalja az 1998. évi összehasonlító adatokat is. (A módszertani változtatásokat a kiadvány Függelék tartalmazza.) Az 1998. évi közlés az összes háztartás adatait mutatja be jövedelmi tizedek szerint. Az 1999. évre vonatkozó adatok az összes háztartás jövedelmi helyzetének bemutatását követően a háztartás összetétele, aktivitása stb. szerinti részletezésben teszi közzé a háztartások jövedelmi helyzetének és fogyasztásának alakulását.

(Családi költségvetés 1999. Adattár. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2000. 381 old.)

Évkönyvek. Az Egészségügyi statisztikai évkönyv 1999 az összefoglaló áttekintés mellett részletesen bemutatja a népesség főbb demográfiai jellemzőit, az egészségügyi alapellátást, a járóbeteg szakellátását, a gondozóintézeti ellátást, a sportegészségügyet, a fogászati és a fekvőbeteggyógyintézeti ellátást, az Országos Mentőszolgálatot, a vérellátást, a laboratóriumi és a gyógyszerellátást. Megismerhetjük a közegészségügy és járványügy adatait, a balesetek és az öngyilkosságok alakulását és az orvos-szakértői tevékenység adatait is. Az évkönyv közlése az egészségügyi és szociális ellátás személyzetéről, az egészségügyi képzésről, to-

vábbképzésről és az egészségbiztosításról szóló adatokat is.

(Egészségügyi statisztikai évkönyv, 1999. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2000. 444 old.)

*

Az Ipari és építőipari statisztikai évkönyv 1999 színes grafikonokat, összefoglaló és részletes táblákat tartalmaz, melyek átfogó képet adnak az ipar és építőipar létszám-, termelési és energiafelhasználási adatairól. Az összefoglaló adatok az elmúlt tíz évre vonatkoznak és nemzetközi összehasonlítást is tartalmaznak. A kiadványt részletes módszertani fejezet egészíti ki.

(Ipari és építőipari statisztikai évkönyv 1999. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2000. 438 old.)

*

A Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, 1999 táblázatos anyagot tesz közzé a magyar mezőgazdaságról. Az 1. fejezet összefoglaló adatai tízéves idősort tartalmaznak (1990–1999); a 2. fejezet a mezőgazdasági termelés személyi, műszaki és anyagi feltételeit mutatja be. A 3. fejezet a növénytermesztési és kertészeti termékek termesztéséről és felhasználásáról ad átfogó képet növényfajta szerinti részletezésben. A 4. fejezet az élőállatok és állati termékek termelését és felhasználását, az 5. fejezet az erdőgazdálkodást tartalmazza. Az évkönyv adatállománya bemutatja az élelmiszeripari és a mezőgazdasági külkereskedelmi adatokat is. (6–7. fejezet.) A 8., 9., és 10. fejezetből megismerhetők az időjárás, a regionális, valamint nemzetközi mezőgazdasági adatok.

(Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 1999. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2000. 324 old.)

*

A Területi statisztikai évkönyv 1999 megyei és regionális, valamint kistérségi és településhálózati adatokat tartalmaz a népesség és a gazdaság legfontosabb jellemzőiről. A részletes adatok a népesség, népmozgalom, a foglalkoztatottság és keresetek, a háztartások jövedelme és fogyasztása, a lakáshelyzet, a közműellátás, a társadalombiztosítás, a szociális ellátás, az egészségügy, a közúti közlekedési balesetek, az oktatás, a kultúra, a kutatás–fejlesztés, az igazságszolgáltatás, a gazdasági szervezetek, a beruházás, az önkormányzat, költségvetés és ingatlanvagyon, az idegenforgalom, a szállítás és a távközlés jellemzőit mutatják be.

(Területi statisztikai évkönyv 1999. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2000. 502 old.)

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

LAL, K.:

A KANADAI NEMZETI SZÁMLÁK KIALAKÍTÁSÁ- NAK FOLYAMATA ÉS TANULSÁGAI

(Certain problems in the implementation of the international System of National Accounts 1993 – a case study of Canada.) – *Review of Income and Wealth*. 1999. 2. sz. 157–177. p.

Kanada az elsők között, 1997-től vezette be az 1993-ban módosított Nemzeti Számlák Rendszerét (System of National Accounts – SNA 1993). A brit és az ausztrál statisztikusok az SNA 1993-at 1998-ban honosították, az Európai Unió más mértékadó országai pedig 1999. I. negyedévéig tartott a bevezetés időszaka. Jelen tanulmány alapja az 1998-ban megjelent „The 1997 historical revision of the Canadian System of National Accounts (CSNA) – Record of changes in classification of sectors and transactions. Concept and methodology” (A Kanadai Nemzeti Számlarendszer 1997. évi történeti felülvizsgálata – Változások az ágazatok és tranzakciók osztályozásában) című kiadvány. Az SNA kanadai változatát a CSNA jelöli, annak kiemelésére, hogy bár a CSNA követi a nemzetközi irányelveket, számos kérdésben a pragmatikus megközelítést választották.

A legfontosabb nemzeti sajátosságok közé tartozik például az intézményi struktúra, a statisztikai adatforrások gyakorlati kialakítása, a költséghatékony megoldások előnyben részesítése. A kanadai statisztikusok teljesen egyetértenek azzal a törekvéssel, hogy az SNA támogassa a nemzetközi összehasonlíthatóságot, de az SNA előírásainak meghonosításánál arra is figyelemmel vannak, hogy adott idő-

szakokban sokféle, egymástól lényegesen eltérő körülmény befolyásolhatja az egyes országok felkészülését az 1993-ban egységesített módszerek gyakorlati alkalmazására. Lényeges feltétel például az egyes statisztikai szolgálatok rendelkezésére álló erőforrások szabta korlátok alakulása.

A CSNA a legfontosabb kérdéskörökben azonos az SNA 1993 módszereivel, és éppúgy átfogó, integrált rendszer, mint a nemzetközi SNA.

A Kanadai Statisztikai Hivatal (Statistics Canada) az 1961-es referenciaévtől kezdve évente készíti input-output táblákat, amelyek lényegében forrás-felhasználás mátrixok (make and use matrices) és mind folyó áron, mind változatlan áron rendelkezésre állnak. Az 1999-ben megjelent legfrissebb input-output táblák az 1995-ös tárgyévre vonatkoznak. Az 1976-os tárgyévtől kezdődően az évenként összeállított input-output táblákat Kanada 12 földrajzi körzetére (tartományára) tagoltan is összeállítják. A tárgyidőszakot követő 30 hónapban készülnek el az éves input-output táblák. Ezekben a vállalati és a háztartási szektor termelőegységei összevontan szerepelnek, továbbá a kormányzati szektor, valamint a háztartásokat segítő nonprofit intézmények mint nem piaci termelők.

Az SNA 1993 (4.2 pont) szerint az intézményi egység (institutional unit) saját jogon, saját eszközeivel képes gazdasági tevékenységet végezni, kötelezettségeket vállalhat, gazdasági műveleteket végezhet más egységekkel. Egy adott országban honos (azaz rezidens) intézményi egységek alkotják a teljes gazdaságot, ezek (a 4.6 pont szerint) 5, egymást kölcsönösen kizáró intézményi szektorba sorolhatók:

- nem pénzügyi vállalatok (non-financial corporation),
- pénzügyi vállalatok (financial corporation),

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését), páratlan hónapban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2–84, az időszakos kiadványokat az MSZ 3424/2–82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi folyóiratszemplét* tartalmaz.

- kormányzati szektor (general government sector),
- háztartásokat segítő nonprofit intézmények (non-profit institutions serving households – NPISHs sector),
- háztartási szektor (household sector).

Ettől kissé eltér az intézményi szektorok kanadai csoportosítása. A CSNA jövedelmek és kiadások számlájában csak 3 szektort figyelnek meg, a kormányzati szektor mellett

- a vállalatok szektora (corporate sector) az első két csoportot együttesen tartalmazza,
- nem határolják el egymástól a háztartásokat segítő nonprofit intézmények és a háztartások szektorát (persons and unincorporated businesses sector).

A tőkeszámla, a pénzügyi számla, valamint a vagyonmérleg négy szektort határol el, mivel azokban elkülönítik egymástól a pénzügyi és a nem pénzügyi vállalatok szektorát. A termelési számlákban összevontan szerepel a vállalati szektorokkal azonos tevékenységet végző háztartások adata (business sector of the Canadian economy).

A nem jogi személyiségű, de lényegében azokkal összevethető funkciókkal működő gazdálkodó szervezeteket (quasi-corporation) mind az 1968-as, mind az 1993-as SNA (4.50 pont) említi, a következő megfontolásokkal:

a) a kormányzat gazdasági egységeinek tulajdonában vannak nem jogi személyiségű, de a piaci termeléssel foglalkozó gazdálkodó szervezetek, ezek a CSNA-ban „a kormányzat üzleti vállalkozása” (government business enterprise) csoportként szerepelnek a vállalati szektorban, az SNA 1993 előírásaihoz hasonlóan;

b) a háztartások jogi személyiséggel nem rendelkező egyéni és társas vállalkozásokat (unincorporated partnership) működtetnek, a magántulajdonú vállalatoknak megfelelő funkciókkal, a CSNA termelési számlájában a vállalati szektorhoz hozzáadják ezeket a kisvállalkozásokat, és az „üzleti szektor” (business sector) összevont adatait veszik figyelembe;

c) a vállalati szektor magában foglalja azokat a nem jogi személyiségű gazdálkodó, rezidens szervezeteket, amelyek a „külföld” (abroad) intézményi egységeihez tartoznak.

A kormányzati szektort (government sector), az SNA 1993 (4.113 pont) előírása szerint a rezidens intézményi egységek következő csoportjai alkotják:

- a) a központi, az állami (tartományi) és a helyi kormányzat minden egysége,
- b) az összes társadalombiztosítási alap, az államháztartás összes szintjén,
- c) a kormányzati egységek által ellenőrzött és főként a költségvetésből finanszírozott összes nem piaci nonprofit intézmény (non-profit institutions – NPIs).

A kormányzati szektor akkor sem tartalmazza a köztulajdonban levő vállalatokat, ha részvényeik teljes mértékben a kormányzati egységek tulajdonában

vannak. A CNSA csak a nonprofit intézmények tekintetében tér el az SNA 1993-ban meghatározott kormányzati szektortól: azt veszi alapul, hogy „főként a költségvetésből finanszírozottak”, és nem különbözteti meg attól a körtől, amely „a kormányzati egységek által ellenőrzött”, mivel ez utóbbi meglehetősen tisztázatlan jelenség, amelynek mérésére nem áll rendelkezésre információ.

A háztartási szektor (household sector) az SNA 1993 (4.151 pont) előírása szerint minden rezidens háztartást tartalmaz. Intézményi egységként meghatározott háztartás tartalmazza a háztartások tulajdonában levő nem jogi személyiségű vállalkozásokat (unincorporated enterprises) mint a háztartásokba integrált részt, a piaci termelőket és a saját végső felhasználásra termelőket egyaránt.

A CSNA e tekintetben eltér az SNA 1993-tól, mivel

- a jövedelem és kiadás számlában, a tőkeszámlában és a pénzügyi számlákban tartalmazza a háztartásokat segítő nonprofit intézményeket is,

– a termelési számlákban a vállalati szektorhoz sorolja a háztartások termelőegységeit (business sector of the Canadian economy), és nem különíti el a háztartási szektort.

A háztartásokat segítő nonprofit intézmények az SNA 1993 (4.161 pont) szerint jogi személyiségű egyedek (entitások), azzal a rendeltetéssel, hogy olyan terméket, szolgáltatást termeljenek, amelyek státusza nem engedi meg, hogy jövedelmet, profitot, más pénzügyi előnyt létesítsen a létrehozó, ellenőrző, finanszírozó szakosodott egység számára.

Egyes háztartásokat segítő nonprofit intézmények gazdaságilag jelentős árakat (significant prices), illetve díjakat számítanak fel. Az SNA 1993 (4.161 pont) ebben itt olyan árakra utal, amelyek jelentősen befolyásolják azon termelők számát, akik az ellátásra hajlandók, továbbá a vásárlási szándékú beszerzők számát. A vállalati szektor jellegzetes részei azok a háztartásokat segítő nonprofit intézmények, amelyek jelentős árakat érnek el, azonban e szektor többsége hasonló a nem piaci termelők köréhez. A nem piaci termelő többnyire térítésmentesen, vagy gazdaságilag nem jelentős árakon adja át termékét, szolgáltatását más gazdasági egységeknek. Ezek egy része a kormányzati szektorhoz tartozik, ha főleg a kormányzat finanszírozza a tevékenységeiket, másik része (az előbbi költségvetési háttérükhöz nem tartozók) a háztartásokat segítő nonprofit intézmények.

A homogén termelési egységek (units of homogeneous production) az SNA 1993 (5.46–5.47 pont) szerint az input-output elemzés igényeinek megfelelő elhatárolást vesznek figyelembe, feltételezve, hogy a megnevezett termelőtevékenységen

túlmenően, egyéb másodlagos tevékenységekkel nem kell számolni. A gyakorlatban azonban ilyen optimális elhatárolásokra nincs lehetőség, az egymást kölcsönösen kizáró homogén termelőegységek sorozata nem alakítható ki. A módszertan (a közvetlen megfigyelési lehetőségek hiányára tekintettel) becslések, feltételezések, hipotézisek alkalmazására utal, amelyek a gazdálkodó szervezet (enterprise), illetve szakosodott egysége (establishment) rendelkezésre álló adataira építhetők.

Kanadában nem tagolják a szakosodott egységeket homogén termelési egységekre a forrás-felhasználás táblák összeállításához (az építőipari tevékenységek kivételével). Akik a termékáramlási (commodity flow) elemzési eljárást ajánlják, feltehetően megfelelnek arról, hogy mintegy 20 000 megfigyelési egység mindegyikéhez külön input vektort kellene azonosítani a piacon. Ilyen célok reálisan nem valósíthatók meg, legfeljebb 500–1000 csoportba összegzett adatokkal végezhető elemzés, ezek azonban aligha tekinthetők már homogén termelési egységeknél.

Az intézményi szektorok termelési számláját az SNA 1993 (6.1–6.4 pontok) ajánlásai szerint kihagyások nélkül kellene összeállítani abban az értelemben, hogy kimutassák a bruttó kibocsátást (gross output) a folyó felhasználást (intermediate consumption), valamint a hozzáadott értéket (value added).

Az állóeszköz-felhasználás értékelését illetően az SNA 1993 (6.180 pont) ajánlása az, hogy a felhasználás (consumption of fixed capital) értékelése olyan „tárgydíszak” árain (current prices) történjen, mint amelyeken a kibocsátást és a folyó felhasználást értékelik. Az állóeszközök tényleges vagy becsült árait, valamint bérleti díjait, az előbbiekkal azonosan, a tárgydíszakra kellene vonatkoztatni, és nem azokra az évekre, amelyekben eredetileg a be-

szerezés történt (historic cost). Azért tekintenek el az eredeti üzembe helyezéskor megfigyelt történelmi értékektől, mert azok a tárgydíszakra nem jellemzőek, amennyiben időközben jelentős árváltozások következtek be.

A CNSA kétféle értékelést tartalmaz:

- a mezőgazdaság, a kormányzati és a háztartási szektor állóeszköz-felhasználását a tárgydíszak árain értékeli,
- más gazdasági tevékenységek körében azt az értékcsökkenést számolják el, amelyet a vállalkozások üzleti (adóügyi) beszámolóikban jelentenek.

A Kanadai Statisztikai Hivatal szakfőosztálya (Investment and Capital Stock Division) az állóeszköz-felhasználást piaci árakon veszi számításba, de ilyen adatsor csak a gazdaság ágazatokra, szakosodott egységek szerint tagoltan áll rendelkezésre. Nem határozzák meg az intézményi szektorok szerinti felhasználási adatsorokat.

Ugyanakkor a CSNA-ban a profitadatok a gazdálkodó szervezetekről ismertek. Nem hozható egy mással kapcsolatba egyrészt a szakosodott egységekre megfigyelt állóeszköz-felhasználás, másrészt a gazdálkodó szervezetek szerint kimutatott profit, bár a CSNA jövedelmek és kiadások számlája (income and expenditure accounts) részére lényeges ez a kapcsolat. A tőkeszámla (capital account) és a pénzügyi számla (financial account) alapján készíthető becslés az állóeszköz-felhasználás szektorok szerinti adataira.

A végső felhasználás kiadásait és a tényleges végső felhasználást az SNA (9.93–9.99 pontok) ajánlásai szerint három szektorra kell összeállítani, a kiadás adataira alapozva. A nemzetgazdaság egészében pontosan egyezik a végső felhasználás kiadása a tényleges végső felhasználással. Ez az ajánlás elősegíti a háztartások fogyasztásának nemzetközi összehasonlítását.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

LUKAS, Z.:

A KELET-EURÓPAI
ORSZÁGOK MEZŐGAZDASÁGA 1999-BEN

(Die Landwirtschaft der Oststaaten 1999.) –
Osteuropa-Wirtschaft. 2000. 2. sz. 101–117. p.

A szerző, a jeles kelet-európai agrárszakértő nyolc ország (a Cseh Köztársaság, Lengyelország, Szlovákia, Magyarország, Bulgária, Románia, Oroszország és Ukrajna) mezőgazdasági teljesítményét

és helyzetét tekinti át 1999-ben, visszapiantva a térség agrárfejlődése szempontjából tanulságos elmúlt évtized egészére is.

A bruttó termelés 1999-ben hat országban 1,4 százalékkal nőtt (Oroszország és Ukrajna nélkül) annak ellenére, hogy négy országban (Lengyelország, Szlovákia, Cseh Köztársaság, Magyarország) az előző évinél alacsonyabb volt a gabonatermés. Minthogy a mezőgazdaság támogatása a kelet-közép-európai országokban alacsonyabb, mint a nyugati államokban, az előbbieket jobban érintették

a nyomott nemzetközi agrárpiacok. Ennek ellenére az említett hat ország agrárkereskedelmi hiánya csak mérsékelten (0,5 milliárd dollárra) nőtt a pótlólagos vám- és nem vámjellegű kereskedelmi korlátok következtében. Az Európai Unió azt javasolta, hogy a leendő új tagországokat közvetlenül csatlakozásuk után integrálják a közvetlen kifizetések (direct payments) rendszerébe és a különféle termelészabályozási mechanizmusokba (termelési kvóták, területpihentetés).

Az orosz mezőgazdasági termelés csekély mértékben (2,4 százalékkal) növekedett 1999-ben, míg Ukrajnáé tovább csökkent (5,7 százalékkal). Az agrártámogatások csökkentek Oroszországban. Lassan csökkenő behozatalával az ország továbbra is a világ legnagyobb agrárimportőre, ezzel szemben Ukrajnában állandóan csökkenő kismértékű exporttöbblet tapasztalható.

A korlátozott költségvetés miatt a szóban forgó átalakuló országok termelőit a világméretben pangó agrárpiacok és a csökkenő világgpiaci árak lényegesen erőteljesebben érintették, mint bármely nyugati ország farmereit. A mezőgazdaság támogatása az OECD-tag reformországokban (Lengyelország, Cseh Köztársaság és Magyarország) enyhén nőtt, a csökkenő világgpiaci árak miatt az ártámogatások aránya emelkedett. A többi átalakuló országban a szubvenciók visszaestek a takarékosági intézkedések és a valutaleértékelések következtében. A szubvenciók nagy része a piaci árak támogatását szolgálja.

A nyugati országok erőteljes és tovább növekvő exportszubszenciói az említett hat kelet-közép-európai országot kiszorították a hagyományos agrár- és élelmiszer-piacokról. Így az egyes országok agrárpolitikája arra irányul, hogy védje a belföldi agrárárakat az alacsony világgpiaci árakkal szemben, importvámok és -kontingensek, valamint exporttámogatások révén. E védőintézkedések annál jobban erősödnek, minél inkább esnek a világgpiaci árak. Mindazonáltal a támogatások az átalakuló országokban lényegesen kisebbek, mint az Európai Unióban. Noha a termelési volumenhez viszonyítva a teljes agrártámogatások alacsonyabbak, e támogatások aránya a GDP-ben magasabb, mint az EU-ban, mivel a mezőgazdaság részesedése a GDP-ben magasabb az átalakuló országokban.

Lengyelországban a bruttó mezőgazdasági termelés 1999-ben 5,6 százalékkal nőtt az előző évi 6 százalékos emelkedéssel szemben. A gabonatermés 25,8 millió tonnát tett ki az 1998. évi 27,2 millió tonnás rekord után. Az utolsó négy év jó gabonatermése csökkenő árakhoz vezetett. A burgonya és a cukorrépa termelése 1999-ben 25, illetve 16 száza-

lékkal csökkent, visszaesett a zöldség- és gyümölcs-termelés is. A teljes növénytermelés 8,4 százalékkal, az állati termékek előállításuk 2,4 százalékkal csökkent. A gazdák reáljövedelme 1999-ben ismét csökkent és 30 százalékkal maradt el az 1995. évi szinttől. Az Európai Unió 48 százalékkal részesedett az ország agrárexportjából. Míg a lengyel kormány 2003-ban szeretné az EU-csatlakozást, a gazdák többsége ellenzi azt, illetve hosszú átmeneti időszakra számít. Attól tartanak, hogy az előregedett gazdaságok nem lesznek képesek a túlélésre. Lengyel szakértők szerint évi 2-3 milliárd euróra rughat a mezőgazdaság modernizációs igénye és az EU részéről erőteljes támogatást remélnék.

Szlovákiában az agrárszektor részesedése a GDP-ben meghaladja a 4 százalékot, a foglalkoztatottak 8 százaléka dolgozik a mezőgazdaságban. A mezőgazdaság és az élelmiszeripar privatizációja nyomán a szektorális hatékonyság alig javult. Az agrárhitelezés és a földpiac fejletlen. 1999-ben a bruttó termelési érték 1,8 százalékkal csökkent, stagnált a növénytermelés. A két évvel korábbi 3,6 millió tonnás rekordról 2,8 millió tonnára esett vissza a gabonatermés. Az állati termékek előállításuk 2,7 százalékkal csökkent. Az agrárexport a teljes kivitel 4 százalékát tette ki, míg az agrárimport 7 százalékkal részesedett az összes behozatalból. Így a lanya nemzetközi agrárpiacok kevésbé érintették az országot, mint a térség többi államát. A szlovák agrárkereskedelemben a Cseh Köztársaság, a többi CEFTA-ország és az Európai Unió dominálnak.

A *Cseh Köztársaságban* a mezőgazdaság részesedése a GDP-ben 2 százalékra csökkent, míg a foglalkoztatottak 4 százaléka dolgozik a mezőgazdaságban. Az átalakuló országok között itt a legkisebb az agrárszektor súlya, hasonló az Európai Unióéhoz. A mezőgazdaság bruttó termelése 1,1 százalékkal nőtt 1999-ben, a növénytermelés 5,1 százalékkal bővült, az állattenyésztés termelése 2,1 százalékkal csökkent. A gabonatermelés 4 százalékkal, 6,9 millió tonnára nőtt. A vámuunió ellenére a Szlovákiával folytatott agrárkereskedelem szűkült. A teljes agrárkereskedelmi deficit a csökkenő export miatt 1999-ben 70 millió dollárral 617 millió dollárra nőtt. A kivitel nagy része a CEFTA-országokba, főként Szlovákiába irányult, míg a behozatal főként az Európai Unióból származott.

Magyarországon a gazdasági reformok keretében a mezőgazdaság szerepe folyamatosan csökkent: a mezőgazdaság a GDP körülbelül 5 százalékát adja, míg az összes foglalkoztatott alig 8 százaléka dolgozik e szektorban. Az erős exportorientáció következtében az agrárszektor évek óta 1 milliárd dollár fő-

lötti exporttöbbletet ért el évente. 1999-ben a bruttó termelés stagnált, a növénytermelés értéke 1 százalékkal nőtt, az állattenyésztésé 0,8 százalékkal csökkent. A gabonatermelés 11 millió tonnára mérséklődött. A megnövelt exportszubszidiók ellenére az agrárkivitel csökkent. Az export fele az Európai Unióba irányult. Az agrárbehozatal 0,3 milliárd dollárral csökkent, így az agrárkereskedelmi többlet 1,2 milliárd dollárra szűkülte. A magyar kormány Oroszországot fontos felvevőpiacnak tekinti az agráréxport számára. Az 1998. évi orosz pénzügyi válság után a magyar export lassan növekedni kezdett.

Bulgáriában a mezőgazdaság nagyon fontos szerepet játszik a nemzetgazdaságban, részesedése a GDP-ben 18 százalék, míg a foglalkoztatásban körülbelül 23 százalék. A mezőgazdaság jelentőségét tükrözi az állandó agrárkereskedelmi többlet is, amely 1995 óta folyamatosan szűkül. Az 1998. évi kismértékű visszaesés után a bruttó mezőgazdasági termelés 1999-ben körülbelül 7 százalékkal nőtt, aminek háttérben főleg a nagy gabonatermés, különösen a kukorica 2 millió tonnás rekordbetakarítása állt. A napraforgó termelése 25 százalékkal, 660 ezer tonnára növekedett, míg a cukorrépatermés 7 százalékkal, 57 ezer tonnára csökkent. A dohánytermelés 13 százalékkal mérséklődött. Az állatállomány 1999-ben újra csökkent, így visszaesett a hústermelés, míg a tejtermelés körülbelül 5 százalékkal nőtt. Az agráréxport 15 százalékkal, 540 millió dollárra esett vissza, az agrárimport erőteljesen (319 millió dollárra) csökkent. Így az agrárkereskedelmi többlet mérséklődött. A kormány biotermékekkel kívánja az exportot növelni.

Az összes reformország közül *Romániában* a legjelentősebb a földterület szerepe. Vidéken él a népesség 45 százaléka. A mezőgazdaság nemzetgazdasági fontossága továbbra is nagy. A GDP 16 százalékát, a keresők 36 százalékát képviseli ez a szektor. A vizsgált adatok az alacsony munkatermelékenységre utalnak. Az 1997. évi rekordtermés és az 1998. évi erőteljes termelési kiesés után 1999-ben a gabonatermelés a kukorica rekordbetakarításának köszönhetően 10 százalékkal 17 millió tonnára nőtt. A napraforgó, a burgonya és a szőlő termelése is jelentős ütemben növekedett. A cukorrépa-termés 40 százalékos visszaesése ellenére a növénytermelés 13 százalékkal nőtt. Az állatállomány tovább csökkent, a hústermelés 2,6 százalékkal visszaesett. Az ország 1990 óta nettó agrárimportőr. Az agrárkereskedelmi mérleg hiánya 1998-ban 574 millió dollár volt.

Oroszországban a mezőgazdasági reformok elhúzódnak és valamennyi CEFTA-ország hasonló reformjai mögött maradnak. Míg az agrárszektor foglalkoztatottságából való részesedése az elmúlt évtizedben 14 százalék körül stagnált, a GDP-ben

képviselt arány felére, 7 százalékra csökkent. Az 1998. évi erőteljes termelési kiesés után 1999-ben a bruttó mezőgazdasági termelés 2,4 százalékkal növekedett. Ezen belül a növénytermelés 9 százalékkal nőtt, míg az állattenyésztés termelése 3,7 százalékkal csökkent. 1990 óta az agrártermelés összesen több mint 40 százalékkal csökkent. 1998-ban az elmúlt 40 év legalacsonyabb gabonatermését érték el, 1999-ben 14 százalékkal többet, 54,7 millió tonnát takarítottak be. A cukorrépa és a napraforgó termelése erőteljesen növekedett. Az állattenyésztés visszaesése csökkenő marhahús- és tejtermelést eredményezett. A gyenge orosz valuta miatt Oroszország 1999-ben az előző évinél háromszor több búzalisztet és 50 százalékkal több búzát exportált, az agrárimport 9 milliárd dollárt meghaladó szintre esett vissza. A növekvő agráréxport következtében a kereskedelmi deficit körülbelül 7 milliárd dollárra mérséklődött.

Ukrajna mezőgazdasága – a termékeny földek és a kedvező időjárási feltételek ellenére – évek óta mély válságban van. Az évek során e szektor elvesztette fontos nemzetgazdasági szerepét. A GDP-ből való részesedése 13 százalékra csökkent. A foglalkoztatottságban 22 százalékot képvisel a mezőgazdaság. Az agrártermelés a szűkülő állattenyésztés miatt 50 százalékkal esett vissza 1990 óta. Az évi gabonatermelés ebben az időszakban 52 százalékkal csökkent. 1999-ben a növénytermelés bruttó értéke 9 százalékkal, az állattenyésztése 1 százalékkal mérséklődött. Az agrárkivitel 1997-ben és 1998-ban erőteljesen szűkülte, 1999-ben 1,5 milliárd dollár körül stagnált. Az agrárbehozatal csökkenése miatt az agrárkereskedelmi többlete 1999-ben 561 millió dollárra nőtt.

(Ism.: Balogh András)

SORRENTINO, C.: NEMZETKÖZI MUNKANÉLKÜLISÉGI RÁTÁK

(International unemployment rates: how comparable are they?) – *Monthly Labor Review*. 2000. 6. sz. 3–20. p.

A nemzetközi szervezetek (OECD, ILO, EUROSTAT) közösen elfogadott elveknek megfelelően korrigálják a nemzeti munkanélküliségi adatokat, hogy ily módon „standardizált” vagy „harmonizált” mutatókat adjanak a nemzetközi összehasonlíthatáshoz. Az ILO ezen túlmenően ajánlásokat ad az adatszolgáltató országoknak, hogyan értelmezzék és mérjék a munkanélküliséget. Ezeket sok ország elfogadta, és a munkaerő-felmérések nagyjából hasonló fogalmakra épülnek, bár egyes részletekben eltérnek egymástól. Az ILO-ajánlások olyan szakértői értekezleteken születnek, ahol az egyes országok

kormányzati, munkaadói és szakszervezeti képviselői vannak jelen. Általában valamilyen kompromisszumra jutnak, ami esetenként szándékosan bizonytalan megfogalmazásban vagy választási lehetőség meghagyásában jelenik meg. Az ILO-ajánlások szerint munkanélkülinek tekintendő az, aki elérte a munkaképes kort és nincs munkája, ugyanakkor munkavégzésre alkalmas és munkát keres. Az egyes országok, körülményeikre és igényeikre való tekintettel, jó okkal értelmezik a maguk módján ezeket a kivánalmakat. A nemzetközi összehasonlíthatóság érdekében az ILO ilyenkor azt ajánlja, hogy az illető országok gyűjtsenek olyan adatokat, amelyek lehetővé teszik a nemzetközi szabványnak megfelelő átszámítást. Ezt egyesek megteszik, mások nem.

Bár más források (népszámlálás, háztartás-statisztika, vállalati statisztika, adminisztratív nyilvántartások) is szóba jöhetnek, az ILO, ha nem is explicit módon, de a munkaerő-felméréseket tartja a legjobb adatforrásnak a munkanélküliség nemzetközi összehasonlítására. Ilyen felmérésre legalább évente kétszer sort kell keríteni. A munkanélküliségi ráta számításánál a nevezőben szereplő munkaerőforrás nagyságát befolyásolja: a munkaképes kor alsó határának megállapítása (általában 15 év), a fegyveres erők figyelembevétele (ami változó) és a segítő családtagok megítélése (például attól függően mennyit dolgoznak). Ami a számlálót illeti, problémát okoz, mit tekintünk aktív munkakeresésnek (például apróhirdetés feladása vagy az álláshirdetésekre való válaszolás annak számít-e), munkanélküli-e az, aki az új munka megindulására vár, vagy munkahelye ugyan még nem szűnt meg, de nem kap fizetést.

A szerző részletesen vizsgálja azokat a módszertani okokat, amelyek az Egyesült Államok és Kanada (az EU átlagánál) alacsonyabb munkanélküliségi rátáját magyarázhatják. Áttekinti azokat a korrekciókat, amelyeket az 1960-as évektől kezdve már elvégeztek az összehasonlíthatóság érdekében. Bemutatja az összehasonlíthatóság elérésének mindkét útját: az európai (EU-) adatok korrekcióját az Egyesült Államok módszerének megfelelően és az amerikai adatoknak az európai fogalmaknak megfelelő kiigazítását. Az amerikai adatok mindvégig alacsonyabbnak mutatkoztak, de az eltérés mértéke változott.

Az összehasonlításokat nehezíti az, hogy nincs tényszerű alapja a nem fogalmi jellegű különbségek kezelésének: nem tudjuk, torzítanak-e és ha igen, milyen irányba. Ide sorolható a munkaerő-felmérés köre és gyakorisága, a kérdések megfogalmazása és sorrendje, a számbavételi egység és a megfigyelési egység közötti eltérés (például a munkaadó szolgáltat adatokat), a mintavételi terv és az adatgyűjtés módja. A nemzeti tapasztalatok az előbbieket befolyásoló szerepét jelzik.

A tanulmány a függelékben áttekinti négy szervezet törekvéseit, amelyek a munkanélküliségi ráta összehasonlíthatóságára irányultak. Az Egyesült Államok Munkaügyi Hivatala (Bureau of Labor Statistics) hat másik ország munkaerő-felmérésére épít a munka során (Kanada, Ausztrália, Japán, Olaszország, Svédország, Egyesült Királyság). Emellett figyelembe veszik az OECD, illetve az EUROSTAT közléseiben megjelenő, Franciaországra, Németországra és Hollandiára vonatkozó adatokat. Legnagyobb korrekciót a svéd adatok esetében végeznek, ahol közel két százalékponttal megemelik a munkanélküliségi rátát, tekintettel a munkát kereső diákokra.

Az EU munkaerő-felmérése mind a 15 tagországra kiterjed, és az így gyűjtött adatok mind a közösségi, mind a nemzeti igények kielégítését szolgálják. A kérdőívekre nincs harmonizáció, és az EUROSTAT felmérése valójában a nemzeti adatok újrafeldolgozását jelenti, amit a kérdőívekbe beépített kérdések lehetővé tesznek. A szoros összehangolás ellenére maradtak országok közötti eltérések, és az összehasonlíthatóság mértékére vonatkozó anyagokat nem publikálták. A szerző szerint az EUROSTAT sokkal több lehetőséggel rendelkezik, mint a másik három szervezet, hogy összehangolja a megfigyeléseket.

Az OECD programja a SURS rövidítéssel (Standardized Unemployment Rates) ismeretes és a szervezet 24 országára terjed ki, köztük több kelet-európai országra is (Csehország, Magyarország, Lengyelország). Az összehasonlítható adatok köre korlátozott, és csak a munkanélküliségre vonatkozó nemek szerinti bontást teszik közzé. Az OECD nem korrigálja az Egyesült Államok és Kanada munkanélküliségi rátáját (amiről láttuk, hogy lényegesen alacsonyabb, mint az európai országokban), továbbá átveszi az EUROSTAT adatait az EU-országokra vonatkozóan. A nem EU-tagországok esetében a szervezet szükség esetén korrekciót hajt végre, amennyiben valamilyen támpont áll rendelkezésére.

Az ILO összehasonlítható adatai 32 országra terjednek ki, bár csak 24 országról jelentenek meg adatokat. Ezek lényegében megfelelnek az ILO azon irányelveinek, amelyek a foglalkoztatottság és a munkanélküliség mérésére vonatkoznak. A nemzetközi összehasonlíthatáshoz szükséges korrekciók végrehajtásához a nemzeti statisztikai hivatalok szolgáltatják a szükséges kiegészítő adatokat. Korrekciót csak akkor végeznek, ha annak érdemi hatása van. Ha korrekcióra kerül sor, azt nem egyeztetik az érintett statisztikai hivattal. 1996 óta az ILO és az OECD munkanélküliségi rátája eltérő. Ennek oka a fegyveres erők szerepeltetése az ILO részéről.

(Ism.: Szász Kálmán)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – DEMOGRÁFIA

HEČKO, I.:

A TERMÉKENYSÉG
A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁGBAN(Vyvoj plodnosti v Slovenskej republike.) – *Slovenská Statistika a Demografia*. 2000. 2. sz. 31–39. p.

Az 1989 utáni politikai, gazdasági és szociális változások a Szlovák Köztársaságban kihatottak a lakosság demográfiai magatartására is. A házasságkötési, szülési és termékenységi modell reprodukciós jellemzőinek korábbi értékei a nyugat-európai országok szintjére csökkentek. A cikk a termékenységi és reprodukciós mutatók segítségével összegzi a fejlődést, végez összehasonlításokat és prognosztizál.

Az 1945 és 1998 közötti időszakban a termékenység, két csúcsponttal, összességében csökkenő tendenciájú. Első és egyben erőteljesebb maximumát 1951-ben érte el, amikor az 1945. évi 87,7 ezrelékes értékhez képest 109,1 élveszületett gyermek jutott ezer szülőképes korú nőre. Ezután csökkenés következik, amely 1968-ban 69,1 ezreléknél áll meg, majd növekedés tapasztalható 1976-ig, amikor értéke eléri a 83,4 ezreléket. A háború utáni időszak e második, az előbbinél alacsonyabb csúcspontot visszaesés követi, 1998-ban ezer szülőképes korú nőre 40,01 élveszületett gyermek jut.

Megállapítható, hogy a nők korszpecifikus termékenysége a vizsgált időszakban valamennyi korcsoportnál csökkenő tendenciát mutat. A csökkenés üteme a legfiatalabbak (15–19 évesek) között volt a legkisebb mértékű. Értékei a következők: 1950-ben 51,7, 1990-ben 46,8 és 1998-ban 26,7 ezrelék. A legmarkánsabb visszaesés a 30 éven felülieknél tapasztalható. Ezen belül a 30–34 évesek korszpecifikus arányszáma az 1950. évi 136,7 ezrelékes maximumról 1990-ben 46 ezrelékre csökkent, 1998-ban pedig már csak 41,6 ezrelék volt. A 35–39 éves nők korcsoportjában az 1945. évi 87,8 ezrelékes maximumról 1995-ben 13,8 ezrelékes szintre esett vissza, ettől kezdve szerény emelkedés tapasztalható, amelynek következtében 1998-ban elérte a 14,8 ezreléket. Az idősebb korcsoportok termékenysége elenyésző a Szlovák Köztársaságban, mivel a 35 éven felüli nők jelenleg ritkán vállalkoznak szülésre.

A 20–24 évesek korcsoportja 1960-ban 226,6 ezreléssel érte el termékenységi maximumát, 1980-ban 204,8, míg 1998-ra 99,1 ezrelékre csökkent. A második legmagasabb termékenység a 25–29 éves nők korcsoportjában volt; 1950-ben érte el csúcspontját 195,2 ezreléssel, ez az érték 1998-ra kevesebb mint a felére esett vissza: 90,4 ezreléket mutatott.

Az 1989 utáni időszakban a termékenység legnagyobb mértékű visszaesése 1991 és 1995 között következett be. A 19 éves nők esetében ez a következő: 1991-ben 136,8 ezrelék, ami 1995-re 83,3 ezrelékre csökkent. A 21, illetve a 25 éves nőknél a megfelelő arányszámok 1991-ben 191,3, illetve 150,1, míg 1995-ben 130,3, illetve 114,5 ezrelék.

A teljes termékenység értékében az 1945 és 1998 közötti időszakban az előbbiekhöz hasonló változások voltak a Szlovák Köztársaságban. 1945 után emelkedő tendencia tapasztalható, a csúcspontot az 1951. év képviseli, amikor 3,6 élveszületett gyermek jutott egy szülőképes korú nőre. Majd visszaesés következik, ami 1968-ban áll meg a 2,39-es értéknél. Ezután a teljes termékenységi arányszám növekszik 1974-ig, amikor az arányszám 2,614. Ezt folyamatos csökkenés követi, amely napjainkig tart. A teljes termékenységi arányszám esetében a 2,1 körüli szint határértéket jelent, ennél alacsonyabb arányszám már perspektivikus népességcsökkenést jelez. Amennyiben ez az érték 1,5 alá süllyed, a népességcsökkenés viszonylag hamar bekövetkezhet. A háború óta a Szlovák Köztársaságban 1992-ben volt a teljes termékenységi arányszám 2,0 és 1996-ban értéke már 1,5 alatt maradt. 1998-ban a keresztmetszeti adatok szerint 1,38 volt az egy nőre jutó élveszületett gyermekek várható átlagos száma.

1991 és 1995 között (1992 kivételével) a férjzett nők termékenysége folyamatosan csökkent. A 15–19 éves korcsoportnál 1992-től visszaesés tapasztalható, de még így is magas: 1955-ben 544,4 ezrelék. A két legtermékenyebb korcsoportban (20–24 és 25–29 évesek) 1992-ben 303,7, illetve 134,4 ezrelék volt, ami 1995-re 247,4, illetve 112,4 ezrelékre csökkent. A 30 évesnél idősebb férjzett nők termékenységi szintje alacsony.

1989 óta egyre több a házasság nélkül együtt élő párok száma, a házasság és a hajadon nők korszpecifikus termékenysége azonban eltérő módon alakul. Amennyiben összehasonlítjuk a férjzett és hajadon nők termékenységét, azt találjuk, hogy míg az előbbieké a kor előrehaladtával csökken, a hajadonok esetében a 15–19 éves kortól a 25–29 éves korig folyamatosan emelkedik, legmagasabb értékét éppen 25–29 éves korban éri el.

Az 1945 és 1998 közötti időszakban mind a bruttó, mind pedig a nettó reprodukciós együttható hosszú távú csökkenő tendenciát mutat. A bruttó reprodukciós együttható 1,747-es értékkel 1951-ben éri el csúcspontját, ezután visszaesés következik be 1970-ig, amikor már csak 1,168. Az 1971 és 1974 közötti években (valamennyi termékenységi mutatóhoz hasonlóan)

emelkedés tapasztalható. Értéke 1974-ben 1,274, ezután tartós csökkenés következik. A bruttó reprodukciós együttható 1992-ben esik 1,0 alá, 1998-ban csupán 0,671.

A nettó reprodukció alakulása hasonló, de természetesen alacsonyabb értékeket mutat, kevéssel 1,0 fölött mozog. 1989-ben süllyed 0,998-ra, vagyis az egyszerű reprodukció szintje alá. A nettó reprodukciós együttható értéke 1995-ben 0,73 és 1998-ban 0,661 volt.

A Cseh Köztársasággal összehasonlítva: 1989 és 1998 között a Szlovák Köztársaságban a teljes termékenységi arányszám végig magasabb volt. 1989-ben 2,08, 1998-ban 1,38 az arányszám szemben a csehországi 1,87 és 1,16-os értékkel. Csehországban 1994-ben süllyedt 1,5 alá (ekkor 1,44), Szlovákiában ez két évvel később következett be (ekkor 1,47). Ettől kezdve mind a csökkenés üteme, mind a teljes termékenység közötti különbség tovább nőtt. Európai összehasonlításban – 29 ország adatait vizsgálva – a Szlovák Köztársaság 1960-ban, 1965-ben, 1970-ben, 1980-ban, 1990-ben és 1998-ban a teljes termékenységi arányszám alapján a rangsor alsó felében helyezkedik el.

Az ENSZ az 1995 és 2050 közötti időszakra hosszú távú népesség-előreszámításokat végzett. Ennek a Szlovák Köztársaságra vonatkozó közepes (egyben legvalószínűbbnek tartott) változata szerint a teljes termékenység emelkedése várható és az csak az utolsó (2040 és 2050 közötti) évtizedben csökken 2,0 alá. Az előreszámítás optimális változata szerint a teljes termékenység erőteljesen növekszik, ezt a feltevést azonban az 1995 és 2000 közötti időszak adatai nem igazolják. A valósághoz jelenleg leginkább közelítő alacsony variáns szerint a Szlovák Köztársaságban a teljes időszakban konstans, 1,4-es teljes termékenységre lehet számítani.

Befejezésül megállapítható, hogy a Szlovák Köztársaságban hosszú távú csökkenést mutatnak a népesség termékenységi és reprodukciós mutatói. A vizsgált időszakban az első és egyben erőteljesebb növekedés az 1950-es években, míg a második (kevésbé erős) emelkedés az 1970-es években tapasztalható. A netto reprodukciós együttható értéke 1989-ben 1,0 alá csökkent, így azóta az egyszerű reprodukció sem biztosított.

(Ism.: *Árgyelán Erzsébet*)

BIBLIOGRÁFIA

A *Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat*hoz az alábbi, helyben megtekinthető, de nem kölcsönözhető fontosabb könyvek és CD-ROM-ok érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Anuário estatístico : Continente, Açores e Madeira - Annuaire statistique - Statistical yearbook of Portugal / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa : INE, cop. 2000.- 368 p.

Portugália statisztikai évkönyve.

I-035-B-0001/1999

Czech Republic : Basic socio-economic indicators / Center for Economic Research and Graduate Education ..., Economics Institute Academy of Sciences of the Czech Republic. - Prague : CERGE-EI, 1997.- 51 p.

A Cseh Köztársaság társadalmi-gazdasági mutatói.

I-020-C-0073/1996

Korea statistical yearbook / National Statistical Office. - Seoul : NSO, 2000. - 777 p.

Dél-Korea statisztikai évkönyve.

I-145-B-0002/2000

Regioner : Statistisk årbog - Régions / EUROSTAT. - Luxembourg : EUROSTAT, 2000. - 113 p.

Az Európai Unió regionális statisztikai évkönyve.

I-030-B-0170/2000

Statistical yearbook of Norway. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, cop. 2000. - 571 p.

Norvégia statisztikai évkönyve.

I-040-C-0167/2000/A

Statistická ročenka České republiky - Statistical yearbook of the Czech Republic / Český statistický úrad. - Praha : CSÚ, 2000.- 759 p.

Csehország statisztikai évkönyve.

I-002-C-0163/2000

Statistická ročenka Slovenskej republiky - Statistical yearbook of the Slovak Republic / Statistický úrad Slovenskej republiky. - Bratislava : SÚSR, 2000. - 719 p.

Szlovákia statisztikai évkönyve.

I-020-C-0065/2000

Statistisches Jahrbuch für die Republik Österreich / hrsg. vom Österreichischen Statistischen Zentralamt. - Wien : ÖStZ, 2000. - 654 p., [2] térk.

Ausztria statisztikai évkönyve.

I-002-B-0271/2001

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

Handbook of statistics. Vol. 18. Bioenvironmental and public health statistics / ed. by P. K. Sen, C. R. Rao. - Amsterdam [etc.] : North-Holland, 2000. - XXIV, 1105 p.

A statisztika kézikönyve. Környezeti és közegészségügyi statisztika.

735657

Sources and methods : Labour statistics : Companion to the Yearbook and Bulletin of labour statistics - Sources et méthodes - Fuentes y métodos Vol. 9. Transition countries / [ed. by the International Labour Organisation]. - spec. ed. - Geneva : ILO, 1999. - XIV, 499 p.

Statisztikai források és módszerek. Az átalakulóban levő gazdaságok munkaügyi statisztikájának módszertana.

824635; 824647

Current international recommendations on labour statistics / International Labour Office. - 2. ed. - Geneva : ILO, 2000. - 89 p. ; 30 cm

Aktuális nemzetközi ajánlások a munkaügyi statisztikában.

825138

Methodological aspects of short term investment data / European Commission. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - 94 p. : ill. ; 30 cm

Rövid távú befektetések adatainak módszertani vonatkozásai.

825180

Regions : Nomenclature of territorial units for statistics : NUTS - Regionen - Régions. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - 132 p. : ill. ; 30 cm

Régiók. A területi egységek statisztikai rendszere. NUTS.

825183

GAZDASÁGSTATISZTIKA

Agriculture in the European Union. - Paris : SCEÉS, 2000. - 271 p.

Mezőgazdaság az Európai Unióban.

I-033-C-0258/1999/A

Annual bulletin of steel statistics for Europe - Bulletin annuel de statistiques de l'acier pour l'Europe - Ezhegodnyij bjulleten' evropejskojij statistiki chernojj metallurgii / Economic Commission for Europe. - New York : UN, 1999. - 230 p.

Európa, Amerika és Ázsia acélstatisztikájának éves jelentése.

I-072-B-0333/1995-1998

The economic outlook for 2000 : Papers presented to the Economic and Social Outlook Conference at the University of Michigan, Ann Arbor, November 18 and 19, 1999. - Ann Arbor, Mich. : Univ. of Michigan, cop. 1999. - [3], 390 p. : ill. ; 22 cm

Gazdasági kilátások 2000-re.

734032

Eier- und Geflügelwirtschaft in Osteuropa : Stand und Entwicklung in 16 ausgewählten MOE-Ländern / [Hrsg. Thomas Hambüchen]. - Bonn : ZMP, 2000. - 74 p.

Kelet-európai tojástermelés és baromfifenyésztés.

824700

Elektrisitetstatisztikk - Electricity statistics. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, cop. 2000. - 67 p.

Norvégia villamosenergia-statisztikája.

I-040-B-0082/1998

Emerging stock markets factbook : [The world's leading source of information on financial markets in the developing world] / International Finance Corporation. - Washington : IFC, 2000. - XIV, 424 p.

A fejlődő országok értékpapírpiaai, valamint tőzsdei adatai.

I-072-B-0707/2000

Estatísticas agrícolas : Continente, Açores e Madeira - Statistiques agricoles / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa : INE, [1999]. - 158 p.

Portugália mezőgazdasági statisztikája.

I-035-B-0075/1999

European Community direct investment : Yearbook. Analytical aspects, data 1988-1998. - Luxembourg : EUROSTAT, 2000. - 137 p.

Az Európai Unió országainak működő tőke befektetései 1988 és 1998 között.

I-030-B-0201/1999/[1]

Forze di lavoro : Media / Istituto Nazionale di Statistica. - Roma : ISTAT, 2000. - 238, [22] p.

Olaszország munkaügyi statisztikája.

I-032-B-0291/1999

Global economic prospects and the developing countries / World Bank. - Washington : World Bank, 2000. - XVI, 173 p.

Világ gazdasági kilátások és a fejlődő országok.

472757/2000

Hungary / Centre for Co-operation with European Economies in Transition. - Paris : OECD, 2000. - 234 p.

Magyarország gazdasági áttekintése.

I-033-C-0210/1999-2000

Inflation and inflation expectations in Sweden 3. / Sveriges Riksbank. - Stockholm : Sveriges Riksbank, [2000]. - 72 p.

Infláció és inflációs várakozások Svédországban.

480126/2000/3

Institutional investors. Statistical yearbook - Investisseurs institutionnels / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 2000. - 286 p.

Intézményi beruházók statisztikai évkönyve.

I-033-B-0538/2000

International financial statistics : Yearbook / International Monetary Fund. - Washington : IMF, 2000. - XXV, 1068 p.

Nemzetközi pénzügyi statisztikai évkönyv.

I-072-B-0093/2000

International trade in services : EUR 12 from ... to ... - Internationaler Dienstleistungsverkehr - Échanges internationaux de services. - Luxembourg : EUROSTAT, 2000. - 433 p.

A szolgáltatások nemzetközi kereskedelme az Európai Közösségek országaiban.

I-030-B-0267/1989-1998

International trade statistics yearbook - Annuaire statistique du commerce international. Vol. 1. - Trade by country / Department of International Economic and Social Affairs. - New York : UN, 1999. - XXXIX, 1101 p.

Nemzetközi külkereskedelmi statisztikai évkönyv.

I-072-B-0097/1998/1

Jaktstatistikk - Hunting statistics. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, cop. 2000. - 63 p.

Norvégia vadászati statisztikája.

I-040-B-0059/1999

L'état de l'industrie française / Commission permanente de concertation pour l'industrie. - Paris : CPCI, 2000. - 175 p.

A francia ipar helyzete, beruházások, műszaki fejlesztés.

I-033-B-0533/2000

Labour force statistics - Statistiques de la population active / OECD Department of Economics and Statistics. - Paris : OECD, 2000. - XV, 353 p.

Az OECD-országok munkaerő-statisztikája.

I-033-B-0167/1979-1999

- Land- und Forstwirtschaft, Fischerei. Fachser. 3. Reihe 3. - Landwirtschaftliche Bodennutzung und pflanzliche Erzeugung / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 197 p.
A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasága, erdőgazdálkodása és halászata. Földhasználat.
 I-004-B-0228/1999
- Lönestatistik årsbok - Statistical yearbook of salaries. - Stockholm : SCB, 2000. - 156 p.
Svédország bérstatistikai évkönyve.
 I-041-B-0104/1999
- Motor industry of Great Britain : World automotive statistics / Society of Motor Manufacturers and Traders Limited. - London : SMMT, 2000. - 336 p. + mell. (10 fol.)
Nagy-Britannia járműipara: A világ gépjárműstatistikája.
 I-036-B-0101/2000
- OECD statistics on international trade in services - Statistiques de l'OCDE sur les échanges internationaux de services / OECD and Eurostat. - Paris : OECD ; [Luxembourg] : Eurostat, 2000. - 384 p.
A nemzetközi kereskedelmi szolgáltatások statistikája
 I-033-B-0544/1989-1998
- Preise. Fachser. 17. Reihe 10. - Internationaler Vergleich der Preise für die Lebenshaltung / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 122 p.
Árak a Német Szövetségi Köztársaságban. A megélhetési költségek nemzetközi összehasonlítása.
 I-004-B-0075/1999
- Produzierendes Gewerbe. Fachser. 4 / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 108 p.
A Német Szövetségi Köztársaság ipara. A bányászat, a feldolgozóipar és az építőipar átfogó statisztikai adatai.
 I-004-B-0284/1997-1998
- Report on the special survey of the labour force survey. - Tokyo : Stat. Bureau, 2000. - 500 p.
Jelentés Japán speciális munkaerő-felméréséről.
 I-051-C-0036/2000
- Second European report on S&T indicators 1997 : Appendix / European Commission. - Luxembourg : OPEC, 1997. - S-148, M-43, G-6 p. ; 30 cm
A tudomány és technológia mutatóinak második európai jelentése 1997.
 I-030-B-0378/1997/App.
- Skogstatistikk - Forestry statistics. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, [2000]. - 87 p.
Norvégia erdőgazdálkodási statistikája.
 I-040-B-0098/1998
- Statistics on occupational wages and hours of work and on food prices : October inquiry results : Special supplement to the Bulletin of labour statistics - Statistiques des salaires et de la durée du travail par profession et des prix de produits alimentaires - Estadísticas sobre salarios y horas de trabajo por ocupacion y precios de artículos alimenticios / International Labour Organisation. - Geneva : ILO, 2000. - XIII, 272 p.
A foglalkoztatottak bér- és munkaidő-statisztikája, és az élelmiszerárak alakulása a világ országaiban.
 I-031-B-0147/M/1998-1999
- Statistiques des recettes publiques des pays membres de l'OCDE - Revenue statistics of OECD member countries / Organisation de coopération et de développement économiques. - Paris : OCDE, 2000. - 312 p.
Az OECD-országok adóstatistikája.
 I-033-B-0228/1965-1999
- Statistisches Jahrbuch der Stahlindustrie / Hrg. Wirtschaftsvereinigung Stahl. - Düsseldorf : WS, cop. 2000. - 404 p., [3] t.fol.
Nemzetközi acélipari statisztikai évkönyv.
 I-004-C-0014/2000-2001
- Transport business statistics : Data, 1993-1996 / European Commission. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - 52 p. ; 30 cm
Szállítványozási statisztika. 1993 és 1996 közötti adatok.
 I-030-B-0377/1993-1996
- Trends in private investment in developing countries / World Bank. - Washington : World Bank, 2000. - VII, 46, [3] p.
A fejlődő országok magánberuházásainak trendjei.
 I-072-B-0683/1970-1998
- Työvoimatilasto : Työvoimutkimuksen tuloksia vuosilta - Arbetskraftsstatistik - Labour force statistics. - Helsinki : Tilastokeskus, 2000. - 128, 55 p.
Finnország munkaügyi statistikája.
 I-043-B-0171/1999
- Umweltschutz. Fachser. 19. Reihe 3.1. - Investitionen für Umweltschutz im Produzierenden Gewerbe/ Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 107 p.
Környezetvédelem a Német Szövetségi Köztársaságban. A feldolgozóipar környezetvédelmi beruházásai.
 I-004-B-0295/1998
- United Kingdom. - Paris : OECD, 2000. - 180 p., [1] fol.
Nagy-Britannia gazdasági áttekintése.
 I-033-C-0118/1999-2000
- World development report. Attacking poverty / the World Bank. - New York [etc.] : Oxford Univ. Press, 2000. - XIV, 335 p.
Jelentés a világ gazdasági helyzetéről.
 I-072-C-0433/2000-2001
- World economic outlook / International Monetary Fund. - Washington : IMF, 2000. - IX, 288 p.
Világ gazdasági kilátások.
 471642/2000/1
- Yearbook of labour statistics - Annuaire des statistiques du travail - Anuario de estadísticas del trabajo / International Labour Organisation. - Geneva : ILO, 2000. - XXXI, 1459 p.
Nemzetközi munkaügyi statisztikai évkönyv.
 I-031-B-0069/2000
- TÁRSADALOMSTATISZTIKA – EGÉSZSÉGÜGY –
 KULTÚRSTATISZTIKA
- Bildung in der Europäischen Union : Daten und Kennzahlen - Education across the European Union - Éducation dans l'Union Européenne. - Luxembourg : EUROSTAT, 2000. - 255 p.
Oktatás az Európai Unióban. Statisztikai adatok és jelzőszámok.
 I-030-B-0316/1999
- Bildung und Kultur. Fachser. 11. Reihe 4.4. - Personal an Hochschulen / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart : Metzler-Poeschel, 2000. - 299 p.
A Német Szövetségi Köztársaság oktatásügye és művelődésügye. A főiskolák személyzete.
 I-004-B-0317/1999

Estatísticas de protecção social, associações sindicais e patronais : Portugal / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa : INE, cop. 2000. - 76 p.

Portugália társadalombiztosítási statisztikája.

I-035-B-0071/1998

Health and hospital statistics - Statistikes uegeias kai nosokomeion. - [Nicosia] : Min. of Finance, [2000]. - 310 p.

Ciprus egészségügyi és kórházi statisztikája.

I-048-C-0002/1999

Health, United States. - Hyattsville, Md. : DHHS, 2000. - XI, 450 p.

Az Egyesült Államok egészségügyi statisztikai évkönyve.

I-072-B-0419/2000

Jaarboek onderwijs : Feiten en cijfers bijeengebracht door het CBS / Centraal Bureau voor de Statistiek. - Voorburg [etc.] : CBS, [2000]. - 200 p.

Hollandia oktatási statisztikája.

I-037-C-0076/2000

Kriminalitet - Criminality / Danmarks Statistik. - Kobenhavn : Danmarks Stat., 2000. - 147 p.

Dánia büntügyi statisztikája.

I-039-B-0043/1999

Living conditions in Europe : Statistical pocketbook / European Commission, Eurostat. - Luxemburg : EUROSTAT, 2000. - III, 123 p.

Életkörülmények Európában.

I-030-C-0041/[2000]

Report of the ... household socio-economic survey. Whole Kingdom / National Statistical Office. - Bangkok : NSO, 2000. - [208] ism. p., [3] t.fol.

Thaiföld 1999. évi felmérése a háztartások társadalmi-gazdasági helyzetéről.

I-058-B-0042/1999/[1]

Skolan i siffror. Del 3. Kostnader. - Stockholm : Skolverket, 2000. - 67 p.

A svédországi gyermekintézmények, kiegészítő iskolák és oktatási intézmények számokban. Oktatásiügyi költségek.

I-041-B-0119/2000/3

Sociale verzekering, pensioenverzekering, levensverzekering - Social security, pension funds and life insurance / Centraal Bureau voor de Statistiek. - Voorburg : CBS, 2000. - 19 p.

Hollandia társadalombiztosítási, nyugdíjalap- és életbiztosítási statisztikája 1995-1999 között.

I-037-B-0185/1995-1999

Mobility and migration of labour in the European Union and their specific implications for young people / authors Alexandros Tassinopoulos, Heinz Werner, Soren Kristensen ; publ. by CEDEFOP. - Thessaloniki : CEDEFOP, 1998. - 126 p. : ill. ; 30 cm

Munkaerő-mobilitás és munkaerő-vándorlás az Európai Unióban és sajátos jelentőségei a fiatalok számára.

825185

Utbildningsstatistik årsbok - Yearbook of educational statistics. [2.]. - Tabeller. - Stockholm : SCB, 2000. - 380 p.

Svédország oktatásstatisztikai évkönyve.

I-041-B-0079/2000/[2]

World education report. Teachers and teaching in a changing world. / United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. - Paris : UNESCO, cop. 1998. - 174 p.

Jelentés a világ országainak oktatási helyzetéről. [2] Oktatók és oktatás egy változó világban.

I-033-B-0446/1998

World education report. The right to education : towards education for all throughout life / United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. - Paris : UNESCO, cop. 2000. - 178 p.

Jelentés a világ országainak oktatási helyzetéről. A tanuláshoz való jog.

I-033-B-0446/2000

DEMOGRÁFIA

Births, Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 2000. - 108 p.

A születések alakulása Ausztráliában.

I-091-B-0064/1999

Current demographic analysis : Report on the demographic situation in Canada / Statistics Canada. - Ottawa : Stat. Canada, 1996. - 195 p.

Kanada népesedési helyzetének éves elemzése.

I-071-C-0062/1995

Démografiké ekthesé - Demographic report. - [Nicosia] : Min. of Finance, 2000. - 164 p.

Ciprus demográfiai évkönyve.

I-048-B-0016/1999

Migration in Central and Eastern Europe : 1999 review / [ed. Frank Laczko, Irene Stacher, Jessica Graf]. - Geneva : IOM : ICMPD, cop. 1999. - 150 p. : ill. ; 24 cm

Vándorlás Közép- és Kelet-Európában.

735438

Rahvaloendused Eestis - Population censuses in Estonia - Perepisi naselenija v Ehstonii / Statistikaamet. - Tallinn : Statistikaamet, 1997. - 55 p. : ill. ; 21 cm

Észtország népszámlálásai.

I-042-C-0490

The state of world population / United Nations Population Fund. - New York : UNFPA, cop. 1993. - [3], III, 54 p.

A világ népesedési helyzete.

I-072-B-0541/1993

Vital statistics / Central Bureau of Statistics. - Jerusalem : CBS, 1997. - XXVII, 173 p.

Izrael népmozgalmi statisztikája

I-057-B-0058/1993

World population prospects. Vol. 3. - Analytical report. - New York : UN, 2000. - XI, 247 p.

A világ népesedési kilátásai.

I-072-B-0462/1998/3

TÁJÉKOZTATÓ ÉS BIBLIOGRÁFIAI KIADVÁNYOK

The Europa directory of international organizations. - London : Europa Publ., 2000. - XIV, 578 p.

Az Europa Publications címtára a nemzetközi szervezetekről.

473615/2000

The Europa world yearbook. Vol. 1. - Pt. 1. International organizations, pt. 2. Afghanistan, Jordan. - London : Europa Publ., cop. 2000. - XVI, 2084 p.

Az Europa Publications világévkönyve. Nemzetközi szervezetek Afganisztántól Jordániáig.

470759/2000/1